

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Dovilės Žilionytės,

II kurso, baudžiamosios justicijos

studijų šakos studento

Magistro darbas

**Valstybinio ir privataus kaltinimo santykio problema baudžiamajame
processe**

Vadovas: Doc. dr. Gintaras Goda

Recenzentas: Asist. Gintaras Jasaitis

Vilnius
2016

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. KALTINIMO FUNKCIJA IR FORMOS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE	7
2. PRIVATAUS KALTINIMO YPATUMAI.....	19
3. PERĖJIMAS IŠ PRIVATAUS KALTINIMO Į VALSTYBINĮ KALTINIMĄ, IR ATVIRKŠČIAI – IŠ VALSTYBINIO KALTINIMO Į PRIVATŲ KALTINIMĄ	35
4. PRIVATAUS KALTINIMO INSTITUTO PERSPEKTYVOS	54
IŠVADOS.....	64
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	66
SANTRAUKA	75
SUMMARY	76
PRIEDAI.....	77

IVADAS

Temos aktualumas. „Teisinėje valstybėje esminis dalykas yra ne tik tai, kad pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės yra įtvirtintos įstatymuose, bet ir tai, kad užtikrinamas šių teisių realizavimas ir reali gynyba. Vienas iš svarbių teisinės valstybės požymių yra valstybės atsakomybė savo piliečiui, kad įstatymuose bus įtvirtintos visuotinai pripažintos žmogaus teisės ir laisvės ir jos bus realiai įgyvendinamos. Kita vertus, pilietis yra atsakingas už savo neteisėtus veiksmus valstybei. Vertinant šiuos tikslus baudžiamosios teisės kontekste, reikštų, kad siekiama sukurti tokią visuomenę, kuri yra pakankamai laisva ir saugi nuo nusikalstamų veikų“¹.

Nusikalstamos veikos auka savo teisę į teisminę gynybą gali realizuoti vienu atveju kreipdamasi į ikiteisminio tyrimo subjektus, kurie, įvertinę įstatyme nurodytas aplinkybes, pradeda ir atlieka tyrimą, ir jei yra pagrindas, perduoda bylą teismui, arba privataus kaltinimo bylų proceso tvarka kreipdamasi tiesiogiai į teismą².

Lietuvos baudžiamajame procese yra nustatytos trys kaltinimo formos – valstybinis, privačiai viešas ir privatus kaltinimas. Šių kaltinimo formų vienas iš skyrimo pagrindų yra subjektas, kuris palaiko kaltinimą. Valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras, o privatų kaltinimą – privatus asmuo (nukentėjęsysis arba jo atstovas). Tiek privataus, tiek valstybinio kaltinimo bylose nukentėjęsysis yra suinteresuotas bylos baigtimi. Tačiau pagrindinis skiriamasis bruožas tas, jog privataus kaltinimo procese nukentėjęsysis gali daryti įtaką procesui, nes jis yra kaltinimo šeimininkas, o valstybinio kaltinimo atveju – nukentėjęsysis ne visada yra laisvas nuspręsti proceso eigą ar daryti jai poveikį.

Valstybinis kaltinimas palyginus su privačiu kaltinimu, nesukelia tokio didelio teisininkų dėmesio ir klausimų. Dėl privataus kaltinimo instituto jau ilgą laiką kylo ne tik daug diskusijų, bet taip pat net kelis kartus buvo kreiptasi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą. Buvo klausta, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) normos, reguliuojančios privatų kaltinimą, neprieštarauja Konstitucijai. Tačiau Konstitucinis Teismas prieštaravimų nenustatė. Tik pridūrė, kad kai kurios privataus kaltinimo normos galėtų būti konkretesnės.

Lietuvoje nėra parašyta daug mokslinių straipsnių, disertacijų ar atliktų tyrimų valstybinio ir privataus kaltinimo tematikomis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad didelio

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 13-221.

²AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 221-244.

dėmesio nėra skirta konkrečiai kalbant apie valstybinio ir privataus kaltinimo santykio problemą. Taip pat ne kartą yra rengtos diskusijos keliant klausimą dėl privataus kaltinimo instituto reikalingumo ir efektyvumo. Tad šios temos aktualumą lemia poreikis išsiaiškinti ir atsakyti į klausimą – su kokiomis problemomis dažniausiai susiduriama privataus ir valstybinio kaltinimo atvejais. Be to, šio santykio analizė ir tyrimas leis nustatyti, ar visada yra užtikrinta kiekvieno nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos teisė apginti savo interesus valstybinio ir privataus kaltinimo tvarka. Žinoma, be viso to, bus atskleisti šių institutų ypatumai ir jų tarpusavio skirtumai.

Darbo tikslas. Atskleisti ir ištirti valstybinio ir privataus kaltinimo santykį ir jo problemą.

Darbo uždaviniai. Tam, kad pavyktų pasiekti iškeltą tikslą, keliami šie uždaviniai:

1. Pateikti kaltinimo funkcijos sampratą, išsiaiškinti kaltinimo funkcijos reikšmę ir vietą baudžiamajame procese, aptarti kaltinimo formas ir išsiaiškinti jų pagrindinius bruožus.
2. Išanalizuoti privataus kaltinimo instituto pagrindinius ypatumus ir savitumą, sampratą, aptarti istorinius privataus kaltinimo formavimosi aspektus. Atskleisti valstybinio ir privataus kaltinimo santykį, atkreipiant dėmesį į pagrindinius skirtumus tarp šių kaltinimo formų savybių ir šiems institutams keliamų reikalavimų.
3. Nustatyti valstybinio ir privataus kaltinimo santykį, atskleidžiant perėjimo iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai, pagrindus ir sąlygas. Be to, išanalizavus teismų praktiką, pateikti dažniausiai kylančius sunkumus ir su kokiomis problemomis yra susiduriama šių procedūrų atveju.
4. Išanalizavus teismų praktiką, statistinius duomenis, apžvelgus skirtingas teisininkų nuomones atskleisti privataus kaltinimo privalumus ir trūkumus.

Darbo objektas. Objektą sudaro valstybinio ir privataus kaltinimo institutų sampratos, jų reikšmė, teisinis reguliavimas bei ypatumai, taip pat valstybinio ir privataus kaltinimo santykio problemos nustatymas baudžiamajame procese.

Tyrimo metodai. Rašant magistro darbą buvo taikomi šie metodai – istorinis, sisteminės analizės, lyginimo, empirinis dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės ir apibendrinimo metodai.

Istoriniu metodu buvo nustatyta tiek privataus kaltinimo, tiek valstybinio kaltinimo institutų raida bei pokyčiai, nurodyti pagrindiniai bruožai ir svarba šių institutų esant skirtingiems laikotarpiams.

Sisteminės analizės metodas naudotas analizuoti magistrinio darbo objektą, nurodant valstybinio ir privataus kaltinimo sampratą, pagrindinius bruožus, turinį bei reikšmę baudžiamajame procese.

Lyginimo metodas buvo skirtas nagrinėti skirtingas teisės mokslininkų nuomones, lyginti mokslinius straipsnius, doktrinas, Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktus bei nacionalinių teismų praktiką su tarptautine teismų praktika. Šis metodas padėjo atskleisti valstybinio ir privataus kaltinimo santykį, panašumus bei skirtumus tarp Lietuvos ir kitų valstybių. Be to, lyginamojo metodo dėka galima nustatyti šių institutų santykio problemas.

Empirinis dokumentų analizės metodas buvo naudojamas analizuojant ir nagrinėjant ne tik nacionalinius, bet ir tarptautinius teisės aktus, taip pat Lietuvos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus, labiausiai susijusius ir tiksliausiai atspindinčius magistro darbo temą.

Statistinių duomenų analizės metodas buvo naudojamas nurodant ir aptariant Lietuvos teismų statistinius duomenis.

Apibendrinimo metodas buvo skirtas išanalizuotai medžiagai apibendrinti ir pateikti prietas išvadas.

Darbo originalumas ir svarbiausi šaltiniai. Lietuvoje privataus ir valstybinio kaltinimo institutai bei su jais susiję klausimai buvo nagrinėjami moksliniuose straipsniuose, teisės vadovėliuose ir kituose rašto darbuose. Tačiau problemų vis dėl to atsiranda, nepaisant esamų teisės aktų, teisės doktrinos, teismų praktikos bei parašytų mokslinių darbų nagrinėjama tematika. Svarbu paminėti, kad nėra vieno nuoseklaus ir tinkamo mokslinio darbo, kuris atskleistų valstybinio ir privataus kaltinimo santykio problemą baudžiamajame procese. Taigi šiame magistro darbe didžiausias dėmesys skiriamas būtent valstybinio ir privataus kaltinimo santykiui nustatyti Lietuvos baudžiamojo proceso kontekste.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje ir teisės mokslininkų darbuose valstybinio kaltinimo institutas ir privataus kaltinimo bylų procesas buvo nagrinėjamas S. Juzukonio disertacijoje „Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese“³. 2014 metais

³ JUZUKONIS, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002 .

pasirodė E. Matuizienės disertacija, kurioje pirmą kartą disertaciniu lygmeniu išnagrinėtas privataus kaltinimo institutas „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo forma“⁴. Žinoma, šiuos institutus galima rasti aptartus ir vadovėliuose: G. Godos, M. Kazlausko, P. Kuconio parengto vadovėlio „Baudžiamojo proceso teisė“⁵ 2005 m. ir 2011 m. laidose. Plačiai aptartas privataus kaltinimo institutas vadovėlyje, kuriame analizuojamos specifinės baudžiamojo proceso rūšys „Specifinės baudžiamojo proceso rūšys“⁶. G. Godos monografijoje „Vertybinių prioritetų baudžiamajame procese“⁷ keliais aspektais yra aptartas nukentėjusiojo vaidmuo valstybinio ir privataus kaltinimo bylų procesuose. P. Ancelis savo knygoje „Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime“⁸ rašydamas apie proceso dalyvių funkcijų suderinamumą užsiminė ir apie valstybinio kaltinimo funkciją. Pagrindiniai moksliniai straipsniai susiję su nagrinėjama tema būtų šie: R. Jurkos⁹, R. Drakšo¹⁰, R. Ažubalytės¹¹, E. Matuizienės¹² ir kiti svarbūs teisės šaltiniai.

⁴ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P., *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.

⁶ AŽUBALYTĖ, R.; JURGAITIS, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ, J., *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

⁷ GODOS G., *Vertybinių prioritetų baudžiamajame procese*: monografija. Vilnius, 2014.

⁸ ANCELIS, P., *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

⁹ JURKA, R., *Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos*. Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.

¹⁰ DRAKŠAS, R., *Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo procese*. Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.

¹¹ AŽUBALYTĖ, R., Nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4(122): 221-244.; AŽUBALYTĖ, R., Prokuroro diskrecinės valdžios kontrolė vykdant baudžiamąjį persekiojimą. *Jurisprudencija*. 2003, t. 41(33): 49-59.

¹² MATUIZIENĖ, E. Kai kurie privataus kaltinimo teisės įgyvendinimo aspektai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013 (10): 86-108.

1. KALTINIMO FUNKCIJA IR FORMOS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Visais laikais valstybėse atsirasdavo asmenų, kurie nesilaikydavo nustatytų taisyklių, taip pažeisdami esamą tvarką ar kito asmens teises bei interesus. Skirtingais laikotarpiais konfliktai ir nesutarimai būdavo sprendžiami nevienodai. Pavyzdžiui, viduramžiais buvo priimta viską spręsti ir nusikaltimus aiškintis kankinimo būdais, tačiau bėgant laikui, keitėsi požiūris į žmogų ir jo teisių apsaugą. Taip valstybėse pradėjo ryškėti baudžiamojo proceso mechanizmas, kuris susideda iš tam tikrų etapų ir turintis pagrindinius principus bei tiksliai nustatytą paskirtį.

Visų valstybių pareiga bei tikslas yra garantuoti ir apsaugoti ne tik valstybės, bet ir kiekvieno asmens interesus nuo nusikalstamų veikų, nes „nusikaltimais ne tik yra pažeidžiamos asmens teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, bet ir daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus. Jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą. Valstybės nustatytos ir taikomos priemonės turi būti veiksmingos“¹³.

BPK 1 straipsnyje yra įtvirtinta, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas¹⁴.

Siekiant, kad būtų tinkamai vykdoma baudžiamojo proceso paskirtis „daugelyje valstybių pasitelkiama proceso lankstumo idėja, t.y., baudžiamasis procesas diferencijuojamas skirtingais pagrindais, baudžiamojo proceso įstatymais įtvirtinant bendrąją proceso formą ir specifines proceso formas atskirų kategorijų byloms“¹⁵. Kaltinimas yra seniausias ir ilgiausias tradicijas turintis institutas, kuris užtikrina žmogaus teisių bei laisvių apsaugą. Todėl kaltinimo funkcija yra pripažįstama viena

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

¹⁵ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

reikšmingiausių ir svarbiausių funkcijų tiek bendrojo, tiek specifinio baudžiamojo proceso modelyje.

Kaltinimo pėdsakai siekia gilius Antikos laikus. Jau Sokrato teismuose buvo užsiminta apie kaltinimo pateikimo galimybę, kad asmuo galėtų stoti prieš teismą. Šis institutas egzistavo visais laikotarpiais, tik skirdavosi subjektai, kurie būdavo atsakingi už kaltinimą. „Senovės Romoje valdžios institucijos visiškai nesikišo į kaltinamojo ir kaltintojo ginčą. Nusikalstamos veikos įrodymų rinkimas buvo paliktas privatiems asmenims, inicijuojantiems baudžiamąjį procesą“¹⁶. Kaltinimo funkcijos palaikymo pasikeitimai pastebimi vėlyvaisiais Romos amžiais, kai „kaltinimas buvo perduotas specialioms subjektams, neturintiems materialinio suinteresuotumo byloje, o ne privatiems, paprastai ginantiems savo pažeistas materialines teises“¹⁷.

Teisinėje literatūroje kaltinimas gali būti suprantamas materialiuoju ir procesiniu aspektu. Kaltinimas procesine prasme „suprantamas kaip įstatymuose numatyta procesinė kompetentingų organų ir asmenų veikla išsiaiškinant kaltinamąjį ir jam inkriminuojamos nusikalstama veikos aplinkybes kaip jo baudžiamosios atsakomybės pagrindą tam, kad būtų pasiektas viešas nusikaltėlio nuteisimas. O materialiąja prasme kaltinimas – „tai surinktų faktinių įrodymų visuma ir teisinės nusikalstamos veikos kvalifikacijos procesinė išraiška dėl konkrečios nusikalstamos veikos kaltinamojo asmens atžvilgiu“¹⁸.

Kaltinimo sąvoka nėra pateikta BPK, tačiau teisės doktrinoje yra suformuluota kaltinimo funkcijos sąvoka. Kaltinimo funkcija yra „veikla, kuria palaikomas kaltinimas teisme ir kurios tikslas yra užtikrinti, kad asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, būtų tinkamai pritaikytas įstatymas, t. y. jam būtų paskirta jo padarytą nusikalstamą veiką ir jo kaltę atitinkanti bausmė ar kitaip išspręstas jo atsakomybės klausimas“¹⁹.

Jau Senovės Romos laikais buvo skiriamos viešoji ir privatinė teisė. Šį viešo ir privataus intereso klausimą vienas iš pirmųjų nagrinėjo teisininkas Dominicijus Ulpianas. Jis šių teisių atskyrimą aiškino remiantis šia formuluote: „Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat privatum quod ad singulorum utilitatem“ („Viešoji teisė yra ta, kuri susijusi su Romos valstybės organizacija, o privatinė – su atskirų asmenų

¹⁶ ANDRIUŠKAITĖS, R., Rungimosi principo reikšmė ikiteisminio tyrimo stadijoje: *magistro darbas*. Vilnius, 2008.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ ФАТКУЛИН, Ф. Н.; ЗИННАТУЛЛИН, З. З.; АВРАХ, Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам. Казань, 1976, p. 23-35. (Cituota iš: Matūzaitės I., Valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme: *magistro darbas*. Vilnius, 2009.).

¹⁹ ANCELIS, P., *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime*: mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

interesai“)²⁰. Šias dvi teises leidžia atskirti skirtingi interesai: privataus asmens interesai ir visuomenės (valstybės) interesai. Taigi „tik intereso turinys leidžia nuspręsti, kada valstybės įsikišimas, jos imperatyvūs paliepimai būtini visuomenei ir atskiram individui apginti jo teises nuo teisės pažeidimų, o kada toks įsikišimas, kitų subjektų paklusimas valstybės valiai gali pažeisti individo teises ir užkirsti kelią pasiekti įstatymų leidėjo deklaruojamus tikslus“²¹.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje yra nurodytos trys kaltinimo formos: Valstybinis (viešas), viešai–privatus ir privatus. Galima daryti prielaidą, kad šių formų išskyrimą ar atsiradimą lėmė tokios priežastys, kaip pažeisto intereso pobūdis, tam tikrų nusikalstamų veikų pavojingumo mažareikšmiškumas ar valstybinių institucijų didesnis dėmesys ir laikas skiriamas labiau pavojingiems nusikaltimams. Tačiau gali pasitaikyti situacijų, kuomet asmeniui, kurio interesai buvo pažeisti, toks pažeidimas gali atrodyti be galo didelis ir reikšmingas, todėl būtina užtikrinti tokiomis situacijomis nukentėjusiojo galimybę ginti savo teises. Būtent dėl šios priežasties gyvuoja galimybė ginti savo pažeistas teises ir interesus išimtinėmis (specifinėmis) kaltinimo formomis. Pagrindinis skiriamasis bruožas šių trijų formų – galimybė nukentėjusiajam daryti įtaką baudžiamajam procesui, t. y. savo valia spręsti ne tik, ar pradėti procesą, bet ir kokia bus tolesnė jo eiga.

Labiausiai dominuojanti kaltinimo forma yra valstybinis kaltinimas. Jau viduramžiais valstybė buvo atsakinga už asmenų, padariusių nusikaltimus, nubaudimą. „Valstybė teisę bausti nusikaltusį asmenį ėmė vertinti kaip viešąjį interesą. Kaltininkas prarado teisę susitaikyti su nukentėjusiuoju, o šis – daryti įtaką bylos baigčiai, pavyzdžiui, jam žalą atlyginusį kaltininką atleisti nuo bausmės. Kaltininko padarytos žalos atlyginimas, buvusios padėties atkūrimas „persikėlė“ į civilinės teisės reguliuojamų santykių sferą. Į kaltininko ir nukentėjusiojo santykius, sprendžiant tarp jų kilusį konfliktą, nebebuvo atsižvelgiama. Konkretaus nukentėjusio asmens vietą baudžiamųjų bylų procese užėmė abstraktus nukentėjusysis – valstybė“²².

Svarbiausią vaidmenį valstybiniame kaltinime atlieka – prokuratūra. Prokuratūros atsiradimas siejamas su Prancūzija. Pirmosios prokuratūros ištakos pastebimos viduramžiais. Šarlis Monteskjė – garsus švietimo epochos mąstytojas bei teisininkas. Buvo vienas iš pirmųjų, kuris pritarė prokuratūros įkūrimui: „Šiandien mes turime puikų įstatymą, reikalaujantį, kad Princas paskirtų pareigūną kiekviename teisme, kuris pat

²⁰ STONYŠ, A., *Viešojo ir privatinė teisė: pamatinės klasifikacijos problemos*: Teisė. Mokslo darbai, 2012, p. 121.

²¹ FEINTUCK, M. *The Public Interest in Regulation*. New York: Oxford University Press, 2004, p. 24-31.

²² BARANSKAITĖ, A., Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Jurisprudencija*. Socialinių mokslų studijos. 2009, 4 (4): 179.

trauktų baudžiamojon atsakomybėn už visus nusikaltimus, kadangi įskundėjo pareigybė mums nežinoma²³.

Pirmajame Lietuvos Statute (1529 m.) nusikaltimu buvo padaroma žala nukentėjusiajam, todėl kaltininko baudžiamasis persekiojimas galėjo būti pradėtas tik nukentėjusiojo arba artimiausių jo giminaičių skundu. Štai „Antrajame Lietuvos Statute nemažai nusikaltimų pereina į viešosios teisės sritį, įvertinant juos kaip pavojingus visuomenei. Nusikaltėliai tampa viešai persekiojami. Įvedamos normos, jog tai atvejais, kai nukentėjusiojo artimieji nepersekioja nusikaltėlio, tai privalo daryti urėdai, pabrėžiama, jog nusikalstamais veiksmais daroma žala valstybei. O „trečiajame Lietuvos Statute pirmiausia pabrėžtas nusikalstamos veikos pavojingumas visuomenei, padidėja valstybinių nusikaltimų ir nusikaltimų valdymo tvarkai rūšių skaičius. [...] Padaugėja įpareigojimų urėdams persekioti nusikaltėlius“²⁴.

1919 m. sausio 16 d. buvo paskelbtas Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas. Jame parašyta, kad „prie apygardos teismo ir Vyriausiojo Tribunolo yra Valstybės Gynėjai (Prokuratoriai) ir jų padėjėjai“²⁵. Tuometį prokurorų pavadinimą lėmė dvi priežastys: „pirma, norėta pavadinimą sulietuvinti, antra, nenorėta, kad žodžiai „prokuratūra“ ir „prokuroras“ primintų caro priespaudos laikus, kuomet šiuo vardu vadinama įstaiga buvo lietuvių laisvės slopinimo įrankis“²⁶. 1933 metais buvo paskelbtas naujas Teismų santvarkos įstatymas, kuris įnešė naujovių į prokuratūros sritį. Viena iš jų – valstybės gynėjus imta vadinti prokurorais. Be to, buvo suteiktos papildomos funkcijos – pagalba antstoliams ir dalyvavimas advokatų drausminimo procese.

Nuo 1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau – LTSR) Aukščiausios Tarybos baudžiamojo proceso kodeksas, kuris suteikė prokurorui kompetenciją atlikti parengtinio tyrimo priežiūrą ir, žinoma, užtikrinti teisėtumą baudžiamajame procese. Buvo teigiama, kad „valstybinis kaltinimas yra labai svarbi procesinės prokuroro veiklos teisme dalis. Šia veikla siekiama įrodyti patraukto baudžiamojon atsakomybėn asmens kaltę, o prireikus – ir nekaltumą. Palaikyti valstybinį kaltinimą teisme yra išimtinė prokuroro (jo pavaduotojo, padėjėjo) kompetencija. Valstybinis kaltinimas yra viena iš teisėtumo priežiūros formų baudžiamajame procese. Valstybinis kaltintojas turi padėti teismui visapusiškai ištirti ir teisiąją kaltinančias ir jį teisinančias bei jo atsakomybę sunkinančias arba lengvinančias aplinkybes. Prokuroras

²³ PRADEL, J., *Lyginamoji baudžiamoji teisė: vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 304.

²⁴ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 224.

²⁵ ŽIEMELIS, V. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918-1940 metais. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 12(90), p. 70-72.

²⁶ *Ibid.*

privalo reaguoti į bet kokius įstatymo pažeidimus padarytus nagrinėjant bylą²⁷. Taip pat pabrėžta, kad kai kuriose baudžiamąjame proceso stadijose prokuroro vaidmuo skiriasi: „Parengtinio tyrimo stadijoje jis vadovauja baudžiamosios bylos tyrimui, o teisiamejame posėdyje jis – valstybinis kaltintojas, turintis lygias procesines teises su kitais proceso dalyviais“²⁸.

Kaltinimo funkcija baudžiamajame procese yra privaloma. Nesant jos ir kaltintojo nevyktų baudžiamasis procesas. Dažniausiai kaltinimas yra valstybės pareiga, kurią realizuoja prokuroras valstybės vardu. Pagal BPK 42 straipsnį valstybinis kaltinimas – tai prokuroro veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas. Prokuroras vykdydamas valstybės pareigą „veikia valstybės vardu, teismo procese vadinamas valstybiniu kaltintoju, o jo atliekama funkcija – valstybiniu kaltinimu“²⁹. Kaltinimo tikslas yra ne tik įrodyti asmens kaltumą, bet ir užtikrinti teisėtumą ir padėti vykdyti teisingumą. Tačiau pabrėžtina, kad prokuroras negali bet kokia kaina siekti kaltinamojo pripažinimo kaltu ir jo nuteisimo, todėl kiekvienu atveju turi būti laikomasi baudžiamąjame proceso principų bei įsitikinti, kad niekas nebūtų nuteistas nekaltas.

Prokuroro svarba ir išskirtinumas baudžiamajame procese yra įtvirtintas Konstitucijos 118 straipsnyje: „Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo“³⁰. Vadinasi, prokuroras, turintis ypatingus įgaliojimus ir atliekantis jam skirtas funkcijas, tiesiogiai nurodytas Konstitucijos, turi pareigą palaikyti valstybinį kaltinimą ir svarbų tikslą – „ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nebūtų nuteistas nekaltas“³¹.

Buvo paminėta, kokia didelė kaltinimo funkcijos reikšmė yra baudžiamajam procesui, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad „prokuroro, kaip ir bet kurio kito proceso dalyvio, nagrinėjant bylą pareikšta nuomonė teismui nėra privaloma. Tad nors prokuroras ir prašo, pavyzdžiui, teisiamejį nuteisti ir paskirti jam atitinkamą bausmę, teismas gali kaltinamąjį

²⁷DANILEVIČIUS P.; KAZLAUSKAS M.; PALSKEYS E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: Vadovėlis*. Vilnius: mintis, 1978, p. 72.

²⁸*Ibid.*

²⁹GODA G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamąjame proceso kodekso komentaras. I knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

³⁰Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-104.

³¹AŽUBALYTĖ, A., *et al.* *Baudžiamąjame proceso teisė*: Vilnius, 2014, p. 49.

išteisinti ar skirti didesnę ar mažesnę bausmę. Teismas gali kitaip kvalifikuoti teismo veiksnius, skirti kitos rūšies bausmę, atmesti prokuroro pateiktus prašymus ir pan.³².

Apart prokuroro, niekas kitas negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti. Be to, tik prokuroras gali palaikyti valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose. Tokia pati sistema yra numatyta Latvijoje, Austrijoje ir Vokietijoje, kuomet valstybinį kaltinimą palaiko taip pat tik prokuroras, o Norvegijos baudžiamojo proceso kodekso 7 skyriuje 66 straipsnyje pasakyta, kad policija gali ne tik atlikti tyrimą, pateikti kaltinimus, bet ir palaikyti kaltinimą teisme. O Azerbaidžane „prokuroras, atlikęs byloje parengtinį tyrimą ir vadovavęs parengtiniam tyrimui, negali būti kaltintojas teisme“³³.

Europos Tarybų Ministrų Komiteto rekomendacijoje (2000) „Dėl prokuratūros vaidmens kriminalinės justicijos sistemoje“ yra nurodoma, kad prokuratūra vykdydama savo užduotis, privalo: „a) veikti teisingai, nešališkai ir objektyviai; b) laikytis pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių konvencijos principų – gerbti ir ginti žmogaus teises; c) kontroliuoti, kad kriminalinės justicijos sistema veiktų kiek įmanoma sparčiau“³⁴. Manoma, kad vienas iš svarbiausių yra nešališkumo principas, kuris reiškia, kad „prokurorai turi nešališkai vykdyti savo funkcijas; likti nepaliesti individualių ar grupinių interesų, visuomenės ar žiniasklaidos spaudimo ir rūpintis tik visuomenės interesais; veikti objektyviai; atsižvelgti į konkrečias aplinkybes nesvarbu, ar jos įtariamajam palankios, ar ne; remiantis įstatymais ir nešališko teismo reikalavimais, siekti užtikrinti, kad būtų atlikti visi būtini ir reikiami tyrimai ir kad jų rezultatai būtų atskleisti nesvarbu, ar tai rodo įtariamojo kaltę ar nekaltumą; visada ieškoti tiesos, padėti teismui išsiaiškinti tiesą ir vykdyti teisingumą visuomenės, aukos ir kaltinamojo atžvilgiu“³⁵.

Prokuroras dalyvauja visose baudžiamojo proceso stadijose: ikiteisminiame tyime, bylų procese pirmos instancijos teisme, apeliacinės ir kasacinės instancijos teisme bei nuosprendžių ir nutarties vykdyme. Ikiteisminiame tyime vyksta pasiruošimas kaltinimui, o kaltinimas yra palaikomas teisme. „Ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti

³² ŠUMSKAS A., *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2000.

³³ Code of Criminal Procedure of the Azerbaijan Republic. Chapter VIII- Article 84. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/43>>.

³⁴ JURKA, R.; MELNIČENKO, S.; RANADAKEVIČIENĖ, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.

³⁵ Profesinės atsakomybės standartai ir prokurorų pagrindinių pareigų bei teisių išdėstymas. Patvirtinta 1999 m. balandžio 23 d. Tarptautinės prokurorų asociacijos. (Cituota iš Matūzaitės, I. Valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme: *magistrinis darbas*. Vilnius, 2009).

perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme³⁶. Taigi kai prokuroras galiausiai būna tikras duomenų pakankamumu ir tinkamumu įtariamojo kaltei pagrįsti, surašo kaltinamąjį aktą ir perduoda bylą teismui.

EŽTK 6 straipsnio 3 dalies a punkte įtvirtinta kaltinamojo teisė būti informuotam apie kaltinimo pobūdį ir pagrindą: „<...> kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises: būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie pateikiamo jam kaltinimo pobūdį ir pagrindą <...>“³⁷. Visiems yra žinoma, kad kaltinamasis aktas yra reikšmingiausias ikiteisminio tyrimo stadijos dokumentas. Kaltinamajame akte „turi būti išsamiai ir aiškiai išdėstytos nusikalstamos veikos aplinkybės, kad kaltinamas asmuo žinotų, kokie konkretūs nusikalstami veiksmai jam yra inkriminuojami, galėtų tinkamai pasiruošti gynybai. Kaltinamajame akte nusikalstamos veikos aplinkybes reikia nurodyti tiek, kiek jos nustatytos ikiteisminio tyrimo medžiaga, nurodant kaltininkui inkriminuojamo nusikaltimo sudėties požymius, numatytus konkrečiame BK straipsnyje“³⁸.

Kaltinamajame akte atsispindi prokuroro pozicija, kuri susiformuoja ikiteisminiame tyrime. Be to, šiame procesiniame dokumente yra nurodomi pasiekti ikiteisminio tyrimo rezultatai bei nubrėžiamos bylos nagrinėjimo teisme ribos. Tad tik nuo kaltinamojo akto surašymo momento, kaltinamasis sužino kuo jis yra kaltinamas ir kokiais turimais duomenimis šis kaltinimas grindžiamas. Nuo kaltinamojo akto surašymo priklauso tolimesnis bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme: „todėl jis turi būti surašomas itin kruopščiai tiek turinio, tiek formos atžvilgiu, siekiant išvengti esminių trūkumų. BPK 219 str. nustatyti reikalavimai kaltinamajam aktui kartu yra ir įpareigojimas prokurorui šiuos reikalavimus vykdyti. Esant situacijai, kai kaltinamasis aktas yra surašytas pažeidžiant BPK 219 str. reikalavimus, procesas turi grįžti į ikiteisminio tyrimo stadiją, kitaip baudžiamojo proceso paskirtis nebūtų pasiekta, nebūtų užtikrintos BPK 22 str. 3 d., 44 str. 7 d. numatytos kaltinamojo teisės“³⁹.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo priimtuose sprendimuose ne kartą yra nurodęs, kad kaltinamajame akte išdėstytas kaltinimas turi būti parašytas suprantama kalba ir nekelti abejonių dėl kaltinimo turinio ir esmės: „<...> reikia atkreipti ypatingą dėmesį į

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

³⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390.

³⁸ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-843-383/2016.

³⁹ Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2026-651/2011.

pranešimą kaltinamajam apie kaltinimą. Detali informacija apie nusikaltimą baudžiamajame procese yra itin svarbi, nes nuo jos pateikimo momento įtariamajam yra oficialiai pranešta apie pateikiamo jam kaltinimo faktinį ir teisinį pagrindą. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas suteikia kaltinamajam teisę būti informuotam ne tik apie kaltinimo pagrindą, t. y. apie veikas, kurias jis įtariamasis padaręs ir kuriomis grindžiamas kaltinimas, bet ir apie teisinį šių veikų vertinimą. Ši informacija turi būti išsami <...>⁴⁰.

Prokuroras, palaikydamas valstybinį kaltinimą teisiniame procese, turi daug funkcijų: „pasirengimas bylų procesui pirmosios instancijos (apylinkių ir apygardų teismuose), apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose, susipažinimas su bylos dokumentais, dalyvavimas teismo posėdžiuose, kaltinimo palaikymas teisiame posėdyje pirmosios instancijos teisme, dalyvavimas teisiame posėdyje sprendžiant nuosprendžio vykdymo klausimus, dalyvavimas apeliacinės ir kasacinės instancijos teismo (apygardos teismo) posėdžiuose, susipažinimas su teismų teismojo posėdžio protokolais ir pastabų dėl jų pateikimas, priimtų teismo nuosprendžių ir nutarčių analizė, jų apskundimo klausimo sprendimas, apeliacinių ir kasacinių skundų rašymas, klausimų dėl prokurorų apeliacinių ir kasacinių skundų atšaukimo, apeliacinių skundų pakeitimo ir papildymo sprendimas, kasacinių skundų projektų parengimas“⁴¹.

Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2013-2015 metais ataskaitose yra pateikti duomenys apie prokuroro, kaip valstybinio kaltintojo, dalyvavimą pirmosios instancijos teisme, priimant nuosprendį arba nutraukiant bylą, išnagrinėtų baudžiamųjų bylų skaičių: 2013 m. – 10968 bylos, 2014 m. – 12774 bylos, 2015 m. – 9613 bylos. Palyginus 2013–2015 metus, prokuroro dalyvavimo teismo procese statistiką su baudžiamųjų bylų išnagrinėjimu, priimant baudžiamąjį įsakymą, tai yra prokurorui nedalyvaujant teisme, ataskaitose pateikti duomenys rodo, kad kiekvienais metais vis daugiau atsiranda baudžiamųjų bylų, išnagrinėtų prokurorui nedalyvaujant. Pavyzdžiui, 2015 metais prokuroras dalyvavo 9613 bylose, o net 7427 bylose prokuroras nedalyvavo. Tačiau tai nėra blogai ar ydinga, kadangi yra sutaupomas pareigūnų laikas ir energija. Be to, šis procesas reikalauja mažiau finansinių sąnaudų, nes automatiškai procesas trunka trumpiau nei įprastai, tad kartu yra užtikrinamas ir proceso greitumo principas (Priedas Nr. 1).

Bylos nutraukimas valstybinio kaltinimo procese galimas esant dviem pagrindams: kai yra BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatytos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas arba yra BK 36-40 ir 93 straipsniuose numatyti pagrindai atleisti asmenį nuo

⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. kovo 25 d. sprendimas Pelissier and Sassi v. France, Nr. 25444/94, z 51, ECHR 1999-11.

⁴¹ ŽALKAUSKAS P., Prokurorų darbo teisme organizavimas: Valstybinių kaltintojų seminaro medžiaga; Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Vilnius, 1997.

baudžiamosios atsakomybės. Svarbus aspektas, kurį reiktų paminėti, Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimu buvo pripažinta, kad Baudžiamojo proceso kodekso 235 str. 1 d., kurioje nurodyta, kad byla nutraukiama, kai yra Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. 1 d. 2 p., prieštarauja Konstitucijos 31 str. 2 daliai. Prieštaravimas Konstitucijai yra dėlto, kad nusprendus baudžiamąją bylą nutraukti, nėra įvertinamas kaltinimo pagrįstumas. To pasekoje nėra išsiaiškinama, ar kaltintas asmuo buvo kaltas dėl padarytos nusikalstamos veikos ar ne. Taigi nuspręsta, kad „tokiu teisiniu reguliavimu nepaisoma iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančios asmens teisės į tinkamą teismo procesą reikalavimo. [...] Tokiu teisiniu reguliavimu sudaromos prielaidos išlikti abejonėms dėl to, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, dėl kaltinamojo nepriekaištingos reputacijos“⁴².

Apibendrinus galima teigti, kad valstybinis kaltinimas – tai garantas kiekvienam nukentėjusiajam, kad jo pažeistos teisės, laisvės bei interesai bus ne tik užtikrinti, bet ir apginti. Tad prokuroro atliekama valstybinio kaltinimo funkcija ir jo vaidmuo baudžiamajame procese yra ne tik būtinas, bet ir reikalingas. Tik jam dalyvaujant teismo procese galima tikėtis, kad galutinis teismo sprendimas bus priimtas ne tik tinkamas, bet ir teisingas.

Pirmoji valstybinio kaltinimo išimtis – tai viešai privataus kaltinimo forma. Ši kaltinimo forma turi tiek privataus, tiek viešo (valstybinio) kaltinimo požymių. Vienas iš pagrindinių skirtumų leidžiančių atiboti nuo viešo (valstybinio) kaltinimo yra tas, kad BPK yra nurodytos nusikalstamos veikos dėl kurių baudžiamojo proceso pradėjimo turi išreikšti valią pats nukentėjusysis arba jo atstovas.

BPK 167 straipsnyje yra numatyta, kad dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 145 straipsnyje, 149 straipsnio 1 dalyje, 150 straipsnio 1 dalyje, 151 straipsnio 1 dalyje, 178 straipsnio 1 ir 4 dalyse, 179 straipsnio 1 ir 3 dalyse, 182 straipsnio 1 ir 3 dalyse, 183 straipsnio 1 ir 3 dalyse, 184 straipsnio 1 ir 3 dalyse, 186 straipsnyje, 294 straipsnio 1 dalyje, ikiteisminis tyrimas pradamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Šiais atvejais procesas vyksta bendra tvarka⁴³. Iš pirmosios straipsnio dalies matyti, kad viešai privataus kaltinimo atveju baudžiamasis procesas gali būti pradėtas tokiu pat būdu, kaip ir privataus kaltinimo bylose. Nukentėjusysis arba jo atstovas išreiškia savo valią, pradėti baudžiamąjį procesą, paduodamas skundą arba pareiškimą. Tačiau pagrindinis skirtumas tarp privataus kaltinimo ir viešai privataus yra tas, kad padavus skundą, procesas vyksta bendra tvarka,

⁴²Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. KT19-N10/2016.

⁴³Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

t. y. pradedamas ikiteisminis tyrimas ir kaltinimą baudžiamojoje byloje palaiko prokuroras.

LAT vienoje iš savo nutarčių yra pabrėžęs, kad „baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, jei nukentėjęs asmuo (jo atstovas) nerodo tokios iniciatyvos, taip pat jeigu pradėti ikiteisminį tyrimą nereikalauja prokuroras. Tačiau gavus nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, procesas, skirtingai nei privataus kaltinimo bylose (BPK XXX skyrius), vyksta bendra tvarka be jokių išimčių“⁴⁴. Taip pat pastebima, kad viešai privataus kaltinimo skundai nėra keliami tokie griežti reikalavimai, kaip privataus kaltinimo skundai: „įstatyme griežtai nenustatyta, kokios formos dokumentu galima informuoti teisėsaugos pareigūnus apie nusikalstamą veiką. Teisėsaugos pareigūnai privalo priimti bei fiksuoti ir žodžiu pateikiamą informaciją apie nusikalstamas veikas, taip pat ir apie veikas, nurodytas BPK 167 straipsnio 1 dalyje“⁴⁵.

LAT yra konstatavęs baudžiamojo proceso pažeidimą, o būtent kai „apeliacinės instancijos teismas taikė gramatinį įstatymo aiškinimą siaurąja prasme ir nukentėjusiojo pranešimą policijai apie nusikalstamos veikos įvykį, kuris buvo įformintas protokolu-pareiškimu, nepripažino nukentėjusiojo skundu, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veiksmų, išvardytų BPK 167 straipsnio 1 dalyje. Tuo tarpu iš baudžiamosios bylos matyti, kad nukentėjusysis kreipėsi į policijos komisariatą dėl padarytos vagystės iš jo buto. Vadovaujantis BPK 166 straipsniu toks pranešimas buvo priimtas policijos komisariate ir įformintas protokolu-pareiškimu, kurio pagrindu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tai neprieštarauja įstatymo prasmei, nes Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra nustatyta nei nukentėjusiojo skundo, nei jo teisėto atstovo pareiškimo forma ir turinys. Tai reikia traktuoti kaip išreikštą norą imtis iniciatyvos pradėti baudžiamąjį procesą dėl padarytos nusikalstamos veikos. Nukentėjusysis tokią iniciatyvą parodė, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir ne jo kompetencija buvo spręsti, kaip turi būti pavadintas ir įformintas pareikštas noras siūlyti pradėti baudžiamąjį procesą. Kitaip jo pranešimo apie nusikalstamą veiką ikiteisminio tyrimo įstaigai negalima paaiškinti“⁴⁶. Tačiau LAT kitose baudžiamosiose bylose atkreipė dėmesį į tai, kad procesinio dokumento turinys bei jo priėmimo teisiniai pagrindai yra svarbesni nei jo forma: „jeigu neteisingai pavadintas procesinis dokumentas priimtas iš esmės vadovaujantis įstatyme nustatytais pagrindais bei pagal įstatyme nustatytą tvarką ir jeigu remiantis tokiu dokumentu vėliau priimami sprendimai, atliekami veiksmai,

⁴⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. lapkričio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.

⁴⁵*Ibid.*

⁴⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.

laikantis baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų, tai toks dokumentas savaime netampa neteisėtu su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis⁴⁷.

BPK 167 straipsnio 2 dalyje yra numatyta išimtis, kad dėl 1 dalyje numatytų nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas pradedamas prokuroro reikalavimu, nustačius, jog „nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo [...]“⁴⁸.

Viešai privatus kaltinimas yra įtvirtintas taip pat ir Rusijos baudžiamojo proceso kodekse. Rusijos BPK 20 straipsnio 3 dalyje yra išvardintos nusikalstamos veikos dėl kurių baudžiamasis procesas vyksta pagal viešai privataus kaltinimo tvarką: „dėl išžaginimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 131 straipsnio 1 dalis), dėl seksualinio prievartavimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 132 straipsnio 1 dalis), dėl kišimosi į asmens privatą gyvenimą, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 137 straipsnio 1 dalis), dėl asmens susižinojimo neliečiamumo pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 138 straipsnio 1 dalis), dėl asmens būsto neliečiamumo pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 139 straipsnio 1 dalis), dėl nepagrįsto atsisakymo įdarbinti besilaukiančią moterį ar moterį, auginančią vaiką iki trejų metų, ar nepagrįsto besilaukiančios moters ar moters, auginančios vaiką iki trejų metų, atleidimo iš darbo (Rusijos BK 145 straipsnis), dėl autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 146 straipsnio 1 dalis), dėl išradėjo ir patento teisių pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 147 straipsnio 1 dalis)“⁴⁹.

Trečioji kaltinimo forma – privatus kaltinimas. Lietuvos teisės profesorius P. Leonas rašė: „Viešosios teisės srityje teisių saugojimo iniciatyva įeina į valstybės organų funkcijų skaičių. Iš šio bendro dėsniu tėra nedidelė išimtis: maži prasižengimai, pav., asmens įžeidimai, yra persekiojami tik nukentėjusiojo (įžeisto) asmens iniciatyva“⁵⁰. Atkreipus dėmesį į šią mintį, pabrėžtina, kad yra numatytas tikslus nusikalstamų veikų ratas, kuris yra priskiriamas privataus kaltinimo institutui. Tad asmuo, manantis, kad jo teisės bei asmeniniai interesai yra pažeisti, turi teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka.

⁴⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija 2008 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.

⁴⁸Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

⁴⁹Criminal code of Russian Federation. Criminal procedure code of Russian Federation. [žiūrėta 2016 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>>.

⁵⁰LEONAS, P., *Teisės enciklopedija*. Paskaitos. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1931, p. 198.

Privataus kaltinimo institutas yra žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir Prancūzijoje, Portugalijoje, Serbijoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje bei kitose šalyse. Tačiau yra valstybių, kurios buvo nustačiusios baudžiamajame procese privataus kaltinimo galimybę, tačiau laikui bėgant jo atsisakė. Tai Latvija, Estija, Graikija.

Svarbus skiriamasis bruožas privataus kaltinimo yra ne tik asmens galimybės procese, bet ir skirtingas procesinis suinteresuotumas bylos eiga nei kitų kaltinimo formų atvejais. „Privataus kaltinimo procese nukentėjusiojo, kaip [...] privataus kaltintojo procesinis statusas suponuoja didesnę suinteresuotumą savo procesine padėtimi: galimybė efektyviai įgyvendinti savo kaip kaltintojo teises ir pareigas, kas nulemia jo gebėjimą ginti savo materialųjį interesą. Taip pat jis tampa proceso šeimininku, nuo kurio priklauso tiek proceso iniciatyva, tiek proceso baigtis: jis gali atsisakyti kaltinimo, savo neatvykimu išreikšti intereso kaltinti nebuvimą, susitaikyti su kaltininku arba reikalauti jį nuteisti, taigi jis tiesiogiai daro įtaką proceso eigai.

Viešojo kaltinimo bylose nukentėjusysis yra suinteresuotas bylos baigtimi, t. y. galutiniu sprendimu byloje, kai sprendimas gali turėti įtakos teisinių santykių pobūdžiui, asmenų teisėms ir pareigoms, tačiau retai kada gali tiesiogiai daryti įtaką proceso eigai. Privataus kaltinimo proceso perspektyva priklauso nuo nukentėjusiojo valios. Nesant jo suinteresuotumo – proceso varomosios jėgos – procesas praranda savo prasmę ir pagrindą⁵¹. Taigi nukentėjusysis privataus kaltinimo procese, skirtingai nuo valstybinio kaltinimo turi ne tik platesnį teisių ratą, bet ir reikšmingas pareigas, stengiantis apginti savo interesus bei tinkamai įgyvendinant privataus kaltinimo teisę. Nes tik būnant aktyviu proceso šeimininku, nukentėjusiajam pavyksta patvirtinti šio instituto reikšmę bei prasmę.

Sekančiame skyriuje bus toliau ir plačiau analizuojamas ir aptariamas privataus kaltinimo institutas, jo specifiniai bruožai ir ypatybės bei pagrindiniai skirtumai lyginant su valstybiniu kaltinimu.

⁵¹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese: *Jurisprudencija*. 2012, 4(3), p. 1177–1198.

2. PRIVATAUS KALTINIMO YPATUMAI

Daugumoje valstybių baudžiamasis procesas dažniausiai vyksta pagal bendrąjį baudžiamojo proceso modelį, t. y.: „funkciją ištirti nusikalstamą veiką ir kaltinti asmenį nusikalstamos veikos padarymu valstybė įgyvendina per savo įgaliotus asmenis – ikiteisminio tyrimo pareigūnus ir prokurorą“⁵². Tačiau dėl didelio kiekio nusikaltimų, įvairių jų padarymo aplinkybių, skiriantis nusikalstamų veikų padarymo pavojingumo laipsniui, netikslinga būtų taikyti vieną ir tą patį bendrąjį baudžiamojo proceso modelį.

Tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų užsienio valstybių be tradicinės baudžiamojo proceso formos, pagal kurią nagrinėjama daugelis baudžiamųjų bylų, įstatymu yra nustatomos specifinės baudžiamojo proceso rūšys. Konstitucinis teismas konstatavo, kad „bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Taigi Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio. Tačiau tokios baudžiamojo proceso rūšys traktuotinos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys; jų nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas“⁵³.

Privataus kaltinimo užuomazgų galima rasti pirmuosiuose Lietuvos valstybės rašytiniuose teisės šaltiniuose: „Pagal Pamedės (Prūsų) teisyną (1340 m.) ir Kazimiero teisyną (1468 m.), jei nusikaltimu žala buvo padaryta visų pirma privatiems interesams ir padarytas nusikaltimas nebuvo laikomas sunkiu, kaltininko atsakomybės dydis ir forma galėjo priklausyti nuo nukentėjusiojo valios. Kaltininkui, atlyginusiam nukentėjusiajam padarytą žalą, vieša bausmė galėjo būti ir neskiriama“⁵⁴. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pirmojo Statuto (1529 m.) galiojimo metu kaltininko persekiojimas už padarytus nusikaltimus prasidėdavo nuo nukentėjusiojo ar jo artimo giminaičio skundo. „Nukentėjusysis pats turėjo surinkti ir pateikti teismui įrodymus, palaikyti kaltinimą teisme. Iš esmės nukentėjusysis nulemdavo bylos baigtį ir kaltininko likimą, nes nukentėjęs asmuo, be kitų teisių, turėjo ir teisę susitarti su kaltininku dėl žalos atlyginimo,

⁵² AŽUBALYTĖ, R.; JURGAITIS, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ, J., *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

⁵⁴ ANDRIULIS, V., *Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero Teisynas)*. Iš Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX a.: straipsnių rinkinys. Vilnius: Mintis, 1980, p. 10.

galėjo susitaikyti su kaltininku ir jam dovanoti. Kaltininko susitaikymas su nukentėjusiuoju pagal Pirmąjį Statutą nebuvo leidžiamas tik sunkių nusikaltimų atvejais⁵⁵.

Sovietinio laikotarpio BK buvo įtvirtintas privataus kaltinimo institutas, kuriame buvo nustatyta, kad „baudžiamosiose bylose dėl tyčinio lengvo kūno sužalojimo, užkrėtimo liga arba kitokio susargdinimo, smūgių sudavimo ir žiauraus kankinimo, moteries prispyrimo lytiškai santykiauti bei įžeidimo kaltininkas ir nukentėjęs turi galimybę susitaikyti. Tokiu atveju kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Taigi privataus kaltinimo bylų institute buvo nustatyta, kad nuo nukentėjusiojo valios ir sprendimo priklauso atskirų baudžiamųjų bylų kategorijų proceso eiga ir baigtis⁵⁶.

Dabartiniame BPK taip pat yra įtvirtintas privataus kaltinimo institutas (XXX skyriuje). Šio instituto svarba pasireiškia tuo, jog nukentėjusiojo būvimas kaltinimo proceso šeimininku yra vienas iš būdų ginti savo teises ir interesus. Nukentėjusiojo teisės ginti savo interesus teisme palaikant kaltinimą, pagrindas numatytas BPK 44 straipsnio 10 dalyje - kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą [...].

„Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisines prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjęs (ar jo atstovas)⁵⁷.

Konstitucinis Teismas yra nurodęs pagrindinius privataus kaltinimo instituto bruožus, leidžiančius atskirti nuo kitų BPK numatytų specifinių ir bendrojo baudžiamąjo proceso: „ 1) baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, numatytų atitinkamuose BK straipsniuose, išvardytuose BPK, pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; 2) nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, paduodamas

⁵⁵ BARANSKAITĖ, A., Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Jurisprudencija*. Socialinių mokslų studijos. 2009, 4 (4): 179.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

teismui; 3) yra nustatyti konkretūs reikalavimai skundo (pareiškimo), pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, turiniui; 4) šiame bylų procese nėra atliekamas ikiteisminis tyrimas; 5) privataus kaltinimo bylų procese nukentėjusysis (jo teisėtas atstovas) teisme pats palaiko kaltinimą kaip privatus kaltintojas; 6) šiame bylų procese yra ypatingas etapas – taikinamasis posėdis: nukentėjusysis (jo teisėtas atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, iki teisiamojo posėdžio vykstančiame taikinamajame teismo posėdyje gali susitaikyti, ir jiems susitaikius procesas dėl skundo nutraukiama⁵⁸.

Privataus kaltinimo bylos gali būti pradedamos tik dėl tų nusikalstamų veikų, kurios yra nurodytos įstatymų leidėjo. BPK 407 straipsnyje yra nurodyta, kad privataus kaltinimo baudžiamųjų bylų procesas pradedamas dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalyje (Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo), 140 straipsnio 1 dalyje (Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas), 148 straipsnyje (Žmogaus veiksmų laisvės varžymas), 152 straipsnyje (Seksualinis priekabiavimas), 154 straipsnyje (Šmeižimas), 155 straipsnyje (Ižeidimas), 165 straipsnyje (Neteisėto asmens būsto neliečiamumo pažeidimas), 168 straipsnyje (Neteisėtas informacijos apie asmens privatą gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas), 187 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Turto sunaikinimas ar sugadinimas), 188 straipsnyje (Turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo), 313 straipsnyje (Mirusiojo atminimo paniekimas). Šis konkretus nusikalstamų veikų sąrašas nustatytas dėl kelių priežasčių. Dar Senovės Romos laikais buvo manoma, kad tam tikrais nusikaltimais pasikėsinama tik į privataus asmens teises, nepaliečiant visuomeninių interesų, todėl valstybė tokioms veikoms buvo abejinga. Sekanti priežastis būtų ta, kad tik pats nukentėjusysis tam tikrais atvejais gali nuspręsti ir įvertinti ar jo teisės bei interesai buvo pažeisti, kad dėl to reiktų pradėti privataus kaltinimo procesą. Ir galiausiai yra manoma, kad šių nusikalstamų veikų pavojingumas yra mažesnis palyginus su kitais nusikaltimais.

Lyginant privatą kaltinimą su valstybiniu, svarbus aspektas yra tas, kad kaltinimą palaiko ne prokuroras, o pats nukentėjusysis. BPK 34 straipsnyje yra nurodytos privataus kaltintojo teisės: „palaiko kaltinimą, pateikia įrodymus ir dalyvauja juos tiriant, dalyvauja baigiamosiose kalbose, pateikia pasiūlymų dėl teisiamajame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

padarytos žalos atlyginimo⁵⁹. Atkreipus dėmesį į šias privataus kaltintojo teises, galima būtų teigti, kad jos yra panašios į prokuroro turimas teises. Skiriamasis požymis tarp privataus ir valstybinio kaltinimo būtų tas, kad, esant privačiam kaltintojui, jis kaltina savo vardu, o prokuroras, palaikantis valstybinį kaltinimą, kaltina valstybės vardu. Svarbu paminėti, kad privataus kaltinimo procesu yra realizuojama asmens teisė į gynybą, o ne turima pareiga persekioti įtariamąjį už nusikalstamą veiką.

Privatus asmuo, skirtingai nuo pareigūno „nėra saistomas pareigos vykdyti nusikalstamų veikų baudžiamąjį persekiojimą, todėl jo įgalinimai kaltinamosios veiklos įgyvendinimo sferoje turi būti konstruojami kaip teisė, kuria jis gali disponuoti savo nuožiūra. Tai nulemia, kad privataus kaltintojo statusas suteikia daugiau laisvo apsisprendimo galimybių nei pareigūno statusas. Pirmiausia, tai pasireiškia tuo, kad sprendimą įstoti į procesą kaltintojo vaidmenyje privatus asmuo priima išimtinai dispozityviu pagrindu. Neleistinas imperatyvus kaltintojo statuso suteikimas kokiam nors privačiam asmeniui, net jeigu jis ir nukentėjo nuo nusikalstamos veikos. Iš to seka ir privataus kaltintojo teisė bet kuriuo proceso metu atsisakyti kaltinimo⁶⁰.

Privačiame kaltinime svarbų vaidmenį gali atlikti ir nukentėjusiojo atstovas. „Atstovavimo pagal įstatymą instituto baudžiamajame procese paskirtis yra tinkamai užtikrinti neveiksnių, ribotai veiksnų ar turinčių kitokių sunkumų tinkamai ginti savo teisėtus interesus asmenų dalyvavimo baudžiamajame procese galimybes, o atstovo pagal įgaliojimą paskirtis yra profesionalus jo teisių apsaugos užtikrinimas⁶¹. Privataus kaltinimo procese egzistuoja abi atstovavimo rūšis, kurios užtikrina asmens interesų gynybą. Atstovimas pagal įstatymą yra privalomas, kai yra nustatytos priežastys trukdančios nukentėjusiajam pačiam ginti savo teises, o tuo tarpu atstovavimas pagal įgaliojimą nėra privalomas, nukentėjusysis pats nusprendžia ar jam reikia teisinės pagalbos.

Atkreiptinas dėmesys, kad skirtingai nei Lietuvoje, Norvegijoje advokato, kaip privataus kaltintojo atstovo, dalyvavimas apeliacinės instancijos teisme netgi privalomas. Norvegijos BPK 410 straipsnyje nurodyta, kad „bylose, nagrinėjamosiose Apeliaciniame teisme, privatus kaltintojas privalo įpareigoti advokatą vesti bylą. Privataus kaltintojo teisės pasirengimo proceso bei bylos nagrinėjimo metu gali būti realizuojamos tik per

⁵⁹Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341

⁶⁰ПЕТРОВА, Н. Е., Частное и субсидиарное обвинение [Petrova, N. E. Private and Subsidiary Prosecution]: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Самара, 2004. (Cituota iš: Matuzienė, E., *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. p. 305, 306.).

⁶¹Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 99.

advokatą. Kitais atvejais privatus kaltintojas gali veikti asmeniškai ar per teisėtą atstovą, laikydamasis Civilinio proceso kodekso 4 skyriaus teisės normų⁶².

BPK 407 straipsnyje numatyta, kad baudžiamasis procesas pradedamas tik esant nukentėjusiojo skundai ar jo teisėto atstovo pareiškimui. BPK 412 straipsnio 2 dalyje nustatyti nukentėjusiojo skundai ir teisėto atstovo pareiškimui keliami reikalavimai. Skunde ar pareiškime turi būti nurodyta: teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas; nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos esminės aplinkybės; duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškime išdėstytas aplinkybes; nukentėjusiojo, nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardai, pavardės ir gyvenamoji vieta.

Pastebėtina, kad teismų praktikoje skundai yra dažniausiai atmetami arba gražinami, kaip neatitinkantys BPK numatytų reikalavimų. Tad tokiais atvejais, nukentėjusysis susiduria su savo pažeistų teisių apsaugos problema. Dėl manytinai per griežtų reikalavimų privataus kaltinimo skundai buvo kreiptasi į Konstitucinį teismą, bandant išsiaiškinti ar BPK 412 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijai. Konstitucinis teismas nurodė, jog BPK įtvirtinta nuostata neprieštarauja Konstitucijai, kadangi „reikalavimų, nustatytų skundai (pareiškimui), pagal kurį pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, skirtumai nuo reikalavimų kreipimuisi, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas, yra pagrįsti, nes, kitaip nei kreipimasis, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas, privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (pareiškimo) paskirtis ir funkcija – ne tik pranešimas (kompetentingos institucijos, pareigūno informavimas) apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, kad būtų nagrinėjamas teisme (panašiai, kaip kaltinamuoju aktu bylose, kuriose yra atliekamas ikiteisminis tyrimas), todėl tokiems skundams (pareiškimams) keltini didesni formalūs reikalavimai negu kreipimaisi, pagal kuriuos ikiteisminis tyrimas dar bus atliekamas“⁶³.

Teismai nagrinėdami privataus kaltinimo bylas taip pat atkreipia dėmesį į tai, jog „byla nagrinėjama teisme be ikiteisminio tyrimo, todėl privataus kaltintojo skunde turi būti nuosekliai, aiškiai ir konkrečiai nurodytos veikos, kuriomis yra kaltinamas baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo. Baudžiamajame procese (taip pat ir privataus kaltinimo bylose) galioja iš esmės tie patys principai, tarp kurių vienas svarbiausių principų yra rungimosi principas (BPK 7 str.) bei teisė į gynybą (BPK 10 str.). Tai reiškia, kad

⁶²Criminal Procedure Code of Kingdom of Norway [žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą: <<http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf>>.

⁶³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.7-254.

nusikaltimų padarymu kaltinamas asmuo turi žinoti, kuo jis yra kaltinamas, kuo grindžiamas kaltinimas ir, atitinkamai, turėti galimybę gintis nuo kaltinimų. Kaltinimas turi būti suformuotas tinkamai, o pačiame skunde turi būti nurodyti kaltinimus patvirtinantys konkretūs ir aiškūs bylos duomenys⁶⁴.

Palyginus BPK 219 straipsnyje nustatytus reikalavimus kaltinamajam aktui ir BPK 412 straipsnyje privataus kaltinimo skundai, didžiausias skirtumas tarp šių keliamų reikalavimų procesiniams dokumentams yra tas, kad kaltinamajame akte turi būti įvertinta nusikalstama veika ir tinkamai pritaikytas baudžiamojo kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas). Kaltinamajame akte „turi būti išsamiai ir aiškiai išdėstytos nusikalstamos veikos aplinkybės, kad kaltinamas asmuo žinotų, kokie konkretūs nusikalstami veiksmai jam yra inkriminuojami, galėtų tinkamai pasiruošti gynybai. Kaltinamajame akte nusikalstamos veikos aplinkybes reikia nurodyti tiek, kiek jos nustatytos ikiteisminio tyrimo medžiaga, nurodant kaltininkui inkriminuojamo nusikaltimo sudėties požymius, numatytus konkrečiame BK straipsnyje“⁶⁵.

Privataus kaltinimo skunde yra reikalaujama tik faktinių aplinkybių. Šio skirtumo priežastis yra ta, jog privatus kaltintojas dažniausiai yra asmuo, kuris neturi teisinių žinių ar teisinio suvokimo dėl tam tikrų teisinių aplinkybių, todėl jam sudėtinga būtų įvertinti tinkamai padarytą veiką. BPK 412 str. apibrėžiant nukentėjusiojo skundo turinį „ne tik nurodyta, kas privalomai jame turi būti išdėstyta, bet ir akcentuojama, kad esminės nusikalstamos veikos aplinkybės – nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos turinčios reikšmę aplinkybės – skunde turi būti išdėstytos taip, jog matytųsi išsamus ir tuo pačiu konkretus nusikalstamos veikos vaizdas, kuo yra kaltinamas asmuo [...].Taigi, nukentėjusysis privalo skunde nurodyti esmines nusikalstamos veikos aplinkybes, jas patvirtinti pateiktais duomenimis, kad kaltinimas būtų aiškus ir pagrįstas“⁶⁶.

Pastebėta, kad yra manančių, jog teisinis įvertinimas yra reikalingas ir privataus kaltinimo skundai (pareiškimui), kadangi kitu atveju būtų suvaržytos kaltinamo asmens teisės. Pasak E. Matuizienės: „kaltinime nesant nurodytos nusikalstamos veikos kvalifikacijos, nepriklausomai nuo proceso formos, tai turėtų būti pripažįstama esminiu BPK pažeidimu, dėl kurio buvo suvaržytos įstatymu garantuotos kaltinamojo teisės, būtent, jo teisė į gynybą“⁶⁷. Tokios nuomonės laikosi ir R. Merkevičius: „procesinis

⁶⁴ Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. spalio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-214-106/2008.

⁶⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-843-383/2016.

⁶⁶ Kauno apylinkės teismo 2016 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-1447-966/2016.

⁶⁷ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

tikslas užtikrinti veiksmingą galimybę realizuoti teisę į gynybą pasiekiamas tuomet, kai *inter alia* nurodoma inkriminuojama nusikalstama veika bei įvardijamas baudžiamasis įstatymas, pagal kurį ji kvalifikuojama⁶⁸.

Teismų sprendimuose yra pažymėta, kad privatus kaltintojas nėra įpareigotas kvalifikuoti nusikalstamą veiką savo pateiktame skunde: „BPK 412 str. nereikalauja, kad nukentėjusysis skunde nurodytu veikos, kuria kaltinamas asmuo, kvalifikaciją, tačiau, jei nukentėjusysis nurodo atitinkamus BK straipsnius, tai jo pateikta veikos kvalifikacija neįpareigoja teisėjo savo nutartyje perduoti skunda į teisiamąjį posėdį, nurodant būtent tą BK straipsnį ar jo dalį. Teisėjas, įvertinęs skunde aprašytas veikos aplinkybes, pats nustato nusikalstamos veikos požymius ir inkriminuoja kaltinamajam reikiamą baudžiamąjį įstatymą. Todėl nepagrįstas teismo teiginys, kad S. S. kreipdamasi kaip privatus kaltintojas turi nurodyti ir atskirus [...] BK 154 str. sudėčių požymius“⁶⁹.

Svarbu paminėti, kad privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (pareiškimo) paskirtis ir funkcija yra „ne tik pranešimas (kompetentingos institucijos, pareigūno informavimas) apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, kad būtų nagrinėjamas teisme (panašiai, kaip kaltinamuoju aktu bylose, kuriose yra atliekamas ikiteisminis tyrimas)“⁷⁰.

Taigi privataus kaltinimo skundas „laikomas nukentėjusio asmens valios procesine išraiška ir vertinamas kaip baudžiamojo proceso pradėjimo formalioji prielaida bei būtina sąlyga“⁷¹. Privataus kaltinimo skundo funkcija teismo nagrinėjimo metu yra nustatyti kaltinimo ribas bei pagrindą. Be to, privataus kaltinimo skundas leidžia kaltinamajam sužinoti kuo jis tiksliai kaltinamas ir koku pagrindu. Atkreipus dėmesį į tai, kas išdėstyta, galima pastebėti, kad privataus kaltinimo skundas gali būti prilyginamas kaltinamajam aktui, kadangi šių dviejų procesinių dokumentų funkcijos sutampa.

Sekantis svarbus bei skiriamasis privataus kaltinimo bruožas yra taikinamasis posėdis. Kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo institutas buvo žinomas pirmuosiuose kodifikuotuose teisės šaltiniuose. „Pagal Hamurapio įstatymo normas šalys turėjo teisę sudaryti nusikalstama veika padarytos skriaudos, žalos atlyginimo sutartį arba atkurti iki

⁶⁸MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro teisinės informacijos departamentas, 2007, p. 324.

⁶⁹Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2011 m. liepos 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-444-533/2011.

⁷⁰Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.7-254.

⁷¹MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

nusikalstamos veikos buvusią padėtį⁷². Taikinamojo posėdžio ištakų galima rasti ir Senovės Romos teisėje, kurioje „esminę vietą užėmė vadinamoji privatinė baudžiamoji teisė, pagal kurią nuo skriaudos, neteisybės nukentėjęs asmuo galėjo „kenkėjui“ nustatyti susidariusios situacijos sprendimo būdą. Tai galėjo būti suprantama kaip susitarimas dėl susitaikymo. Susitaikymas galėjo būti laikomas įvykusi, kai būdavo pašalinama, atlyginama nusikalstama veika padaryta neteisybė, skriauda⁷³.

Šiuo metu galiojančiame BPK yra įtvirtinta nuostata, kurioje sakoma, kad jeigu nėra BPK 412¹ straipsnio 1 dalyje numatytų pagrindų atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, nukentėjęsysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo šaukiami pas teisėją sutaikinti. Šio posėdžio paskirtis – sutaikyti nukentėjusįjį su kaltinamuoju, kad būtų galima išvengti teismo bylos nagrinėjimo. Jeigu šalims nepavyksta susitaikyti ir išspręsti kilusio konflikto, yra rengiamas teismasis posėdis.

Konstitucinis teismas taip pat atkreipė dėmesį į susitaikymo galimybę baudžiamojoje byloje: „Reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, turi diskreciją nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nukentėjęsysis (jo atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turėtų galimybę susitaikyti ir šis susitaikymas būtų pagrindas nutraukti baudžiamąjį procesą. Susitaikymas galimas ir tose baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinimą teisme palaiko pats nukentėjęsysis (jo atstovas), ir tose, kuriose valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras⁷⁴.

Taigi iš Konstitucinio teismo nutarimo matoma, kad susitaikymo galimybė yra numatyta ir valstybinio, ir privataus kaltinimo procese. Tačiau pagrindinis skirtumas yra tas, jog privataus kaltinimo procese susitaikymo institutas yra privalomas kiekvienu atveju sprendžiant baudžiamąją bylą. Be to, susitaikymas sukelia skirtingus teisinius padarinius - valstybinio proceso metu šalims susitaikius kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau jeigu padaro naują nusižengimą ar nusikaltimą, ar nesilaiko priimto susitarimo, teismas panaikina sprendimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir patraukia kaltininką baudžiamajon atsakomybėn. O tuo tarpu privataus kaltinimo procese kaltininkui nesilaikant taikinamojo posėdžio metu

⁷² BARANSKAITĖ, A., *Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste*. Jurisprudencija. Socialinių mokslų studijos. 2009, 4(4), p. 179–194.

⁷³ *Ibid.*, p. 182.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.

priimto susitarimo, kyla pasekmės, kurios buvo numatytos sutartyje, o ne baudžiamoji atsakomybė.

„Įstatyme taikinimo funkcija pavedama teisėjui, kuris pagal savo profesiją yra patyręs žmonių psichologijos žinovas, nes kasdiniame savo darbe susiduria su teisės pažeidimais, tarp jų ir su nusikalstamomis veikomis, blogosiomis ir gerosiomis žmonių gyvenimo pusėmis sudėtingiausiose teisinėse situacijose, tampa tarsi žmonių santykių reguliuotoju. Todėl teisėjo patirtis taikinamajame posėdyje neretai gali suvaidinti lemiamą vaidmenį⁷⁵. Teisinėje literatūroje yra įvairių nuomonių dėl teisėjo atliekamos taikinimo funkcijos. Neretai sutinkami pasvarstymai dėl teismo šališkumo galimybės bei „keliamas klausimas, ar gali teisėjas aktyviai taikyti, ar, jis, kaip teisininkas, taikinimo metu nepradeda vertinti įrodymų ir taip netampa šališkas, ar gali teisėjas, dalyvavęs taikinimo procedūroje, vėliau nagrinėti tą pačią bylą⁷⁶. Todėl yra pasiūlymų, jog taikinimo procedūrą atliktų ne teisėjas, o kitas, nešališkas subjektas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog „Vokietijoje norint pradėti privataus kaltinimo procesą būtina pamėginti susitaikyti ir tik jei šis mėginimas nesėkmingas galima iškelti baudžiamąją bylą. Be to Vokietijoje taikinimo procedūra atliekama ne visų privataus kaltinimo veikų atžvilgiu. Ji galima dėl asmens būsto neliečiamumo pažeidimo, šmeižimo, išskyrus šmeižimą Vokietijos BK 194 straipsnio (4) dalyje nurodytų politinių asmenų atžvilgiu, susirašinėjimo slaptumo pažeidimo, kūno sužalojimo, grasinimo bei nusikalstama veika padarytos žalos nuosavybei. Pradėdamas privataus kaltinimo procesą dėl šių veikų, nukentėjusysis teismui pateikia liudijimą, jog susitaikymo galimybė buvo išnaudota⁷⁷.

Privatus kaltinimas, palyginus su valstybiniu kaltinimu, pasižymi tam tikrais specialiais bruožais, būdingais tik jam. Pasitaiko atvejų, kai dėl padarytos nusikalstamos veikos pažeidžiamos ne vieno asmens, o kelių asmenų teisės bei interesai. Esant tokiai situacijai, visi nukentėjusieji gali realizuoti savo privataus kaltinimo teisę dviem būdais: „arba iš karto paduodami privataus kaltinimo skundą kaip bendrakaltintojai, arba prisijungimo prie kaltinimo būdu.“⁷⁸ Tokia galimybė ginti savo pažeistas teises, prisijungus prie kaltinimo, yra numatyta tik esant privataus kaltinimo procesui.

⁷⁵GODA G., et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

⁷⁶Ažubalytė, R., Jurgaitis, R., Zajančiauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 156.

⁷⁷The German code of criminal procedure. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html>.

⁷⁸MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

Prisijungimo prie kaltinimo instituto tikslas yra „siekis išvengti dvigubo nubaudimo (*ne bis in idem*), kaltininko procesinės padėties pasunkinimo keliais baudžiamaisiais procesais bei teismo darbo optimizavimo“⁷⁹.

BPK 411 straipsnyje numatyti tam tikri apribojimai dėl galimybės prisijungti prie pareikšto kaltinimo - „nukentėję nuo kaltinamojo nusikalstamų veikų, kurios susijusios su jau pareikštu privačiu kaltinimu, turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pradžios prisidėti prie jau nagrinėjamo kaltinimo“⁸⁰. Tad matoma, kad prisijungimas prie bylos galimas tik iki įrodymų tyrimo pradžios. Šio sprendimo svarbus aspektas yra tas, kad gerai pasirinktas prisijungimo prie bylos momentas leidžia sutaupyti proceso laiką bei išsamiai ir tinkamai išnagrinėti faktines bylos aplinkybes.

Sekantis specifinis privataus kaltinimo proceso bruožas yra priešpriešinis kaltinimas. BPK 410 straipsnyje numatyta, kad kaltinamasis privataus kaltinimo byloje iki įrodymų tyrimo teisme pradžios turi teisę paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, kaltindamas jį nusikalstamos veikos, nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, padarymu, jeigu ši veika yra susijusi su jam pareikštu kaltinimu. Priešpriešiniam skundai nustatyta identiška sąlyga kaip ir prisijungimo prie kaltinimo atveju – galimybė paduoti skundą yra suteikiama tik iki įrodymų tyrimo pradžios.

Priešpriešinio skundo atveju pastebima situacija, kad tuo pačiu metu nukentėjusysis kartu yra ir kaltinamasis, o kaltinamojo procesinę statusą papildo dar ir nukentėjusiojo vaidmuo procese. Tačiau yra pastebėta, kad tokia susiklosčiusi padėtis sukelia problemų, o viena iš jų, susijusi su asmens teise neduoti save kaltinančių parodymų. Šiaulių miesto apylinkės teismo nagrinėjamoje byloje buvo padarytas pažeidimas, susijęs su konstitucine asmens teise atsisakyti duoti parodymus, nukreiptus prieš save: „[...] teismas V. J. išaiškino tiek nukentėjusiojo, tiek kaltinamojo teises, nors byloje nepripažino jos kaltinamąja, o, atvirkščiai, pripažino nukentėjusiaja, įspėjo dėl atsakomybės pagal BPK 163 str. už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus ir dėl atsakomybės pagal BK 235 str. už melagingus parodymus, ją prisaikdino bei apklausė, o po apklausos V. J., kaip kaltinamajai, išaiškino teises duoti paaiškinimus, atsakyti į klausimus ar atsisakyti tai daryti. Tokiu būdu, supainiodamas kaltinamojo ir nukentėjusiojo procesines teises,

⁷⁹VON SCHACKY, S. *Das Privatklageverfahren und seine Berechtigung heute*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Frankfurt am Main: Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1975, p. 63-64. (Cituota iš: Matuizienė, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.)

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

teismas privertė V. J. duoti parodymus prieš save, tuo suvaržydamas įstatymo garantuotas kaltinamojo teises į gynybą⁸¹.

2015 metais vykusioje diskusijoje tema „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“ Kauno apygardos teismo teisėjas Olegas Šibkovas taip pat atkreipė dėmesį į problemas, kylančias praktikoje dėl priešpriešinio skundo. Jis taip pat pabrėžė situacijas, kuomet asmuo vienoje byloje gali būti ne tik privatus kaltintojas, bet ir nukentėjęs, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ir kaltinamasis. Būtent dėl to, nagrinėjant konkrečią bylą, atsiranda tokie praktiniai klausimai kaip: Ar tokį asmenį reikia įspėti apie baudžiamąją atsakomybę ir priimti jo priesaiką? Koks asmens statusas procese yra pagrindinis ir kaip su juo elgtis tokiais atvejais, jei asmuo atsisako duoti parodymus ar tam tikrus paaiškinimus dėl padarytos veikos, ar galima iš jo reikalauti tokio elgesio?⁸²

Taigi, tiek iš aukščiau pateikto teismų praktikos pavyzdžio, tiek iš Kauno apygardos teismo teisėjo atsiliepimo apie priešpriešinį skundą, galima daryti išvadą, kad šis specifinis privataus kaltinimo bruožas kelia nemažai problemų bei nesusipratimų.

Nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme tiek privataus kaltintojo, tiek prokuroro dalyvavimas procese yra būtinas. Tačiau šių subjektų neatvykimas į posėdį sukelia skirtingas pasekmes. Valstybinio kaltinimo procese, neatvykus prokurorui į teisminį posėdį ir nesant galimybės jo pakeisti, daroma teisiąmojo posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas. Tuo atveju, jei prokuroras pakeičiamas nauju, jam duodama laiko pasirengti dalyvauti nagrinėjant bylą teisme. Tuo tarpu privataus kaltinimo procese, neatvykus privačiam kaltintojui, bylos eigai įtakos turi jo neatvykimo priežastys. Jei neatvykimo priežastys yra nesvarbios, privataus kaltinimas procesas yra nutraukiamas, nes yra manoma, kad kaltinamasis atsisakė kaltinimo.

Įrodymų tyrimas teisiąmajame posėdyje, esant valstybiniam kaltinimui, pradedamas kaltinamojo akto paskelbimu. Jį balsu perskaito prokuroras. Jeigu kaltinamasis aktas yra didelis, jo turinį prokuroras gali išdėstyti sutrumpintai, nurodydamas kaltinimo esmę. Privataus kaltinimo procese, įrodymų tyrimas pradedamas lygiai taip pat, kaip valstybinio kaltinimo atveju, tik žinoma ne prokuroras, o privatus kaltintojas perskaito skundą. Skirtumas yra tas, kad skundas turi būti perskaitomas visas, o ne pasirinkta dalis ar jo

⁸¹ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 1A-99-300/2008.

⁸² Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojo Stasio Šedbaro 2015 m. vasario 13 d. organizuota diskusija „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“ [interaktyvus]. Žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15259&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=387CCD0D-0098-472C-8CBB-9CA4D49A393D>.

sutrumpintas variantas, kaip galima valstybinio kaltinimo atveju. To priežastis – pasitaiko atveju, kai kaltinamasis aktas gali būti didelės apimties ir visą jį perskaityti užimtų daug laiko, o tuo tarpu nukentėjusiojo skundas nebūna plačiai parašytas.

Pamedės teisyne buvo skelbiama, kad „jei yra kova bei ginčas..., tai tas nugalė kitą, kuris turi daugiau ar geresnių įrodymų“⁸³. Jau anuomet šalys buvo aktyvios proceso dalyvės, kurios pačios rinko ir teikė įrodymus, tuo tarpu teismo vaidmuo buvo pasyvus – jo funkcija buvo vertinti pateiktus įrodymus.

Tiek privatus kaltintojas, tiek valstybinis kaltintojas yra aktyvus įrodinėjimo proceso dalyvis. Tačiau nuo seno yra susiformavusi taisyklė, kad pagrindinę ir svarbiausią vietą įrodinėjime užima prokuroras, kuris vykdo baudžiamąjį persekiojimą ir palaiko valstybinį kaltinimą. Be to, yra teigiama, kad prokuroras turi rinkti ne tik kaltinančius, bet ir teisinančius įrodymus, jog žmogaus teisės nebūtų neteisingai ir be pagrindo suvaržytos. Tačiau atkreipus dėmesį į tai, galima pastebėti kylančią problemą. Kaip jau buvo minėta anksčiau, prokuroras teisminiame procese vykdo savo pagrindinę funkciją – palaiko kaltinimą. Vadinasi, jo surinkti teisinantys kaltinamą asmenį įrodymai, gali pakenkti jo reiškiamam kaltinimui, t.y. „teisme jie gali būti panaudoti prieš jo paties pasirinktą kaltinimo poziciją“⁸⁴. Anot R. Merkevičiaus, baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai nėra pajėgus rinkti teisinančius ir kartu kaltinančius įrodymus: „Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai, juo labiau teismas, nors ex lege ir yra įpareigoti būti objektyvūs ir nešališki, rinkti ir vertinti ne tik asmenį kaltinančius, bet ir jį teisinančius ar jo atsakomybę šalinančius ar švelninančius duomenis, tačiau pirminis ir svarbiausias šių proceso subjektų tikslas vis dėlto yra kitas – veiksmingas specialiai jiems priskirtos procesinės funkcijos, inter alia, kaltinimo ar sprendimo priėmimo įgyvendinimas“⁸⁵.

Privataus kaltinimo procese nedalyvaujant prokurorui, jo vietą užima privatus kaltintojas, tai reiškia, kad jis įgyja pagrindinę funkciją – kaltinti ir įrodinėti. „Privataus kaltinimo bylų procese būtent nukentėjusysis turi pareigą rinkti ir pateikti teismui įrodymus (BPK 34 str.). Jis turi būti aktyvus proceso dalyvis ir pateikti teismui visą reikiamą medžiagą, kad būtų teisingai išnagrinėta baudžiamoji byla, kadangi būtent nukentėjusysis privataus kaltinimo procese atlieka prokuroro funkciją“⁸⁶.

⁸³ MACHOVENKO J., *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2007 m.

⁸⁴ BILIUS, M., KUZMINOVAS, M. Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš Prapiestis, J., et al. *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 397-412.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Vilniaus miesto apylinkės teismas 2015m. sausio 5 d. nutartis Nr. PK-581-806/2015.

Pagrindinis šių dviejų subjektų skiriamasis bruožas – turimi įgaliojimai ir teisės įrodinėjimo procese. Lyginant prokuroro galimybes ir privataus kaltintojo, pastebima, kad prokuroro galimybės renkant duomenis yra plačios. Visu pirma, prokuroras atlieka ikiteisminį tyrimą, be to, turi teisę taikyti procesines prievartos priemones tam, kad būtų teisingai atskleista nusikalstama veika ir žinoma teisė išreikalauti daiktus ir dokumentus.

Tuo tarpu privataus kaltintojo įgaliojimai yra žymiai siauresni. Nukentėjusiajam yra suteiktas šansas savo pažeistas teises apginti privataus kaltinimo tvarka, tačiau labai ribotai. Vykdamas privataus kaltinimo funkciją, nukentėjusysis tokių įgaliojimų kaip prokuroras neturi – atlikti ikiteisminį tyrimą ar taikyti procesines prievartos priemones. Žinoma tai yra dėl to, jog privatus kaltintojas nėra teisininkas ir neturi tam specialių žinių ar gebėjimų. Tad privatus kaltintojas gali arba pateikti jau turimus duomenis, arba prašyti teismo pagalbos juos renkant. Pastebėtina, kad „kai kurie mokslininkai iš esmės kritikuoja privataus kaltinimo bylų procesą kaip neefektyvią proceso formą siekti savo pažeistų teisių gynybos ir vertina kaip našta nukentėjusiajam. Yra nuomonių, kad teisinėje realybėje privatus kaltinimas yra sunkiai pakeliama nukentėjusiojo pareiga, o įstatymų leidėjo ketinimas suteikti įrankį nukentėjusiajam vykdyti baudžiamąjį persekiojimą virto į baudžiamąjį persekiojimo našta“⁸⁷.

Siekiant užtikrinti, kad nukentėjusiojo pažeistos teisės būtų apgintos ir, kad tinkamai įgyvendintų savo kaltinimo funkciją, teismui yra skiriamas ypatingas vaidmuo. Kadangi privataus kaltintojo, įrodinėjimo procese, galimybės yra menkos, palyginus su valstybiniu kaltintoju, teismo vaidmuo įrodymų atžvilgiu turi būti aktyvus. „Privataus kaltinimo procese teismo vaidmuo nustatant įrodinėjimo ribas yra aktyvus, nes įrodymų rinkime jis dažnai koreguoja įrodinėjimo ribas, atmesdamas ar tenkindamas šalių prašymus dėl naujų įrodymų pateikimo ar išreikalavimo, pasiūlo šalims pateikti įrodymų dėl teismo nuomone įrodinėtinių aplinkybių. Šalia pareigos objektyviai vertinti šalių pateiktus duomenis apie bylos aplinkybes, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, teismas turi aktyviai veikti baudžiamajame procese ir negali užimti pasyvios pozicijos“⁸⁸.

Dėl aktyvaus teismo vaidmens padedant proceso šalims rinkti įrodymus yra įvairių nuomonių ir kylančių klausimų - vienas iš jų dėl teismo šališkumo galimybės. Anot Kauno apygardos teismo teisėjo Olego Šibkovo, dažnai praktikoje kyla problemų dėl paduotų privataus kaltinimo skundų, kadangi neretai nėra pridedami duomenys ar tam tikra papildoma informacija dėl tariamai padarytos nusikalstamos veikos. To pasekoje,

⁸⁷ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamąjo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Teismų praktika. 2007, 27: 329.

net ir esant nukentėjusiojo pasyvumui ir nerodant iniciatyvos dėl įrodymų rinkimo, teisėjas yra įpareigotas tai daryti. Tad būtent dėl tokių susidariusių situacijų teisėjas gali atrodyti šališkas, nes anot proceso šalių jis rinkdamas ar ieškodamas įrodymų, stoja į vienos ar kitos šalies pusę. Ir galiausiai priėmus apkaltinamąjį nuosprendį, kaltininkui atrodys, kad teisėjas buvo šališkas, ir atvirksčiai, jei teisėjas priims išteisinamąjį nuosprendį, nukentėjusysis bus įsitikinęs, kad teisėjas priimdamas nuosprendį palaikė kitą proceso šalį.⁸⁹

2013 metais LR Seime vykusioje apskritojo stalo diskusijoje apie privatų kaltinimą, A. Piesliakas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad teismui tenkantis dvigubas darbas gali sąlygoti apie teismo stojimą į vienos iš šalių pusę: „Dažnai teisme susiduriama su tokia situacija, kad nei privatus kaltintojas, nei kaltinamasis net nesistengia nieko nei įrodinėti, nei pateikinti jokių įrodymų. Tokiu atveju visa pareiga yra perkeliama teismui. Bet reikia suprasti, kad tai yra privataus kaltinimo procesas ir kas gi vyksta, kai teisėjas pats surenka įrodymus ir tų įrodymų pagrindu nuteisia arba išteisina? Iš esmės teisėjas palaiko kažkuria tai vieną pusę, surenka vienai pusei palankius arba nepalankius įrodymus“.⁹⁰

Skiriamasis bruožas lyginant įrodinėjimą privataus ir valstybinio kaltinimo kontekste yra proceso dalyvių lygiateisiškumas ir suinteresuotumas bylos baigtimi. Privatus kaltintojas, skirtingai nei prokuroras, siekia pateikti tik tokius įrodymus, kurie, anot jo, patvirtintų tikrąją jo tiesą ir nesvarbu, kad ji skirtųsi nuo teismo nustatytos objektyvios tiesos. Tuo tarpu prokuroras, kaip anksčiau buvo minėta, pateikia ne tik kaltinančius, bet ir teisinančius duomenis tam, kad būtų nustatytos visos reikalingos bylai aplinkybės ir teismas priimtų teisingą nuosprendį. Tad, anot A. Panomariovo, privataus kaltinimo procese „pakanka nustatyti santykinę (formalią) tiesą, o teismo sprendimas vertinamas kaip formaliai teisingas, kai juo yra patenkintos abi šalys“⁹¹.

Bylos nutraukimas valstybinio kaltinimo procese galimas esant dviem pagrindams – kai yra BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatytos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas

⁸⁹ Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojo Stasio Šedbaro 2015 m. vasario 13 d. organizuota diskusija „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15259&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=387CCD0D-0098-472C-8CBB-9CA4D49A393D>.

⁹⁰ Lietuvos advokatūros, Nacionalinės teismų administracijos ir Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2013 m. balandžio 26 d. apskritojo stalo diskusija „Privataus kaltinimo instituto probleminiai aspektai bei įžeidimo/šmeižimo dekriminalizavimo galimybės“. Stenograma. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritojo-72x7.html>>.

⁹¹ PANOMARIOVAS, A. Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Iš Kurapka, V. E., et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 58.

arba yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 36-40 ir 93 straipsniuose numatyti pagrindai atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės.

Tuo tarpu privataus kaltinimo institutas turi specifinius proceso nutraukimo pagrindus. BPK 416 straipsnyje yra numatyti du privataus kaltinimo proceso nutraukimo pagrindai yra [...] atsisakyti kaltinimo arba susitaikyti su kaltinamuoju. Šie du privataus kaltinimo nutraukimo pagrindai skiriasi tuo, kad sukelia skirtingas teises pasekmes proceso šalims. „Jei privatus kaltintojas atsisako kaltinimo, tai privatus kaltintojas taip pat atsisako ir teisės į žalos atlyginimą, priešingai nei privačiam kaltintojui su kaltinamuoju susitaikius“⁹². O tuo tarpu, kai šalys susitaiko, jos kartu priima bendrą sprendimą dėl baudžiamojo proceso pabaigos bei susitaria dėl žalos atlyginimo nukentėjusiajam – „Taikinamojo teismo posėdžio metu privataus kaltinimo skundą padavęs asmuo ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo nesusitaikė, todėl privataus kaltinimo skundas nutartimi buvo perduotas nagrinėti teisiama jame posėdyje. Tą pačią dieną, Vilniaus miesto apylinkės teisme buvo gautas nukentėjusiojo ir kaltinamojo pasirašytas susitarimas, kuriame nurodoma, jog nukentėjusysis sutinka taikytis, o kaltinamasis sutinka atlyginti nukentėjusiajam padaryti žalą.[...]. Atsižvelgiant į šias aplinkybes baudžiamoji byla nutrauktina kaltinamajam ir nukentėjusiajam susitaikius“⁹³.

Privataus kaltintojo dalyvavimas procese yra privalomas, todėl jam neatvykus ir nepateikus dėl to pateisinamos priežasties, laikoma, kad jis atsisako kaltinimo (BPK 416 str. 2 d). Ne kartą buvo minėta, kad privatus kaltintojas užima ypatingą vietą privataus kaltinimo procese. O būtent dėlto, kad jis yra tokio proceso iniciatorius bei kaltinimo funkcijos palaikytojas, todėl viso proceso metu jis turi būti dėmesingas, rūpestingas ir aktyviai ginti savo teises. Tačiau privačiam kaltintojui nevykdant savo pareigų – neatvykus į teismo posėdį be svarbios priežasties, atsiranda pasekmės – procesas yra nutraukiamas. „L. S. apygardos teismui pateiktame skunde neatvykimo į posėdį priežastį nurodo tai, kad jis numatytą posėdžio dieną anksti ryte buvo vadovybės išsiųstas į reisą, apie neatvykimą teismui negalėjo pranešti, nes mobiliojo ryšio telefoną paliko kitame automobilyje. Iš su skundu pateiktos darbo sutarties matyti, kad L. S. dirba vairuotoju, pateiktas kelionės lapas patvirtina, kad apeliantas vyko tarpmiestiniais reisais. Taigi L. S. prieš taikinamojo posėdžio paskirtą laiką gerai žinojo darbdavio nustatytą darbo tvarką ir galėjo numatyti, kad jis numatytą teismo posėdžio dieną gali būti išsiųstas į tarpmiestinį reisą, todėl atsižvelgiant į tai, turėjo apie tai informuoti teismą arba pasirūpinti tinkamu jo

⁹² MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁹³ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2015 m. sausio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-339-891/2015.

atstovavimu teisme⁹⁴. Šioje byloje teismas nustatė, kad privatus kaltintojas turėjo galimybę informuoti teismą apie savo neatvykimą, bet ja nepasinaudojo, todėl procesas buvo nutrauktas.

Tiek privataus kaltinimo, tiek valstybinio kaltinimo teisminis procesas gali baigtis apkaltinamuoju arba išteisinamuoju nuosprendžiu. Be to, šie nuosprendžiai gali būti skundžiami apeliacine ir kasacine tvarka (kasacinis skundas dėl privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtų bylų negalėjo būti paduotas iki 2014 metų).

Apžvelgus privataus kaltinimo specifinius bruožus bei palyginus pagrindinius aspektus su valstybiniu kaltinimu, galima daryti išvadą, kad privataus kaltintojo dalyvavimas procese yra problematiškas ir sudėtingas. Daugiausia sunkumų kyla įrodinėjimo procese bei paduodant skundą į teismą, nes dažniausiai jis yra grąžinamas atgal, kaip neatitinkantis BPK nustatytų reikalavimų. Žinoma, valstybinio kaltinimo institutui ir jo ypatumams yra keliami didesni ir griežtesni reikalavimai, tačiau nereiktų pamiršti, kad prokuroras yra teisininkas, kuris turi ne tik specialių žinių bei teisinės praktikos, bet ir plačias galimybes baudžiamajame procese. Tad svarbu yra išsiaiškinti ir nustatyti, kada privačiam kaltintojui tampa per sunku ar apskritai nebeįmanoma apginti savo teisių ir interesų. Kadangi būtent tokiais atvejais atsiranda galimybė pereiti iš privataus kaltinimo į valstybinį, todėl prokuroro atsiradimas procese garantuoja nukentėjusiojo interesų apsaugą.

⁹⁴ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. gegužės 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-652-579/2016.

3. PERĖJIMAS IŠ PRIVATAUS KALTINIMO Į VALSTYBINĮ KALTINIMĄ, IR ATVIRKŠČIAI – IŠ VALSTYBINIO KALTINIMO Į PRIVATŲ KALTINIMĄ.

Konstitucinis teismas išaiškino, kad „pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokią teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrose baudžiamosiose bylose kaltinimą palaiko ne prokurorai, o privatūs asmenys (jų atstovai); toks teisinis reguliavimas savaime nesudaro prielaidų pažeisti asmens teisės į teisminę gynybą. Tačiau negali būti tokių teisinių situacijų, kad prokurorui nekiltų pareiga baudžiamojoje byloje palaikyti valstybinį kaltinimą ir tuo atveju, kai privatus asmuo (ar jo atstovas), palaikydamas kaltinimą baudžiamojoje byloje, negali veiksmingai apginti savo (ar atstovaujamo asmens) teisių ir teisėtų interesų“⁹⁵. Pasitaiko situacijų, kai dėl įvairių aplinkybių, tam tikri asmenys negali arba neturi galimybių ginti savo teisių. Todėl valstybės pareiga yra reaguoti į situacijas, kai nukentėjusysis nėra pajėgus ir nesugeba apginti savo pažeistų privačių interesų. Ši galimybė garantuoja nukentėjusiajam ne tik teisingą ir tinkamą procesą, bet ir užtikrina jo pažeistų teisių bei interesų gynybą.

BPK yra įtvirtintas procesas, kurio metu yra pereinama iš privataus kaltinimo į valstybinį. Būtent šis mechanizmas ir yra tinkamas būdas užtikrinti kiekvieno nukentėjusiojo asmens teisių bei interesų apsaugą. Šio proceso pradžios pagrindas yra BPK 409 straipsnyje nurodyti atvejai: 1) nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę; 2) padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų; 3) jeigu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152 ir 165 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių; 4) jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas; 5) Jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas.

Yra nustatyta, kad esant aukščiau išvardytiems perėjimo iš vienos kaltinimo formos į kitą pagrindams „prokuroras turi konstitucinę priedermę ginti *inter alia* asmens teises bei teisėtus interesus (Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalis) ir nekvestionuojamą pareigą pradėti baudžiamąjį procesą esant nurodytiems atvejams“⁹⁶. Taigi, nustačius perėjimo iš privataus kaltinimo į valstybinį pagrindus, prokuroras nebeturi pasirinkimo laisvės nuspręsti pradėti baudžiamąjį procesą ar ne.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

Konstitucinis Teismas nutarime yra apibrėžęs ir teismo vaidmenį, privataus kaltinimo perėjimo į valstybinį kaltinimą, atveju „iš Konstitucijos kylanti teismo priedermė nustatyti objektyvią tiesą ir teisingai išspręsti bylą suponuoja tai, kad jeigu teismas mano, jog neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų, kurių neįmanoma atlikti teisme, jis negalės teisingai išnagrinėti baudžiamosios bylos ir priimti teisingo sprendimo (pavyzdžiui, dėl to, kad teismo turima informacija yra nepakankama, prieštaringa ir pan.), teismas turi turėti įgaliojimus nuspręsti, kad toje byloje turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas ar atskiri proceso veiksmai ir turi būti duoti tam tikri pavedimai atitinkamiems subjektams; tokie teismo pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti“⁹⁷.

BPK 409 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad tuo atveju jeigu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. Šioje nuostatoje yra tiesiogiai įtvirtinta prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį persekiojimą. To priežastis – kaltinamojo padaryta nusikalstama veika pažeidžia ne tik nukentėjusiojo teises, bet ir visuomeninį interesą, kuris turi būti ginamas bendra tvarka. Atkreiptinas dėmesys, kad iki 2007 metų BPK buvo įtvirtinta nuostata, kad prokuroras turi ne pareigą, o teisę pradėti baudžiamąjį procesą. Tad pats prokuroras turėjo diskreciją nuspręsti kokių veiksmų imtis. Taigi, pagal šiuo metu galiojantį BPK nustačius, kad nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba asmuo negali ginti savo pažeistų teisių ir interesų, prokuroras nebeturi pasirinkimo teisės, jis privalo pradėti baudžiamąjį procesą.

Svarbu yra atskleisti ne tik visuomeninės reikšmės sąvoką, bet ir jos turinį. Šią užduotį atliko Konstitucinis teismas, kuris 2006 metų sausio 16 dienos nutarime išaiškino, kad „formuluotė „nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę“ yra talpi. Ji yra sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pavyzdžiui, su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, su nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir t. t.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis. Sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

sistamai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas“⁹⁸.

Atkreipus dėmesį į teismų sprendimus, sprendžiant klausimą dėl nusikalstamos veikos visuomeninės reikšmės, dažnai yra atsižvelgiama į nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos padėtį visuomenėje bei užimamas pareigas. Štai vienoje byloje: „buvo gautas skundas, kuriuo privataus kaltinimo tvarka buvo prašoma pradėti baudžiamosios bylos procesą pagal BK 154 str. 2 d., kadangi Jurbarko rajono apylinkės teismas nutartimi nutraukė privataus kaltinimo procesą ir nutarė perduoti bylos medžiagą prokurorui. Teismas konstatavo, kad jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, jog BK 154 str. nurodyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, dėl šios bylos turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas. Iš pateiktų duomenų teismas padarė išvadą, kad šiuo atveju privataus kaltinimo procesas nutrauktinas, o bylos medžiaga turi būti perduodama prokurorui. Nukentėjusysis privatus kaltintojas apeliaciniame skunde prašė panaikinti Jurbarko rajono teismo nutartį ir perduoti privataus kaltinimo bylos medžiagą Jurbarko rajono apylinkės teismui nagrinėti iš esmės. Kauno apygardos teismas skundą atmetė, atsižvelgdamas į tai, kad kaltinamasis yra tarybos narys, o nukentėjusysis taip pat yra politikas ir verslininkas, kad dėl kaltinime minimų įvykių vyko svarstymas ir Jurbarko rajono savivaldybės tarybos etikos komisijoje, sprendė, kad nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, todėl dėl jos padarymo turi būti atliekamas ikiteisminis tyrimas. Apeliacinės instancijos teismo nuomone, šios pirmosios instancijos teismo išvados yra teisėtos ir pagrįstos, kadangi kaltinime nurodyti komentarai buvo publikuoti nedideliame mieste, kas atsižvelgus į jų statusą visuomenėje, leidžia daryti išvadą, kad nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę“⁹⁹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje baudžiamojoje byloje taip pat atkreipė dėmesį į nukentėjusiojo statusą ir einamas pareigas, sprendžiant klausimą dėl visuomeninės reikšmės buvimo: „žiūrint šiuo aspektu, teisėjo, tarp jų ir teismo pirmininko, šmeižimas, skleidžiant su teisingumo vykdymu susijusią tikrovės neatitinkančią informaciją, daugeliu aspektu vertintinas kaip nusikalstama veika, turinti visuomeninę reikšmę. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. Teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Nuteistosios paskleistos apie teismo pirmininkę tikrovės neatitinkančios informacijos turinys, kurio esmė yra ta,

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

⁹⁹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2014 kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-587-348/2014.

kad teisėja priima sprendimus ne pagal įstatymą, o papirkta suinteresuotos šalies, rodo, kad šių pamatinių teisinės valstybės principų tariamai nesilaikoma. Ši informacija tapo žinoma didelei asmenų grupei, iniciatyva dėl ją paskleidusio asmens veiksmų teisinio vertinimo rodė ne pati nukentėjusioji, o žiniasklaidos priemonės atstovė. Esant tokioms aplinkybėms, prokuroras pagrįstai įžvelgė visuomeninę nusikalstamos veikos reikšmę¹⁰⁰. Tačiau galima pastebėti, kad svarbiausia nėra tai, kad pirmuoju atveju nukentėjusysis buvo politikas, o antroje byloje nukentėjusioji buvo teisėja. Pagrindinis aspektas yra tas, kad šie nusikaltimai neigiamai paveikia visuomenę ir sudaro blogą įvaizdį apie valstybę bei jos teisinę sistemą.

Štai pateikiamas kitas atvejis, kai byloje, esant žinomam ir nusipelnusiam Lietuvai asmeniui buvo pripažinta, kad nusikalstama veika visuomeninės reikšmės neturi, kadangi nesukėlė didelio atgarsio ar susidomėjimo visuomenėje: „nagrinėjančiam skundą teismui nekyla abejonių dėl skundo pareiškėjo nuopelnų Lietuvos valstybei bei visuomenei, jis žinomas ir nusipelnęs valstybei žmogus, tačiau tai negali būti besąlyginiu pagrindu pripažinti aplinkybę, jog nusikalstama veika tuo atveju, kai apie tokį asmenį paskleidžiama melaginga informacija, visais atvejais turi visuomeninę reikšmę ir negali būti nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka¹⁰¹“.

Lietuvos Aukščiausias Teismas formuoja vieningą praktiką, sprendžiant ar BPK 407 straipsnyje nurodytos veikos turi visuomeninę reikšmę, kai šių veikų tyrimas yra susijęs su kitais nusikaltimais, nurodytais skirtinguose BK straipsniuose. Pavyzdžiui vienoje LAT byloje „smurtiniai veiksmai prieš abu nukentėjusiuosius buvo naudojami to paties asmens, tuo pačiu laiku ir toje pačioje vietoje, taigi šių nusikalstamų veikų tyrimas buvo glaudžiai susijęs. Todėl galima teigti, kad nusikalstama veika prieš A. V. J. įgavo visuomeninę reikšmę, nes nuo šios veikos tyrimo rezultatų tiesiogiai priklausė nusikalstamos veikos prieš R. M. atskleidimas ir įrodinėjimas. Procesų dėl to paties asmens, toje pačioje vietoje ir tuo pačiu laiku padarytų nusikalstamų veikų prieš skirtingus nukentėjusiuosius vykdymas kartu toje pačioje byloje šiuo atveju visiškai atitiko viešąjį interesą [...]“¹⁰².

Nusikalstama veika pripažįstama turinti visuomeninę reikšmę ir tais atvejais, kai kaltinamasis kelias veikas padaro prieš vieną asmenį, iš kurių viena priklauso privataus kaltinimo procesui. Žinoma, vertinant visuomeninę reikšmę svarbu nepamiršti atkreipti

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2013.

¹⁰¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2013 lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-923-628/2013.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.

dėmesį į visas nusikaltimo aplinkybes: „kai dvi veikos (numatytos BK 181 straipsnio 2 dalyje ir 140 straipsnio 1 dalyje) buvo padarytos prieš vieną nukentėjusį asmenį, jos tarpusavyje buvo glaudžiai susijusios, padarytos per trumpą laiko tarpą, taip pat buvo įvertintos kaip BPK 409 straipsnio 1 dalyje numatytas pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. [...] Be to, nukentėjusiajai nežymus sveikatos sutrikdymas buvo padarytas ne paprasto buitinio konflikto metu, o tada, kai ji, elgdamasi pilietiškai, norėjo sulaikyti bandantį pabėgti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais siekė išvengti tokio sulaikymo, todėl jo padaryta nusikalstama veika turi visuomeninės reikšmės“¹⁰³.

Pasitaiko situacijų, kai vertinant ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, prokuroras pareiškia, kad yra pagrindas pereiti iš privataus kaltinimo į valstybinį, o tuo tarpu teismo pozicija skiriasi. Antai Vilniaus rajono apylinkės teismo nagrinėjamoje byloje „prokurorės nutarimu buvo pareikalauta, pradėti ikiteisminį tyrimą dėl turto sugadinimo ir sukkelto fizinio skausmo. Kadangi yra sugadintas turtas ir panaudotas smurtas prieš nukentėjusįjį, kitų asmenų, tame tarpe ir nepilnamečių akivaizdoje bei kaltinamajam esant neblaiviam, kas rodo pastarojo pavojingumą visuomenei ir tai turi visuomeninę reikšmę, vadovaudamasi BPK 167 str. prokurorė reikalavo, kad kaltinamasis būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn valstybinio kaltinimo tvarka dėl turto sugadinimo ir sukkelto fizinio skausmo. Tačiau teismas šioje byloje pasisakė, kad argumentai tęsti baudžiamąjį procesą nebuvo išsamūs ir neatitiko nei vieno pagrindo numatyto BPK 409 straipsnyje, kadangi, bylos nagrinėjimo metu neginčytinai buvo nustatyta, jog tuo metu, kai buvo pastumtas nukentėjusysis nė vienas nepilnametis to nematė. Be to, daugelis iš byloje pripažintų nukentėjusiaisiais asmenų nurodė iš viso nelaikę, kad yra kuo nors nukentėję, tik sakė, kad buvo sugadinta šventė, nors būtent tai įvardijama pagrindiniu motyvu dėl reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BK 140 str. 1 d. Todėl teismas pripažino, kad šiuo atveju pagrįsto ir motyvuoto teisinio pagrindo pereiti iš privataus į valstybinį kaltinimą nebuvo“¹⁰⁴.

Pagal tarptautinius standartus ir EŽTT praktiką : „asmuo gali būti pažeidžiamas dėl to, kad jis negali veiksmingai dalyvauti baudžiamajame procese: veiksmingas dalyvavimas šiomis aplinkybėmis suponuoja tai, kad kaltinamasis apskritai suvokia teismo proceso pobūdį ir bylos jam svarbą [...]“¹⁰⁵. O tam, kad pažeidžiami asmenys galėtų tinkamai

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-258/2014.

¹⁰⁴ Vilniaus rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 kovo 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-3-137/2014.

¹⁰⁵ Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. rekomendacija 2013/C 378/02 dėl procesinių apsaugos priemonių baudžiamosiose bylose įtariamiesiems ar kaltinamiems pažeidžiamiesiems asmenims OJ C 378.

įgyvendinti savo teisių ir interesų gynybą, yra numatyta antroji galimybė pereiti iš privataus kaltinimo į valstybinį. Norint nustatyti ar asmuo gali būti tinkamas ir pilnavertis baudžiamojo proceso dalyvis būtina atkreipti dėmesį į jo asmenines savybes. Pagal teismų praktiką dažniausiai pripažįstama, kad asmuo negali ginti savo teisėtų interesų dėl fizinės negalios ar psichikos sutrikimų.

Konstitucinis Teismas 2006 metų nutarime pateikė išaiškinimą, jog „formuluotė „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ yra labai talpi. Ji apibūdina labai įvairias situacijas, būtent tokias, kai asmuo apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pavyzdžiui, dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir t. t.), ir tokias, kai nors asmuo ir gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus ir gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, tačiau šių veiksmų (kitų priemonių) objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pavyzdžiui, dėl negalėjimo gauti reikalingą informaciją, neturėjimo teisės atlikti reikalingus proceso veiksmus ir t. t.)“¹⁰⁶.

Fiziniai sutrikimai gali būti susiję su kalbos, regėjimo, klausos sutrikimais arba sunkia liga. Būtent dėl šių defektų asmuo negali „be kitų asmenų pagalbos kalbėti, skaityti, rašyti, negali ir visavertiškai dalyvauti baudžiamajame procese, pats parengti procesinių dokumentų, dalyvauti žodiniame bylos nagrinėjime, todėl darytina išvada, kad ir priemonių, kurių jis gali imtis pats, negali pakakti, kad jo teisėti interesai būtų apginti“¹⁰⁷. Šie fiziniai sutrikimai dažniausiai sutinkami ir teismų praktikoje: „akivaizdu, kad V. K. dėl sveikatos būklės (kurtumas, sutrikusi atmintis ir orientacija, nežinoma gydymo trukmė) neturi galimybių pats realizuoti savo teisę ginti pažeistus teisėtus interesus ir teisės teisme privataus kaltinimo tvarka. Tokiu atveju, vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 409 str. 1 d., baudžiamąjį procesą privalo pradėti prokuroras, todėl privataus kaltinimo procesas nutrauktinas ir bylos medžiaga perduotina prokurorui“¹⁰⁸.

Kiekvienu atveju asmens sutrikimai ar liga yra vertinami ir nustatomi skirtingai. Vienoje Tauragės rajono apylinkės teismo byloje buvo pripažinta, kad neįgalumas yra ta priežastis, kuri neleidžia nukentėjusiajam tinkamai įgyvendinti savo teisių „pareiškėjas

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

¹⁰⁷ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

¹⁰⁸ Druskininkų miesto apylinkės teismo teisėjo 2011 lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-99-314/2011.

yra neįgalus, jam yra nustatytas tik 35 procentai darbingumo, jis pats teigia, kad jo neįgalumas yra nustatytas dėl centrinės nervų sistemos sutrikimo. Vertinant šias aplinkybes, negalima laikyti, kad taikinamojo teismo posėdžio metu pareiškėjo pasakymas, kad jis tinkamai gali pats ginti savo teises, sudaro pagrindą tikėti jo gebėjimais ginti savo interesus. Akivaizdu, kad pareiškėjas privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo procese, esant tokiam jo sveikatos stoviui, įgydamas privataus kaltinimo teises, kurios atitinka valstybinio kaltintojo funkcijas, suteikiančias teises palaikyti kaltinimą, rinkti įrodymus, dalyvauti juos tiriant bei galėjimą atlikti kitus veiksmus reikalingus bylai išnagrinėti, sugebėtų tai padaryti¹⁰⁹.

Tačiau neįgalumas, teismų praktikoje, ne visada pripažįstamas pakankamu pagrindu konstatuoti asmens negalėjimą ginti savo teisių: „teismo nutartyje nurodyta, kad O. V. dėl savo neįgalumo negali tinkamai apsiginti paduodama skundą privataus kaltinimo tvarka, todėl būtina pradėti R. C. baudžiamąjį persekiojimą bendra tvarka. Su šia išvada aukštesnysis teismas nesutiko. Byloje nėra rašytinių duomenų, patvirtinančių O. V. žodžius dėl jos sveikatos būklės, t. y. psichinės ligos. Teismui pateiktas O. V. vardu išduotas neįgaliojo pažymėjimas nėra pakankamas argumentas, kad būtų sprendžiamas klausimas dėl negalimumo nagrinėti pareiškėjos skundą privataus kaltinimo tvarka“¹¹⁰.

„Baudžiamajame procese teismumas ir veiksnumas susijęs su asmens amžiumi, jo fiziniu išsivystymu ir socialine branda, leidžiančia jam teisingai suvokti bylos aplinkybes, pareigūnų priimamus sprendimus, taip pat suvokti tiek savo veiksmų, tiek ir jo interesams darančių įtaką veiksmų reikšmę ir pasekmes“¹¹¹. Tad labai svarbu įvertinti, ar nukentėjusysis sugebės būti aktyviu baudžiamąjo proceso dalyviu ir savarankiškai ginti savo pažeistus interesus privataus kaltinimo tvarka.

Teismų praktikoje psichikos sutrikimai pripažįstami tinkamu ir absoliučiu pagrindu perduoti bylą prokurorui: „taikinamojo posėdžio metu teismui nepavyko susikalbėti su nukentėjusiuoju, kadangi į klausimus atsakinėjo tik nežymiais kūno judesiais. Posėdžio metu apklausta socialinės globos namų direktoriaus pavaduotoja paaiškino, kad nukentėjusysis yra socialinės globos namų gyventojas, kuriam yra nustatyta diagnozė susijusi su protine negalia“¹¹².

¹⁰⁹ Tauragės rajono apylinkės teismo 2015 lapkričio 12 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. PK-242-220/2015.

¹¹⁰ Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2008 lapkričio 26 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 1S-945-628/2008.

¹¹¹ JUZUKONIS, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 100.

¹¹² Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2015 rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. PK-184-831/2015.

Išanalizavus teismų praktiką, darytina išvada, kad ne visada teismams pavyksta tinkamai pritaikyti BPK 409 straipsnio 1 dalį. Kauno apylinkės teismas „nutartimi nutraukė privataus kaltinimo bylos procesą, kadangi buvo konstatuota, jog privataus kaltinimo skundo pareiškėja dėl psichikos sutrikimo negali suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, o taip pat negali dalyvauti teismo posėdžiuose. Tačiau Kauno apygardos teismas šią pirmos instancijos teismo nutartį panaikino, nustačius, kad pareiškėja tiek skundo padavimo metu, tiek dabar serga psichikos sutrikimu, dėl kurio negali suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, tad kylo pagrįstų abejonių dėl to, ar pareiškėja, būdama neveiksni, galėjo tinkamai įgyvendinti savo teises. Todėl tokiu atveju, kai bylos nagrinėjimo teisme metu paaiškėja, kad jau skundo padavimo metu asmuo buvo neveiksnius, turėtų būti taikomas BPK 409 straipsnis, reglamentuojantis perėjimą iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą. Proceso teisme metu paaiškėjus, kad B. G. dėl savo psichikos sutrikimo negalėjo ginti savo teisėtų interesų pati, ir nustačius, kad dėl nusikalstamos veikos turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas, teismas turėjo priimti sprendimą privataus kaltinimo procesą nutraukti ir bylos medžiagą perduoti prokurorui“¹¹³.

Svarbu pabrėžti tai, kad privačiu kaltintoju turi teisę tapti tik fizinis asmuo. Susiklosčius situacijai, kai BPK 407 straipsnyje nurodytomis nusikalstamomis veikomis yra pažeidžiamos juridinio asmens teisės, kyla klausimas kaip juridinis asmuo galėtų tinkamai apginti savo pažeistus privačius interesus. Teismų praktikoje tokios situacijos vertinamos vienodai, kaip atvejai kai privatus asmuo neturi galimybės apginti savo pažeistų interesų, todėl prokurorui atsiranda pareiga pradėti baudžiamąjį procesą.

Dažniausiai tokiose bylose, jei yra gautas privataus kaltinimo skundas, teismas vadovaujantis BPK 409 straipsnio 1 dalimi procesą nutraukia ir bylą perduoda prokurorui. Pavyzdžiui, vienoje Marijampolės rajono apylinkės teismo byloje buvo pripažinta, kad juridinio asmens negalėjimas kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka „neužkerta kelio nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam juridiniam asmeniui ginti savo pažeistas teises ar teisėtus interesus ne tik civilinio, bet ir baudžiamojo proceso tvarka. Šiuo atveju, turi būti remiamasi Lietuvos Respublikos BPK 409 str. 1 d. nuostata. Atsižvelgiant į tai, kad yra priimtas prokuroro nutarimas nutraukti dėl šios veikos ikiteisminį tyrimą, teismui atsisakius priimti juridinio asmens atstovo skundą dėl proceso pradėjimo privataus kaltinimo tvarka, juridinio asmens atstovas BPK 214 str. 4 d. tvarka turi teisę apskusti prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo, prašydamas atnaujinti praleistą

¹¹³ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2014 kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-578-397/2014.

apskundimo terminą. Šiuo atveju sprendžiant ar terminas praleistas dėl svarbios priežasties, turėtų būti atsižvelgta į tai, kad nutarimas nebuvo apskūstas dėl paties prokuroro nutarime nurodytos nuostatos, kad juridinis asmuo dėl jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos, numatytos BK 187 str. 1 d., turi kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka, nors realiai juridiniam asmeniui tokia galimybė nesuteikta ir ikiteisminis tyrimas tokiu atveju turi būti atliekamas bei valstybinis kaltinimas palaikomas prokuroro¹¹⁴.

Tokios pačios praktikos laikosi ir Kauno apygardos teismas „atsižvelgdamas į tai, kad bankui, kaip juridiniam asmeniui, kuriam nusikalstama veika, numatyta BK 187 straipsnio 1 dalyje, padaryta žala, o teisės aktai nesuteikia teisės pačiam ginti teisėtą savo interesų, pareiga pradėti baudžiamąjį procesą dėl minėtos nusikalstamos veikos kyla prokurorui. Dėl to šios priežasties bei įvertinus tai, kad Kaišiadorių rajono apylinkės teismas priėmė banko pareiškimą ir net surengė tris taikinamuosius posėdžius, skundžiama nutartis keistina, nurodant, kad banko privataus kaltinimo pareiškimas perduodamas prokurorui baudžiamajam procesui pradėti¹¹⁵.

BPK 409 str. 2 d. įtvirtina prokuroro, turinčio „konstitucinę priedermę *inter alia* ginti asmens teises bei teisėtus interesus, nekvestionuojamą pareigą pateikti teismui BPK 409 str. 2 d. nurodytą rašytinį pareiškimą visais atvejais, kai privataus kaltinimo tvarka nagrinėtina nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad minėtą rašytinį pareiškimą teismui prokuroras turi teisę pateikti bet kuriuo privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios. Tokiu būdu klausimą dėl privataus kaltinimo proceso nutraukimo ir bylos perdavimo prokurorui, teismas sprendžia, gavęs prokuroro rašytinį pareiškimą, nepriklausomai nuo to, kuriame proceso etape iki įrodymų tyrimo pradžios yra nagrinėjama byla¹¹⁶.

Svarbus aspektas yra tas, kad yra nurodytas konkretus momentas iki kurio prokuroras turi galimybę paduoti pareiškimą dėl kaltinimo palaikymo, tai yra iki įrodymų tyrimo pradžios. Tačiau gali pasitaikyti situacijų, kai BPK 409 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės paaiškės įrodymų tyrimo metu, tokiu atveju prokuroras nebegalėtų pareikšti pareiškimo dėl valstybinio kaltinimo palaikymo. Pritartina nuomonei, jog „prokuroras

¹¹⁴ Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-339-564/2014.

¹¹⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-62-317/2016.

¹¹⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2011 liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-413-303/2011.

turėtų turėti teisę pareikšti nuomonę dėl valstybinio kaltinimo tikslingumo ne iki įrodymų tyrimo pradžios, o iki įrodymų tyrimo pabaigos¹¹⁷.

2014 metais buvo priimtas BPK 409 straipsnio 3 dalies pakeitimo projektas, nurodant tikslą „sudaryti teisėsaugos institucijoms sąlygas greitai ir efektyviai reaguoti į iškilusią smurto artimoje aplinkoje grėsmę, kai asmeniui buvo sukeltas fizinis skausmas arba nežymus kūno sužalojimas ar jis trumpam susargdintas“¹¹⁸. Prieš pritariant šiam projektui, kildavo nemažai nesklandumų bei problemų bandant apsaugoti asmenį nuo smurto artimoje aplinkoje. Tokios situacijos susiklostydavo dėl skirtingai apibrėžtų sąvokų BK ir Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, o tai įtakodavo pareigūnų pareigų suvaržymą ir negalėjimą tinkamai ir greitai reaguoti į pažeidimus.

„Priėmus siūlomas įstatymų nuostatas, bus užtikrintas operatyvus ikiteisminio tyrimo dėl nusikalstamos veikos, apibrėžtos BK 140 straipsnio 1 dalyje, kai ikiteisminis tyrimas pradėtas nustatius smurto artimoje aplinkoje požymius, pradėjimas ir sudarytos sąlygos nukentėjusiam nuo smurto asmeniui laiku taikyti apsaugos priemonės. Taip pat bus užtikrintas racionalus ikiteisminių tyrimo institucijų darbo organizavimas ir išvengta papildomų laiko, žmogiškųjų išteklių ir išlaidų“¹¹⁹.

Atsižvelgus į šiame projekte iškeltus tikslus ir išdėstytus argumentus buvo padaryti BPK 409 straipsnio 3 dalies pakeitimai, įtraukiant į jį BK 140 straipsnio 1 dalį „jeigu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152 ir 165 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių, ikiteisminis tyrimas pradedamas, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Dėl šių veikų privaloma pradėti baudžiamąjį procesą bendra tvarka“¹²⁰.

Vienoje Kauno apygardos teismo byloje kilo ginčas „ar tirta BK 140 straipsnio 1 dalyje numatyta privataus kaltinimo nusikalstama veika gali būti nagrinėtina teisme supaprastino, tačiau valstybinio kaltinimo proceso tvarka dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo. Teismas pažymėjo, kad pirmos instancijos teismas priėmė skubotą sprendimą, jog dėl įtariamojo galimai padarytos nusikalstamos veikos negalimas

¹¹⁷MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas; [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <[file:///C:/Users/user/Downloads/BK%20BPK%20aiskinamasis%20rastas_RED%20\(2014-02-25\)%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/BK%20BPK%20aiskinamasis%20rastas_RED%20(2014-02-25)%20(3).pdf)>.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

valstybinis kaltinimas, kadangi BK 140 straipsnio 1 dalis patenka į privataus kaltinimo bylų sąrašą.

Kauno apygardos teismas pažymėjo, kad „apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 straipsnio 1 dalis nustato platesnę artimosios aplinkos sąvoką, nei baudžiamasis kodeksas, nes artimą aplinką sudaro asmenys, partnerystės ryšiais siejami ne tik nusikalstamos veikos padarymo metu, bet ir iki jos padarymo, t. y. į artimos aplinkos sferą patenka ir praeityje buvę partneriai, nesvarbu, ar jie šiuo metu kartu gyvena ir tvarko bendrą ūkį ar ne. Ši Įstatymo samprata leidžia konstatuoti, kad V. S. nukentėjusiajai galimai sukeltas fizinis skausmas buvo padarytas artimoje aplinkoje, o įtariamajam inkriminuota 140 straipsnio 1 dalyje numatyta nusikalstama veika turi smurto artimoje aplinkoje požymių. Tai reiškia, kad tokiu atveju, vadovaujantis BPK 409 straipsnio 3 dalimi, numatančia pareigą pradėti procesą dėl 140 straipsnio 1 dalies nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, kai veika turi smurto artimoje aplinkoje požymių, šis ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir užbaigtas prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu pagrįstai¹²¹.

Taigi nustatius, kad BK 140 straipsnio 1 dalyje nurodytas nusikaltimas padarytas artimoje aplinkoje, turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas net ir nesant nukentėjusiojo skundai ar atstovo pareiškimui. Tad ikiteisminio tyrimo pareigūnai šiuo metu turi platesnes galimybes tirti nusikalstamas veikas, numatytas BK 140 straipsnio 1 dalyje, turinčias smurto artimoje aplinkoje požymių.

Be nurodytų aukščiau sunkumų, su kuriais susiduria nukentėjusysis, tapdamas privačiu kaltintoju, galima paminėti dar kelias procesines kliūtis, kurios neleidžia tinkamai įgyvendinti savo teisių. Pagrindinė procesinė kliūtis, su kuria dažniausiai susiduria privatus kaltintojas, yra ta, kad nėra žinomas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo. Ši aplinkybė procesine kliūtimi pripažįstama, nes BPK 412 straipsnyje yra nurodyta, kad privataus kaltinimo skunde būtina nurodyti įtariamojo vardą, pavardę ir gyvenamąją vietą, o šių duomenų nenurodžius skundas nėra priimamas. Pasitaikius tokiai situacijai, BPK 409 straipsnio 4 dalyje yra nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų šio Kodekso 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis asmuo nėra žinomas. Tad ikiteisminio tyrimo atlikimas šiuo atveju turi tikslą – panaikinti procesines kliūtis ir padėti privačiam kaltintojui įgyvendinti savo teises.

¹²¹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-657-813/2016.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai sprendžiant klausimą dėl bylos perdavimo prokurorui pagal BPK 409 straipsnio 4 dalį, kurioje nustatyta, kad būtinas ikiteisminis tyrimas nagrinėjamoje byloje, teismų nuomonės išsiskiria. Pavyzdžiui, vienoje Marijampolės rajono apylinkės teismo byloje privataus kaltinimo skundas buvo atmestas, kadangi neatitiko BPK 412 straipsnyje išvardintų reikalavimų: „pareiškėjas skunde nenurodė nusikalstamą veiką galimai padariusių asmenų gyvenamųjų vietų, kaip tą numato BPK 412 str. 2 d. Atsižvelgiant į tai, kad skundą padavusiam asmeniui teisinę pagalbą teikė advokatas, kuris turi teisę gauti iš asmenų reikalingus dokumentus ar jų nuorašus, ar kitokią teisinėms paslaugoms teikti reikalingą informaciją, tame tarpe ir asmenų gyvenamųjų vietų adresus, teismas manė, kad iki skundo pateikimo skundo autorius ir jo advokatas tokia teise galėjo pasinaudoti.

Privataus kaltinimo skundo pareiškėjas apskundė šią teismo nutartį, kadangi jam niekuomet nebuvo žinomi asmenų, padariusių nusikalstamą veiką, duomenys ir į tai jis atkreipė dėmesį ne tik savo pareiškime, bet ir viso ikiteisminio tyrimo metu. Iki skundo pateikimo teismui buvo nustatyti dviejų asmenų duomenys, kitų asmenų duomenys jam nežinomi iki šiol, būtent dėl šios priežasties jis ir jo atstovas negalėjo kreiptis į Gyventojų registro tarnybą dėl išsamių anketinių duomenų. Be to pareiškėjas atkreipė dėmesį į tai, kad teismas vertindamas skunde išdėstytas aplinkybes, jog jam nėra žinomi du asmenys, kurie jo atžvilgiu padarė nusikalstamą veiką ir, kad šių duomenų asmuo negali gauti iš Gyventojų registro tarnybos, nes nėra žinoma gimimo data ar asmens kodas, privalėjo konstatuoti, kad padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų ir vadovaujantis LR BPK 409 str., nutartimi byla perduoti prokurorui, kadangi remiantis LR BPK 409 str. 4d., ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų šio kodekso 407 str., atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas.

Kauno apygardos teismas tenkino pareiškėjo skundą ir nurodė, kad apylinkės teismas, atsisakydamas priimti jo skundą privataus kaltinimo tvarka, pažeidė įstatymo reikalavimus, o nutartyje nurodyti motyvai, kodėl šis skundas buvo nepriimtas, yra visiškai nepagrįsti. Pažymėtina ir tai, kad teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad vertinant, ar pareiškėjo privataus kaltinimo skundas atitinka įstatymo reikalavimus, turi būti vadovujamasi ir protingumo kriterijumi. Apeliacinės instancijos teismo manymu, nenurodžius tik vieno iš keturių nusikalstamą veiką galimai padariusių asmenų tikslios gyvenamosios vietos ir dėl to atsisakant priimti skundą, yra neužtikrinama baudžiamojo proceso paskirtis bei pažeidžiama nukentėjusio asmens teisė į teisingą teismą, todėl laikytina, kad D. K. skundas iš esmės atitinka BPK 412 str. 2 d. numatytus reikalavimus,

o skundo priėmimo klausimas gražinamas Marijampolės rajono apylinkės teismui spręsti skundo priėmimo klausimą iš naujo¹²².

Neretai teismų praktikoje sutinkami atvejai, kai privatus kaltintojas žino nusikalstamą veiką padariusį asmenį, bet negali nurodyti jo tikslios gyvenamosios vietos, dėl to kyla sunkumų tinkamai įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Teismų praktika laikosi pozicijos „kad esant nenustatytam nusikalstamą veiką galimai padariusiam asmeniui bylos negali būti nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, nes privatus kaltintojas (o taip pat, kaip buvo pasisakyta anksčiau, ir bylą nagrinėjantis teismas) turi itin ribotas galimybes imtis priemonių tokiam asmeniui, jo buvimo vietai nustatyti, paieškos skelbti negali. Pažymėtina, kad galiojančios redakcijos BPK 409 straipsnio 3 dalyje pasakyta, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų šio kodekso 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas. Vadovaujantis teisingumo principu laikytina, jog ši formuluotė apima ir tas situacijas, kai nėra žinoma asmens, prieš kurį paduotas privataus kaltinimo tvarka skundas, konkreti buvimo vieta ar jis yra kažkur užsienyje“¹²³. Šiuo matu galiojančiame BPK 409 straipsnyje taip pat yra įtvirtinta ši nuostata, tik 4 dalyje, bet reikšmės tai nekeičia.

Nagrinėjant teismų praktiką teko susidurti su situacijomis, kuomet nukentėjęsysis neturi galimybių teismui pateikti įtariamojo gyvenamosios vietos - „nukentėjęsysis pagal BPK 412 straipsnio 2 dalies reikalavimus objektyviai negali pateikti teismui faktinės L. B. gyvenamosios vietos Norvegijoje adreso, kuriuo būtų galima išsiųsti teismo šaukimą kartu su privataus kaltinimo skundo nuorašu. Lietuvos Respublikos Gyventojų registras teismui nepateikė konkretaus L. B. adreso Norvegijoje, Kauno rajono policijos pareigūnai po pokalbio su L. B. žmona taip pat nenurodė konkretaus adreso. Teismas, gavęs privataus kaltinimo skundą, neatlieka ikiteisminio tyrimo funkcijų, todėl [...] privataus kaltinimo skundas perduotinas prokurorui baudžiamajam procesui pradėti“¹²⁴.

Vienas iš svarbiausių kylančių klausimų, susijusių su šia BPK 409 straipsnio 4 dalimi yra, ar atlikus ikiteisminį tyrimą ir išsiaiškinus nusikaltimą padariusį asmenį ar jo buvimo vietą, procesas tęsiamas valstybinio ar privataus kaltinimo tvarka. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog atlikus ikiteisminį tyrimą ir toliau tęsiant procesą valstybinio kaltinimo tvarka, privataus kaltinimo institutas prarastų savo paskirtį ir reikšmę. Todėl pritariama pozicijai, „kad, išnykus pagrindui, dėl kurio privataus kaltinimo procesas negalimas, ikiteisminis

¹²² Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-706-290/2016.

¹²³ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2014 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-541-865/2014.

¹²⁴ Kauno apylinkės teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-92-923/2014.

tyrimas turi būti nutraukiamas, o nukentėjusiajam išreiškus valią, pradedamas privataus kaltinimo procesas.¹²⁵

BPK 409 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas, privataus kaltinimo procesas nutraukiamas ir bylos medžiaga perduodama prokurorui. Tad šiuo atveju privataus kaltinimo procesas yra nutraukiamas paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas turi požymių tokios nusikalstamos veikos, kuri nepatenka į BPK 407 straipsnio apimtį, todėl byla perduodama prokurorui ir baudžiamasis procesas vyksta valstybinio kaltinimo tvarka.

Pasitaiko atvejų, kai aukštesnės instancijos teismai, susipažinę su privataus kaltinimo skundu ir jame išdėstytomis aplinkybėmis bei skundžiama teismo nutartimi ir bylos medžiaga, nusprendžia, kad priimtas sprendimas perduoti bylą prokurorui buvo nepagrįstas ir netinkamas. Pavyzdžiui, Kauno apylinkės teismas nutartimi konstatavo „jog iš skundo turinio matyti, kad fizinis smurtas prieš pareiškėją buvo panaudotas daugiabučio namo bendrose patalpose – laiptinėje, kas laikytina vieša vieta. Bylos procesas dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 284 str. privataus kaltinimo tvarka negali būti pradėtas, kadangi tokio pobūdžio baudžiamosiose bylose atliekamas ikiteisminis tyrimas, o valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras, todėl pareiškėjos skundą perdavė prokurorui. Tačiau prokurorė apskundė šią teismo nutartį ir prašė ją panaikinti bei grąžinti skundą teismui nagrinėti privataus kaltinimo tvarka. Šį savo sprendimą prokurorė motyvavo tuo, kad buvo priimtas nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą paaiškėjus, kad įtariamojo veikos turi BPK 407 str. nurodytų nusikalstamų veikų požymių, tuo pačiu buvo pasisakyta ir dėl galimai BK 284 str. 1 d. numatytos nusikalstamos veikos buvimo įtariamojo veiksmuose. Buvo konstatuota, jog konfliktas vyko viešoje vietoje – bendro naudojimo koridoriuje, tačiau įtariamojo smurtinius veiksmus nulėmė ne chuliganiškos paskatos, bet pyktis dėl visą naktį garsiai leistos muzikos, triukšmo. Atsižvelgiant į tai, nuspręsta ikiteisminio tyrimo dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 284 str. 1 d. (viešosios tvarkos pažeidimas) nepradėti. Priešingai nei nurodyta skundžiamoje nutartyje, prokurorės nutarime pasisakyta dėl veikos kvalifikavimo pagal BK 284 str., nutarimas nebuvo apskūstas, yra įsiteisėjęs. Taigi apylinkės teismas padarė nepagrįstas išvadas, nurodytais motyvais nėra pagrindo bylą perduoti prokurorui, kadangi skundžiamoje nutartyje minimos aplinkybės jau buvo iširtos ir įvertintos“¹²⁶.

¹²⁵ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

¹²⁶ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2015 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1905-634/2015.

Išanalizavus teismų praktiką, galima daryti išvadą, jog dažniausiai teismai perduodavo bylas prokurorui pagal BPK 409 straipsnio 5 dalį esant šiam pagrindui – paaiškėjus, kad privatus kaltintojas arba pirmos instancijos teismas netinkamai įvertino kaltinamojo padarytus veiksmus. Būtent tokiais atvejais, teismai nustato kaltinamojo veiksmuose požymius tos nusikalstamos veikos, kuri nepatenka į baudžiamųjų bylų, nurodytų Lietuvos Respublikos BPK 407 straipsnio 1 dalyje.

Kaip jau nekartą buvo minėta, baudžiamosiose bylose dažniausiai yra prokuroro palaikomas valstybinis kaltinimas. Tačiau pasitaiko situacijų, kai kaltinimo pareiga pereina nukentėjusiajam. BPK yra numatytos sąlygos, kurioms esant iš valstybinio kaltinimo yra pereinama į privatų kaltinimą, o šių sąlygų nesilaikymas ar netinkamas laikymasis suponuoja apie proceso dalyvių teisių bei interesų pažeidimus. „BPK 417 straipsnio nuostatų nesilaikymas pažeidžia tiek nukentėjusiojo, tiek kaltinamojo interesus. Teismui nesilaikant BPK 417 straipsnyje nustatytos perėjimo iš valstybinio į privatų kaltinimą tvarkos, nukentėjusiajam ir kaltinamajam atimama galimybė susitaikyti, galbūt susitarant dėl žalos atlyginimo, ir pasiekti baudžiamojo proceso tikslus atkuriant teisinę santarvę racionaliausiu keliu. Be to, bylos nagrinėjimo teisme dalyviai tokiu atveju netenka teisės išsakyti teisinių argumentų dėl numatomo (naujo) kaltinimo teisingumo ar neteisingumo. Tai taip pat laikytina proceso dalyvių teisių suvaržymu, galinčiu sutrukdyti teismui priimti teisingą nuosprendį“¹²⁷.

Pirmasis atvejis, kai keičiamas kaltinimo pobūdis yra numatytas BPK 417 straipsnio 1 dalyje - jeigu ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad įtariamojo veika turi šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų požymių, tyrimą atliekantis pareigūnas išaiškina nukentėjusiajam šio teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Dėl šios nusikalstamos veikos bendra tvarka pradėtas ikiteisminis tyrimas nutraukiamas. Šiomis nusikalstamomis veikomis yra pažeidžiami privatus asmens interesai, todėl baudžiamasis procesas gali vykti tik tuo atveju, jei yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas.

Neretai pasitaiko situacijų, kuomet pagal ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis veika yra kvalifikuojama pagal vieną BK straipsnį, tačiau tolesnėje tyrimo eigoje paaiškėjant naujoms aplinkybėms, veika yra perkvalifikuojama pagal kitą to paties BK straipsnio dalį arba kitą BK straipsnį. „S.B. ir V.V. buvo nuteisti už tai, kad konflikto metu sukėlė nukentėjusiajam S.B. fizinį skausmą. [...]. Ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas, manant, jog galėjo būti padaryta BK 138 straipsnio 1 dalyje numatyta nusikalstama veika,

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-283/2012.

tačiau vėliau buvo konstatuota, kad S. B. ir V. V. veiksmai turi būti kvalifikuojami pagal BK 140 straipsnio 1 dalį. Taigi nagrinėjamoje byloje paaiškėjus, kad S.B. ir V.V. veiksmai gali būti kvalifikuojami ne pagal BK 138 straipsnio 1 dalį, o pagal BK 140 straipsnio 1 dalį, turėjo būti priimtas nutarimas ikiteisminį tyrimą nutraukti, nukentėjusiajam išaiškinant teisę savo interesus ginti privataus kaltinimo tvarka. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra išaiškinta, kad sprendimas pereiti iš privataus kaltinimo proceso į valstybinį kaltinimo procesą turi būti motyvuotas. Nagrinėjamoje byloje nebuvo priimtas joks motyvuotas procesinis dokumentas, iš kurio būtų aišku, kodėl nebuvo taikoma BPK 417 straipsnio 1 dalyje numatyta taisyklė, įpareigojanti ikiteisminį tyrimą nutraukti, bet procesas buvo tęsiamas, teisme palaikomas valstybinis kaltinimas. Taigi nagrinėjamoje byloje darytina išvada, kad buvo padaryti esminiai BPK 407, 409, 417 straipsnių pažeidimai¹²⁸.

Tad tais atvejais, kai nukentėjusiajam nėra pranešama apie esančią galimybę ginti savo teises privataus kaltinimo tvarka, tokiu būdu nesilaikant BPK numatytos privataus kaltinimo procedūros ir nenutraukiant ikiteisminio tyrimo, yra pripažįstama baudžiamojo proceso pažeidimu.

BPK 417 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „bylą nagrinėjant teisme, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinamojo veika gali būti perkvalifikuota iš nusikalstamos veikos, nagrinėjamos valstybinio kaltinimo tvarka, į nusikalstamą veiką, nagrinėjamą privataus kaltinimo tvarka, teisiamojo posėdžio pirmininkas iki įrodymų tyrimo pabaigos paklausia nukentėjusįjį, ar šis nesusitaikytų su kaltinamuoju, jei veika būtų perkvalifikuota pagal šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius“¹²⁹. Pavyzdžiui, vienoje Kauno apygardos teismo byloje „kaltinamasis nuteistas už tai, kad iš chuliganiškų paskatų, be jokio pateisinamo motyvo ir priežasties, ignoruodamas visuomenėje egzistuojančias žmonių tarpusavio bendravimo taisykles, elgdamasis įžūliai, demonstruodamas nepagarbą aplinkiniams ir aplinkai, tyčia sudavė kelis smūgius nukentėjusiajam į veido sritį, taip padarydamas nežymų sveikatos sutrikdymą bei sutrikdė visuomenės rimtį ir tvarką. Veika buvo kvalifikuota pagal BK 284 str. 1 d., tačiau apeliacinis teismas kaltinamojo veiksmus perkvalifikavo į BK 140 str. 1 d, ir remiantis BK 417 str. 2 d. pasiūlė proceso dalyviams susitaikyti, kadangi nukentėjusiajam ir kaltinamajam turi būti suteikta galimybė susitaikyti ir pasiekti baudžiamojo proceso tikslus, atkuriant teisinę santarvę racionaliausiu keliu. Apeliacinės instancijos teismo posėdyje nukentėjusysis pareiškė, kad su kaltinamuoju susitaikė,

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539/2014.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

pateikė pareiškimą dėl kaltinimo atsisakymo. Nuteistasis taip pat patvirtino, kad su nukentėjusiuoju susitaikė, ir tikisi, kad daugiau tokių incidentų nebus¹³⁰.

Priešinga situacija susiklostė vienoje LAT byloje „R. G. buvo kaltinamas pagal BK 284 straipsnio 1 dalį, pagal šį kaltinimą byla perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje, o ją išnagrinėjęs pirmosios instancijos teismas priėmė nuosprendį, kuriuo R. G. veika perkvalifikavo ir pripažino jį kaltu pagal BK 140 straipsnio 1 dalį dėl to, kad jis kaltinime nurodytais veiksmais nežymiai sutrikdė nukentėjusiosios sveikatą bei sukėlė jai fizinį skausmą, be to, padarė jai turtinę žalą, tačiau teismas nenustatė BK 284 straipsnio 1 dalyje numatytų padarinių buvimo. Apeliacinės instancijos teismas šį pirmosios instancijos teismo nuosprendį paliko nepakeistą, nuteistojo R. G. apeliacinį skundą atmetė. Taigi, teisminio nagrinėjimo metu buvo pereita iš valstybinio kaltinimo į privatų, R. G. nuteistas dėl nusikalstamos veikos, dėl kurios taikomos privataus kaltinimo bylų proceso nuostatos (BPK 407 straipsnis).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį, kad iš pirmosios instancijos teismo teisiamojo posėdžio protokolo matyti, kad teismas ne tik neįspėjo proceso dalyvių dėl galimo veikos perkvalifikavimo iš BK 284 straipsnio 1 dalies į 140 straipsnio 1 dalį, bet ir baigus įrodymų tyrimą, baigiamųjų kalbų metu nepasisakė nukentėjusioji, kuri tokiu atveju pati būtų išsakiusi poziciją dėl kaltinimo R. G.. Kadangi byla nagrinėjant apeliacine tvarka nukentėjusioji A. M. nedalyvavo, jos pozicijos dėl susitaikymo (perėjus iš valstybinio kaltinimo į privatų) ir šis teismas neišsiaiškino. Taigi, susidariusioje situacijoje teismai neįgyvendino privataus kaltinimo bylų procesui taikytinų taisyklių, pagal kurias taikinamasis procesas būtinas, šalių susitaikymo galimybė išaiškinta ir nukentėjusio asmens valia taikytis su kaltinamuoju ar ne turi būti išreikšta. Darytina išvada, kad nagrinėjamoje byloje neišaiškinimas proceso šalims galimybės susitaikyti ir tokios galimybės nesuteikimas, t. y. BPK 417 straipsnio 2 dalies pažeidimas, yra esminis proceso pažeidimas, nes tokiu atveju nei nukentėjusysis, nei kaltinamasis neteko teisės išsakyti argumentų tiek dėl naujo kaltinimo teisingumo, tiek dėl galimybės susitaikyti atkuriant galbūt pažeistus interesus nebūtinai teismui priimant nuosprendį, bet ir kitu, jiems priimtinu ir baudžiamajame procese galimu būdu¹³¹.

Teismų praktikoje pripažįstama, kad tais atvejais, kai baudžiamasis procesas dėl veikų, kurios patenka į BPK 407 straipsnio sąrašą yra tęsiamas valstybinio kaltinimo tvarka, nesant prokuroro reikalavimo ir neišaiškinus proceso dalyviams apie galimybę susitaikyti,

¹³⁰ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-41-634/2015.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-211-222/2015.

yra pažeidžiama baudžiamojo proceso tvarka. „Nagrinėjamoje byloje ikiteisminis tyrimas buvo atliekamas ne tik dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 181 straipsnio 2 dalyje, bet ir dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, t. y. nurodytos BPK 407 straipsnyje. Paaiškėjus nusikalstamos veikos, nurodytos BPK 407 straipsnyje, požymiams, ikiteisminis tyrimas dėl šios veikos buvo tęsiamas nesilaikant BPK 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos tvarkos: prokuroras nepagrindė būtinumo ir neišreiškė reikalavimo tęsti pradėtą baudžiamąjį procesą. Byla su kaltinamuoju aktu, buvo perduota teismui. Lietuvos Aukščiausiasis teismas atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes nustatė, kad buvo pažeisti Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnio ir 417 straipsnio 1 dalies reikalavimai, nes esant nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, požymiams, nesant prokuroro reikalavimo tęsti pradėtą baudžiamąjį procesą BPK 409 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nenutraukė tyrimo, nukentėjusiesiems neišaiškino apie galimybę dėl nusikalstamos veikos kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Dėl tokių veiksmų buvo pažeista R. Š. teisė į tinkamą jo padarytos nusikalstamos veikos tyrimo procesą: jis neteko galimybės pasinaudoti tik privataus kaltinimo bylų procesui būdingu sutaikymo institutu. Pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismai šio pažeidimo neištaisė. Esant tokiai situacijai, baudžiamoji byla R. Š. dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, nutraukiama remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktu, o nukentėjusieji dėl šios veikos gali kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka“¹³².

Pagal pateiktus bylų pavyzdžius galima daryti išvadą, kad tais atvejais, kai proceso dalyviai nėra perspėjami apie susitaikymo galimybę ar veikos perkvalifikavimą į kitą BK straipsnį ar jo dalį, laikoma, kad teismai nesilaikė BPK 417 straipsnyje nurodytų nuostatų, todėl yra padaryti esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai. „Dėl šių pažeidimų yra suvaržytos ir nukentėjusiosios teisės reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą (BPK 44 straipsnio 10 dalis)“¹³³.

BPK 417 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „kai yra galimybė perkvalifikuoti nusikalstamą veiką ir nukentėjusysis reikalauja, kad kaltinamasis būtų nuteistas už nusikalstamą veiką, nagrinėjamą privataus kaltinimo tvarka, teismas dėl šios veikos pasitarimų kambaryje priima nuosprendį, jei yra įstatymų numatytos kitos sąlygos“¹³⁴.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2009.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-178/2010.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Taigi tais atvejais, kai yra pereinama iš valstybinio kaltinimo į privatų ir nukentėjusysis nesutinka taikytis su kaltinamuoju ar abu proceso dalyviai tam prieštarauja, nukentėjusysis gali reikalauti, kad kaltinamasis būtų teisingai nuteistas. „Nagrinėjamu atveju teismas iki įrodymų tyrimo pradžios išaiškino nukentėjusiajam teisinę susitaikymo galimybę, paklausė, ar šis nesusitaikytų su kaltinamuoju. Nukentėjusysis atsakė, kad susitaikymas neįmanomas, taigi faktiškai pareikalavo, kad kaltinamasis būtų nuteistas už nusikalstamą veiką, kuri nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka. Esant tokioms aplinkybėms, kolegija konstatuoja, kad teismas, išnagrinėjęs bylą ir priėmęs apkaltinamąjį nuosprendį tiek dėl kaltinimo pagal BK 138 straipsnio 1 dalį, tiek dėl kaltinimo pagal BK 140 straipsnio 1 dalį, esminio BPK pažeidimo nepadarė“¹³⁵.

Apibendrinus galima teigti, jog tais atvejais, kai nukentėjusysis privataus kaltinimo procese susiduria su sunkumais ir problemomis, valstybė yra nustačiusi išimtis, kurių dėka yra tinkamai apsaugomos asmenų teisės bei interesai. Būtent privataus kaltinimo perėjimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai galimybė užtikrina, kad bus tinkamai įgyvendintos ir apgintos nukentėjusiojo teisės.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.

4. PRIVATAUS KALTINIMO INSTITUTO PERSPEKTYVOS

Privataus kaltinimo instituto perspektyvų būtiną aptarimą įtakoja 2013 metais ir 2015 metais surengtos diskusijos dėl nusikalstamų veikų priskirtų privataus kaltinimo procesui bei pačio instituto likimo. Be to, 2016 metų gegužės 19 dieną buvo svarstytas projektas dėl BPK XXX skyriaus pripažinimo netekusiu galios. Įstatymo projektu siūloma panaikinti privataus kaltinimo institutą ir iš BPK pašalinti 407 straipsnį. Siūloma atsisakyti privataus kaltinimo instituto, paliekant tik valstybinį kaltinimą. Tikriausiai norima pasekti Lietuvos kaimynės Latvijos pavyzdžiu, kadangi 2011 metais Latvijoje nebeliko privataus kaltinimo instituto kaip neveiksmingo nukentėjusiojo teisių ir interesų gynimo būdo. Privataus kaltinimo instituto taip pat atsisakė Estija bei Graikija.

Siekiant detaliau aptarti privataus kaltinimo perspektyvas Lietuvos teisinėje sistemoje, manoma, kad reikėtų trumpai apžvelgti statistinius duomenis. Įvertinus baudžiamųjų bylų, išnagrinėtų Lietuvos Respublikos teismuose bendra ir privataus kaltinimo tvarka, skaičius, darytina išvada, kad per 3 metus išnagrinėtų bylų skaičiaus kaita nėra žymi. Teismuose nagrinėjant bylas bendra tvarka išnagrinėtų bylų skaičius 2013 metais yra 20737 bylos. Šie skaičiai 2014 metais šiek tiek didesni. Tuo tarpu palyginus 2014 metus su 2015 metais, matomas bylų skaičiaus sumažėjimas, tačiau jis nėra kardinalus. Atkreipus dėmesį į privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtų bylų skaičius 2013–2015 metais, galima pamatyti, kad bylų skaičius kiekvienais metais mažėja, nors ir nedideliu skirtumu.¹³⁶ Be to, teismų statistikos analizė rodo, kad privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtos bylos yra tik nedidelė, visų išnagrinėtų bylų teismuose, dalis (Priedas Nr. 2).

Vertinant I instancijos išnagrinėtas privataus kaltinimo bylas, galima pastebėti, kad pagal padarytas nusikalstamas veikas 2012–2014 m., daugiausia privataus kaltinimo tvarka yra nagrinėjamos veikos dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo (BK 140 str. 1d.), taip pat dėl šmeižimo (BK 154 str.) ir įžeidimo (BK 155 str.) bei turto sunaikinimo ar sugadinimo (BK 187 str. 1 ir 3 dalys) (Priedas Nr. 3)¹³⁷. Svarbu paminėti, kad nuo 2015 metų įsigaliojo BK pataisos, kuriomis iš nusikalstamų veikų sąrašo išbrauktas įžeidimas (BK 155 str.).

Pastebėtina, kad dėl tam tikrų nusikalstamų veikų, I instancijos teismuose bylų pasitaiko labai retai. Pavyzdžiui, dėl mirusiojo atminimo paniekinimo (BK 313 str.) nuo

¹³⁶ Nacionalinė teismų administracija. Teismų statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

¹³⁷ Nacionalinės teismų administracijos 2015 m. vasario 2 d. raštas Nr. 4R-282-(6.9K) „Dėl privataus kaltinimo instituto bylų apžvalgos (statistikos)“. [žiūrėta 2016-10-28]. Prieiga per internetą <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritoj-72x7.html>>.

2012 m. iki 2015 m. išnagrinėta tik 9 bylos, o dėl seksualinio priekabiavimo (BK 152 str.) išnagrinėtos tik 3 bylos arba dėl žmogaus veiksmų laisvės suvaržymo (BK 148 str.) nuo 2012–2015 m. išnagrinėta 20 bylų¹³⁸.

Atkreipiant dėmesį į pateiktą statistiką, galima daryti išvadą, kad tokių bylų, kurios keliamos privataus kaltinimo tvarka, nėra daug. Teismų praktikoje dažniausiai kreipiamasi dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, taip pat dėl šmeižimo. Ankstesniame skyriuje buvo paminėta, jog nustačius smurtą artimoje aplinkoje, baudžiamasis procesas pradedamas bendra tvarka ir yra atliekamas ikiteisminis tyrimas. Svarbus yra EŽTT sprendimas byloje *Valiulienė v. Lithuania*, kurioje „vienareikšmiškai pasisakė dėl smurto artimoje aplinkoje viešo pobūdžio bei valstybės pareigos apsaugoti moteris nuo veiku, kurios laikomos asmens teisių pažeidimais. Reikalavimas, kad nukentėjęs nuo smurto artimoje aplinkoje asmuo veiktų kaip privatus kaltintojas, atspindi klaidingą smurto suvokimą tarp šeimos narių/intymių partnerių kaip „privatų reikalą“ ir yra nesuderinamas su tarptautine pareiga apsaugoti nusikaltimo aukas“¹³⁹. Be to nuo 2015 metų dekriminalizuotas įžeidimas, nustačius, kad asmuo norintis ginti savo garbę ir orumą gali kreiptis su ieškiniu civiline tvarka, o pareigūnų ir tarnautojų įžeidimo atvejai numatyti ATPK. Tad panaikinus privataus kaltinimo institutą reikėtų nuspręsti likusių BK straipsnių likimą - juos dekriminalizuoti arba panaikinti tas straipsnio dalis, kuriose sakoma, jog atsakomybė galima tik esant nukentėjusiojo skundui ar atstovo pareiškimui.

Manytina, jog vienareikšmiškai teigti, kad privataus kaltinimo institutas yra ydingas ir neefektyvus, negalima. Privataus kaltinimo forma baudžiamajame procese „išlaikoma pirmiausia manant, kad valstybės įsikišimas į visuomenės ir valstybės požiūriu iš esmės nepavojingą konfliktą galimai nepagrįstai jį sureikšmintų ir pagilintų. Tokiu atveju valstybės išteklių, pareigūnų darbo laiko ir energijos sąnaudos būtų beprasmės, nes procesinių veiksmų atlikimas neužtikrintų nei teisinės santarvės atkūrimo, nei kitų pozityvių tikslų“¹⁴⁰.

Taip pat yra manoma, kad privataus kaltinimo institutas yra reikalingas būtent dėl to, jog nukentėjusysis galėtų pasinaudoti savo teise į teisminę gynybą. Nukentėjusiojo teisių apsauga yra įtvirtinta BPK 44 straipsnio 10 dalyje, kurioje numatyta kiekvieno asmens,

¹³⁸ Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. 2015 metai. [žiūrėta 2016-10-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>. Nacionalinės teismų administracijos 2015 m. vasario 2 d. raštas Nr. 4R-282-(6.9K) „Dėl privataus kaltinimo instituto bylų apžvalgos (statistikos)“. [žiūrėta 2016-10-28]. Prieiga per internetą <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritoj-72x7.html>>.

¹³⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas 2013 m. kovo 26 d. sprendimas *Valiulienė v. Lithuania*, Nr.. 23234/07. (atskiroji nuomonė).

¹⁴⁰ GODOS G., Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese: *monografija*. Vilnius, 2014.

pripažinto nukentėjusiuoju, teisė reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą. Tad asmuo, nukentėjęs nuo BPK 407 straipsnyje numatytų veikų, savo teisę į teismą įgyvendina paduodamas privataus kaltinimo skundą, siekdamas apginti savo pažeistus interesus. „Tokia asmens teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo forma, kai pats nukentėjęsysis (o ne valstybės įgalioti subjektai) sprendžia dėl baudžiamojo proceso inicijavimo, yra suderinama su teisės į teisminę gynybą konstituciniu principu“¹⁴¹. Taigi, visiškai panaikinus privataus kaltinimo institutą, manytina, nebūtų užtikrinama privataus intereso apsauga baudžiamajame procese, o tai neatitiktų baudžiamojo proceso paskirties.

Privataus kaltinimo proceso pagrindinis tikslas yra šalių sutaikymas. To pasekoje, privataus kaltinimo bylų procese reikšmingiausią vietą užima būtent taikinamasis posėdis, kurio metu šalims susitaikius ir sudarius susitarimą dėl žalos atlyginimo pradėtas baudžiamasis procesas yra nutraukiamas. BPK 416 straipsnyje įtvirtinta nuostata leidžia proceso šalims pasinaudoti susitaikymo galimybe net iki baigiamųjų kalbų pabaigos, t. y. iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu.

Pažymėtina, jog panaikinus privataus kaltinimo institutą „būtų itin smarkiai suvaržytos ir taip gana ribotos atkuriamojo teisingumo ir mediacijos galimybės baudžiamajame procese. Panaikinus plataus pobūdžio galimybę šalims susitaikyti privataus kaltinimo bylų proceso metu, iš esmės liktų tik BK 38 straipsnyje nustatyta daug siauresnė ir jau kitokio pobūdžio susitaikymo galimybė. Be to, būtų labai apribotos konflikto šalių susitaikymo galimybės, o baudžiamajam procesui dėl nusikalstamų veikų, pavyzdžiui, šmeižimo, pradėti pakaktų tik nukentėjusio asmens skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo ir baudžiamasis procesas dėl tokių nusikalstamų veikų toliau vyktų bendra tvarka, neišvengiamai didėtų ir nuteistų asmenų skaičius“¹⁴². Todėl atkreipus dėmesį į šias paminėtas galimai kilsiančias problemas, pritartina siūlymui palikti proceso šalims susitaikymo galimybę, rengiant taikinamuosius posėdžius.

Tuo tarpu, nutarus palikti privataus kaltinimo institutą teisinėje sistemoje, pritartina nuomonei, kad vietoj taikinamojo posėdžio į baudžiamąjį procesą būtų tikslingiau įtraukti mediaciją, kuomet šalių sutaikinimui vadovautų ne teisėjas, o kitas nepriklausomas asmuo. Šis pasiūlymas grindžiamas tuo, kad „taikinamojo proceso metu, imdamasis aktyvių veiksmų sutaikinti šalis, teisėjas gali išreikšti savo požiūrį į bylą, įrodymų

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

¹⁴² Lietuvos respublikos vyriausybės 2016 m. liepos 20 d. nutarimas Nr. 754 „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 256, 293, 312, 317, 320, 322 ir 324 straipsnių pakeitimo, 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto nr. Xiip-4116“. Tar. 2016, Nr. 20927.

vertinimą ir kitokiu būdu parodyti išankstinį nusistatymą, dėl kurio sprendimas byloje gali būti vertinamas kaip priimtas šališko teismo¹⁴³.

Mediacija baudžiamosiose bylose apibrėžiama kaip „savanoriškas abiejų šalių (kaltininko ir nukentėjusiojo) bandymas išspręsti konfliktą, kilusį dėl nusikaltimo bei sudaryti kaltininko ir nukentėjusiojo sutartį dėl žalos atlyginimo tarpininkaujant nešališkam tarpininkui“¹⁴⁴.

Susitaikymo galimybė yra numatyta ne tik privataus kaltinimo procese, bet ir valstybinio kaltinimo institute. Tačiau pagrindinis skiriamasis bruožas yra tas, jog taikinamasis posėdis yra privalomas tik privataus kaltinimo procesui. Tad šio instituto pagrindinis ir svarbiausias tikslas yra nukentėjusiojo ir kaltinamojo sutaikymas, jų konflikto išsprendimas.

Atkreipiant dėmesį į Nacionalinės teismų administracijos pateiktą statistiką – 2013 metais apkaltinamasis nuosprendis priimtas 141 kartą, o byla nutraukta nukentėjusiajam susitaikius su kaltinamuoju 47 bylose. Tuo tarpu 2014 metais privataus kaltinimo tvarka apkaltinamųjų nuosprendžių priimta 152, o 43 bylos nutrauktos proceso šalims susitaikius.¹⁴⁵ Taigi, taikinamasis posėdis išties reikšmingas ir reikalingas, nes leidžia išspręsti kilusį konfliktą be teismo nagrinėjimo.

Į taikinamojo posėdžio reikšmę atkreipia dėmesį ir LAT, kuris savo nutartyse pabrėžė, kad tais atvejais, kai yra pereinama iš valstybinio kaltinimo į privatų, teisėjas visais atvejais turi proceso šalims pranešti ir priminti apie galimybę susitaikyti. Tačiau, analizuojant teismų praktiką, buvo pastebėta, kad ne visada šios nuostatos yra laikomasi. Todėl teismas yra nurodęs, jog tai atvejais, kai teismai perėjimo iš vienos kaltinimo formos į kitą, neišaiškina proceso šalims apie galimybę susitaikyti yra pažeidžiamas baudžiamasis procesas.

Lietuvoje viena iš pagrindinių priežasčių dėl kurios norima atsisakyti šio instituto – manoma, kad šis institutas neefektyvus. Teisininkas S. Šedbaras teigia, jog privataus kaltinimo institutą reikia koreguoti arba jį iš vis panaikinti: „dabar jeigu yra nusikalstama veika, mes paliekame fiziniam asmeniui spręsti. Jeigu jis neturi pinigų, neturi gebėjimų, ta veika lieka neįvertinama. [...] Tiek advokatai, tiek teisėjai, net prokurorai vieningai sutarė, kad šitas institutas yra ydingas ir kad jį reikia iš esmės reformuoti arba šalinti iš

¹⁴³ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

¹⁴⁴ Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pamatinis sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose OL L 82/32 2.

¹⁴⁵ Nacionalinės teismų administracijos 2015 m. vasario 2 d. raštas Nr. 4R-282-(6.9K) „Dėl privataus kaltinimo instituto bylų apžvalgos (statistikos)“. [žiūrėta 2016-10-28]. Prieiga per internetą <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejėjams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritoj-72x7.html>>.

Lietuvos teisinės sistemos¹⁴⁶. Taip pat „pagrindiniai argumentai prieš tokią proceso formą būtų: nepakankama nukentėjusiojo interesų apsauga ir pasunkintos galimybės byloje nustatyti tiesą dėl neatlikto ikiteisminio tyrimo¹⁴⁷. Be to, dažnai paminimas yra piktnaudžiavimas suteikta privataus kaltinimo teise, juridinio asmens negalėjimas būti proceso šalimi bei teisėjo šališkumo problema, kadangi jam tenka būti aktyviu įrodinėjimo subjektu.

Tiek advokatai, tiek teisėjai pritaria, kad šis institutas turi spragų, tad jį reikia keisti arba šalinti iš Lietuvos teisinės sistemos. Pirmoji ir didžiausia problema, kurią akcentuoja dauguma teisininkų yra susijusi su įrodinėjimu. Privatus kaltintojas turi pareigą surinkti įrodymus bei pagrįsti savo kaltinimą, tačiau jo procesinės galimybės tą padaryti yra ribotos.

„Įrodymų rinkimas yra įrodinėjimo subjektų jų kompetencijos ribose procesinė veikla, susijusi su bylai išnagrinėti reikalingos informacijos radimu (išreikalavimu), gavimu, įtvirtinimu ir jos pateikimu teismui¹⁴⁸. Privačiam kaltintojui, nesančiam teisininkui profesionalui ir neturinčiam teisinių žinių, yra sunku vykdyti kaltintojo pareigas. Be to, jis neturi tokių plačių įgaliojimų kaip prokuroras palaikantis valstybinį kaltinimą. Tad kyla problema, nes privačiam kaltintojui, nesurinkus visų reikiamų duomenų, kuriais galėtų pagrįsti savo kaltinimo realumą ir tikrumą yra sunku tinkamai apginti savo interesus.

Būtent dėl šių priežasčių, baudžiamajame procese yra numatytos garantijos padedančios nukentėjusiajam tinkamai įgyvendinti privataus kaltinimo teisę. Pirmoji pagalba nukentėjusiajam renkant įrodymus yra aktyvus teismo vaidmuo. Šiuo atveju teisėjas yra įpareigojamas padėti surasti ir surinkti įrodymus. Ši teismo funkcija dažnai sukelia klausimų dėl galimo teismo šališkumo. Tačiau teismo įgaliojimai „prireikus savo iniciatyva surinkti baudžiamajai bylai teisingai išspręsti reikšmingus įrodymus negali būti laikomi savaimė prieštaraujančiais teisei į nešališką teismą. Teismo įgaliojimai rinkti įrodymus nėra apriboti tik įkalčių ar atsakomybę sunkinančių arba tik teisinančių ar atsakomybę lengvinančių duomenų rinkimu. Teismas privalo išnaudoti visas galimybes, kad baudžiamajoje byloje būtų nustatyta tiesa, išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes, teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai

¹⁴⁶ Iš Baudžiamajo proceso kodekso norima išbraukti privataus kaltinimo galimybę [žiūrėta 2016-09-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/is-baudziamajo-proceso-kodekso-norima-isbraukti-privataus-kaltinimo-galimybe.d?id=71336034>>.

¹⁴⁷ GODA, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 369-394.

¹⁴⁸ GUŠAUSKIENĖ, M. Įtariamojo teisės į gynybą teisinis procesinis turinys ikiteisminio tyrimo stadijoje. In Ancelis, P., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 235.

pritaikyti baudžiamuosius įstatymus. Jeigu teismas apsiribotų vien proceso dalyvių pateiktais duomenimis, dėl to tam tikros bylai teisingai išspręsti reikšmingos aplinkybės galėtų likti nenustatytos arba būtų nustatytos netiksliai, kitaip tariant, nebūtų nustatytos tikrosios bylos aplinkybės¹⁴⁹.

Daugelis teisėjų yra nepatenkinti privataus kaltinimo institutu vien dėl tos priežasties, jog darbas tokiose bylose daug didesnis ir sudėtingesnis. O taip yra todėl, nes jiems tenka dalyvauti įrodymų rinkimo procese, o tai sukelia daug sunkumų. Tad yra siūloma, kad privataus kaltinimo procese pirminius įrodymų rinkimo veiksmus atliktų policija ir parengusi medžiagą, perduotų ją nukentėjusiajam. Tokiu atveju, pats asmuo įvertintų gautą medžiagą ir nuspręstų, ar yra pagrindas kreiptis į teismą. Kitas pasiūlymas – nustatyti tokią sistemą, kaip Jungtinėje Karalystėje, kai privataus kaltinimo skundai yra perduodami teismui, gavus prokuroro sutikimą. Tai būtų naudinga, jei prokuroras prieš paduodant skundą į teismą, pasvarstytų ar yra pagrindas tokiam asmeniui kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka ir, ar toks gautas skundas yra pagrįstas¹⁵⁰.

Taip pat, negalima griežtai teigti, jog teismas neturi jokių procesinių galimybių ar tik jam vienam užkraunama įrodinėjimo našta. Tais atvejais, kai teisėjas neturi galimybių surinkti ir gauti reikiamų įrodymų ar jei byloje yra aplinkybių, kurių teismas negali savarankiškai nustatyti, BPK 414 straipsnio 2 dalyje yra numatyta galimybė pavesti prokurorui per nustatytą laikotarpį ištirti šias aplinkybes.

Teisės literatūroje yra nuomonių, kad privataus kaltinimo institutui ikiteisminis tyrimas nereikalingas. Manoma, jog nusikalstamos veikos, kurios priskiriamos privataus kaltinimo procesui nėra sudėtingos, o jų aiškumas nereikalauja ikiteisminio tyrimo, bei tokiam procesui nereikia ekspertizių ar specialistų išvadų, kadangi viską galima išsiaiškinti tiesiogiai teisme. Tačiau pripažįstama, kad vis dėl to tais atvejais, kai privačiam kaltintojui tenka per sunki įrodinėjimo našta, valstybė turi padėti jam įgyvendinti privataus kaltinimo teisę. Ir kiekvienu atveju nustačius, kad nukentėjusysis be valstybės institucijų pagalbos negali apginti savo teisių privataus kaltinimo tvarka, kyla klausimas, ar tokių veikų nereiktų priskirti prie valstybinio kaltinimo proceso.

Svarbią ir reikšmingą vietą privataus kaltinimo procese užima teisinės pagalbos institutas. Teismų praktikoje nagrinėjant privataus kaltinimo bylas dažniausiai

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

¹⁵⁰ Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojo Stasio Šedbaro 2015 m. vasario 13 d. organizuota diskusija „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15259&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=387CCD0D-0098-472C-8CBB-9CA4D49A393D>.

susiduriama su problema, jog privatus kaltintojas netinkamai suformuluoja kaltinimą, nesilaiko BPK numatytų privataus kaltinimo skundai keliamų reikalavimų arba nepateikia jų pagrindžiančių duomenų. Taigi privačiam kaltintojui turint ribotas galimybes įrodinėjimo procese, tinkamai pažeistas teisės apginti padeda teisėtas atstovas, būtent šiuo atveju advokatas. Advokatas, kaip įgaliotas privataus kaltintojo teisėtas atstovas, įstatymo nustatyta tvarka turi didesnes galimybes rinkti ir gauti duomenis, todėl jo pagalba palaikyti privatų kaltinimą yra naudinga ne tik nukentėjusiajam, bet ir teismui. Konstitucinio Teismo nutarime „pažymėtina, kad siekdamas užtikrinti asmens teisę turėti advokatą kaip vieną iš teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų, įstatymų leidėjas privalo nustatyti *inter alia* tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį advokatas galėtų gauti valstybės ir savivaldybių institucijų turimą šiai asmens teisei įgyvendinti būtiną informaciją“¹⁵¹. Tad advokatas padeda užtikrinti nukentėjusiojo realią galimybę įgyvendinti veiksmingai privataus kaltinimo teisę. Būtent dėl šios priežasties atkreiptinas dėmesys, kad ne kiekvienas nukentėjusysis gali sau leisti turėti advokatą pagal turimus piniginius išteklius ar kitas socialines priežastis. Tokiais atvejais yra numatyta valstybės pareiga skirti valstybės garantuojamą pagalbą, tačiau ir čia pastebima problema.

Ši valstybės garantuojama teisinė pagalba yra skiriama nukentėjusiajam asmeniui, nepriklausomai nuo jo turinės padėties (12 straipsnio 1 dalies 2 p.), tačiau 13 straipsnio 3 p. yra nurodyta, kad pagrindas suteikti ją yra „ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis, kuriais asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, ir (ar) teismo nuosprendis“¹⁵². O kaip yra žinoma, privataus kaltinimo procese asmuo privataus kaltintojo statusą įgyja tik teisme, tad galima daryti išvadą, kad rašant skundą ir jį pateikiant į teismą asmuo neturi galimybės pasinaudoti valstybės teikiama teisine pagalba, o tai sukelia dažną teismų atsisakymą priimti privataus kaltinimo skundą, kaip neatitinkantį BPK nustatytų reikalavimų.

Teisės praktikų dažnai minimas privataus kaltinimo instituto trūkumas yra galimybė piktnaudžiauti procesu. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime pabrėžta, kad „reglamentuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų leidžiama asmeniui piktnaudžiauti konstitucine teise kreiptis į teismą, kai tokiam kreipimuisi nėra jokio pagrindo“¹⁵³. Piktnaudžiavimas turima teise buvo pastebimas jau Senovės Graikijoje. Už nepagrįstus kaltinimus buvo priimta skirti baudas

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7405

¹⁵² Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

ar kitokias sankcijas. Tai buvo laikyta kaip tinkama priemonė ne tik kovoti su nepagrįstais kaltinimais, bet ir atbaidyti nuo šio sumanymo kitus kaltintojus.

Šiomis dienomis ne tik teisėjai, bet ir advokatai pastebi tendenciją piktnaudžiauti privataus kaltinimo teise. Anot Kauno apygardos teismo teisėjo O. Šibkovo, net iki 50 procentų privataus kaltinimo skundų yra paduodama siekiant ne nubaudimo tikslų, o kažkaip neigiamai paveikti kitą asmenį. Advokatės L. Meškauskaitės nuomone, dažniausiai yra siekiama priešingą proceso šalį padaryti įtariamuoju ar kaltinamuoju¹⁵⁴. Tad kitaip tariant, nukentėjusysis, turėdamas teisę pasinaudoti privataus kaltinimo institutu, bando parodyti savo galimybę patraukti kaltą asmenį baudžiamojon atsakomybėn.

Į privataus kaltinimo skundų padavimo motyvus atkreipia dėmesį ir Vilniaus apygardos teismo teisėjas A. Piesliakas. Jo manymu, šiais skundais bandoma „savo oponentą civilinėje byloje paspausti grasinant jam baudžiamuoju nuteisimu [...]“, pavyzdžiui vyksta civilinis procesas dėl skyrybų ir vienas iš sutuoktinių teikia skundą, kad kitas sutuoktinis jį sumušė¹⁵⁵.

Atsižvelgus į tai kas išvardyta, galima būtų svarstyti apie tam tikrą žalą už nepagrįstą kaltinimą atlyginimą arba galimybės paduoti skundą tam tikrus ribojimus. Vėlgi, atkreipus dėmesį, jog privatus kaltintojas, skirtingai nei prokuroras, nėra teisininkas profesionalas, jam gali nepavykti įrodyti ir pagrįsti kaltinamojo kaltumo. Todėl visais atvejais teigti, kad susidarius tokiai situacijai, privatus kaltintojas piktnaudžiavo savo turima teise būtų netikslinga ir numatyti sunkias teises pasekmes būtų neteisinga.

Dažniausiai akcentuojamas privataus kaltinimo privalumas yra tas, jog valstybės institucijos nėra įpareigosotos tirti BPK 407 straipsnyje nurodytų paprastų, nesudėtingų bylų, todėl pavyksta išsaugoti valstybės lėšas. Tad pastebėtina, jog panaikinus privataus kaltinimo institutą, būtų pareikalauta papildomų valstybės išlaidų, kadangi „dėl BPK 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų, kurių, apytiksliais skaičiavimais, užregistruojama apie 5 000–6 000 atvejų per metus, baudžiamasis procesas vykėtų bendra tvarka, t. y. visais atvejais privalomai būtų atliekamas ikiteisminis tyrimas. Atsižvelgiant į tai, labai padidėtų atliekamų ikiteisminių tyrimų, tenkančių vienam ikiteisminio tyrimo

¹⁵⁴ Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojo Stasio Šedbaro 2015 m. vasario 13 d. organizuota diskusija „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15259&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=387CCD0D-0098-472C-8CBB-9CA4D49A393D>.

¹⁵⁵ Lietuvos advokatūros, Nacionalinės teismų administracijos ir Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2013 m. balandžio 26 d. apskritojo stalo diskusija „Privataus kaltinimo instituto probleminiai aspektai bei įžeidimo/šmeižimo dekriminalizavimo galimybės“. Stenograma. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritojo-72x7.html>>.

pareigūnui skaičius, o tai neišvengiamai lemtų poreikį didinti bendrą ikiteisminių pareigūnų skaičių ir su tuo susijusias papildomas finansines sąnaudas¹⁵⁶.

Privataus kaltinimo procese juridinis asmuo susiduria su procesinėmis kliūtimis. To priežastis, kad nukentėjusiuoju baudžiamajame procese yra pripažįstamas tik fizinis asmuo. Tuo tarpu juridinis asmuo tokio statuso neįgyja. Būtent ši priežastis lemia juridinio asmens negalėjimą pasinaudoti privataus kaltinimo teise. Daugelis teisininkų šią situaciją traktuoja kaip problemą, kadangi kyla klausimas, ar tai atitinka teisingumo principo turinį ir, ar tokiu atveju nėra pažeidžiama galimybė juridiniam asmeniui ginti savo pažeistų teisių teisme.

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, BPK yra numatyta, jog esant tam tikroms sąlygoms galima pereiti iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą. Tad siekiant išvengti juridinio asmens teisių pažeidimo, šia galimybe teismai dažnai pasinaudoja. Juridiniam asmeniui padavus skundą privataus kaltinimo tvarka, teismai pripažįsta, kad „teisę paduoti skundą privataus kaltinimo bylų proceso tvarka ir taip inicijuoti privataus kaltinimo bylos procesą gali tik fizinis asmuo. [...] Šiuo atveju turi būti remiamasi BPK 409 str. 1 d. nuostata, kad jeigu BPK 407 straipsnyje nurodytomis nusikalstamomis veikomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą“¹⁵⁷.

Atkreiptinas dėmesys, jog Lenkijoje juridinis asmuo tokią galimybę turi. Lenkijos BPK 49 straipsnis numato, kad „nukentėjusysis gali būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, taip pat valdžios, savivaldos ar socialinė institucija, neturinti juridinio asmens teisių, jeigu jai padaryta žala. O Lenkijos BPK 59 straipsnio 1 dalyje privataus kaltinimo teisė suteikiama nukentėjusiajam, t. y. taip pat ir juridiniam asmeniui“¹⁵⁸. Savo disertacijoje E. Matuizienė pateikė pasiūlymą pakeisti nukentėjusiojo apibrėžimą ir suteikti galimybę juridiniam asmeniui įgyti nukentėjusiojo statusą.¹⁵⁹ Tad pritartina pasiūlymui keisti BPK normas ir suteikti juridiniam asmeniui teisę tapti privačiu kaltintoju bei pačiam ginti savo teises bei interesus privataus kaltinimo tvarka.

¹⁵⁶ Lietuvos respublikos vyriausybės 2016 m. liepos 20 d. nutarimas Nr. 754 „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 256, 293, 312, 317, 320, 322 ir 324 straipsnių pakeitimo, 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto nr. Xiip-4116“. Tar. 2016, Nr. 20927.

¹⁵⁷ Marijampolės rajono apylinkės teismas 2014 m. gegužės 9 d. nutartis Nr. PK-339-564/2014.

¹⁵⁸ Code of Criminal Procedure of the Republic of Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-05]. <[file:///C:/Users/User/Downloads/Polish%20CPC%201997_am%202003_en%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Polish%20CPC%201997_am%202003_en%20(2).pdf)>.

¹⁵⁹ MATUIZIENĖ, E. *Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

Apibendrinant teismų sprendimus, teisės praktikų bei mokslininkų mintis bei žinoma statistinius duomenis darytina išvada, jog galimi keli sprendimai susiję su privataus kaltinimo instituto likimu.

Pirmasis sprendimas – palikti privataus kaltinimo institutą teisinėje sistemoje, bet nustatant tam tikrus pakeitimus. Pritartina pasiūlymui nustatyti tokią sistemą, kai privataus kaltinimo procese pirminius įrodymų rinkimo veiksmus atliktų pareigūnai ir surinkę bei susisteminę gautus duomenis ir medžiagą, perduotų ją nukentėjusiajam. Tokiu atveju, pats asmuo įvertintų gautą informaciją ir nuspręstų, ar yra pagrindas kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnų surinkti duomenys padėtų privačiam kaltintojui kokybiškai atlikti kaltinimo funkciją ir apginti savo pažeistas teises. Be to, teismui būtų kur kas paprasčiau priimti teisingą ir pagrįstą tinkamais įrodymais sprendimą.

Antrasis sprendimas būtų panaikinti privataus kaltinimo institutą ir to pasekoje padaryti esminius BK pakeitimus, t. y. dekriminalizuojant tam tikras nusikalstamas veikas arba pašalinti tas BK straipsnių dalis, kuriose yra nurodyta, jog dėl šių veikų asmuo gali atsakyti tik kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas. Tačiau reikėtų pabrėžti, jog dekriminalizavus tam tikras nusikalstamas veikas, asmuo galėtų savo pažeistas teises ginti tik civilinio arba administracinio proceso tvarka, tad abejotina, ar tam tikrų nusikaltimų atveju to užtektų, kad asmens teisės būtų užtikrintos ir apgintos.

Darytina išvada, jog priimtinausias būtų trečiasis sprendimas – panaikinti privataus kaltinimo institutą ir iš BPK 407 straipsnio likusias nusikalstamas veikas perkelti į BPK 167 straipsnį, taip papildant jame numatytą nusikalstamų veikų sąrašą. Manytina, kad tokiu būdu būtų išspręstas valstybinio ir privataus kaltinimo santykio klausimas, nes dėl BPK 167 straipsnio baudžiamasis procesas vyksta viešai-privataus kaltinimo tvarka. Vadinasi, pats asmuo galėtų nuspręsti dėl baudžiamojo persekiojimo pradėjimo, o tuo tarpu pati svarbiausia ikiteisminio tyrimo dalis būtų atliekama valstybės institucijų, o kaltinimą palaikytų prokuroras. Tokiu būdu būtų išspręstos pagrindinės problemos, susijusios su įrodinėjimo procesu, privataus kaltinimo skundai keliamų reikalavimų dažnu nesilaikymu ir, žinoma, nukentėjusysis nebūtų apkrautas kaltintojo pareigomis.

IŠVADOS

1. Kaltinimo institutas baudžiamajame procese užima svarbią vietą, kadangi užtikrina kiekvieno nukentėjusiojo pažeistų teisių bei interesų gynimą. Lietuvos baudžiamajame procese yra nurodytos trys kaltinimo formos – valstybinis, viešai-privatus ir privatus. Šis skirstymas yra daromas atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą, pažeisto intereso pobūdį, įrodinėjimo savybes bei galimybę daryti įtaką baudžiamajam procesui.
2. Privataus kaltinimo ypatumai atskleidžia šio instituto esmę, specifiką bei leidžia atskleisti pagrindinius panašumus ir skirtumus nuo prokuroro palaikomo valstybinio kaltinimo. Pagrindinis privataus kaltinimo proceso ypatumas – privataus kaltinimo skundas, kuris gali būti prilyginamas kaltinamajam aktui dėl savo paskirties. Pripažįstama, kad kaltinamajam aktui keliami didesni reikalavimai nei privataus kaltinimo skundai, nes kaltinamajame akte privalo būti įvertinta veika ir tinkamai pritaikytas BK straipsnis, o tuo tarpu privataus kaltinimo skunde turi būti nurodytos tik faktinės aplinkybės. Tačiau, nepaisant to, išanalizavus teismų praktiką, pastebėta, kad teismai dažniausiai privataus kaltinimo skundus atmeta arba atsisako priimti kaip neatitinkančius BPK nustatytų reikalavimų.
3. Privataus kaltinimo procese nedalyvaujant prokurorui, jo vietą užima privatus kaltintojas. Tai reiškia, kad jis įgyja pagrindinę funkciją – kaltinti bei įrodinėti kaltinimo pagrįstumą. Tiek privatus kaltintojas, tiek valstybinis kaltintojas yra aktyvus įrodinėjimo proceso dalyvis. Tačiau privačiam kaltintojui, nesančiam teisininkui profesionalui, neturinčiam teisinių žinių ar tokių plačių procesinių galimybių kaip prokuroras, yra sunku vykdyti kaltintojo pareigas dėl suvaržytų galimybių teikti bei rinkti įrodymus. Tad kyla problema, nes privačiam kaltintojui, nesurinkus visų reikiamų duomenų, kuriais galėtų pagrįsti savo kaltinimo realumą ir tikrumą, yra sunku veiksmingai apginti savo interesus.
4. Perėjimas iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą užtikrina nukentėjusiojo teisių apsaugą tais atvejais, kai nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba yra nustatytos procesinės kliūtys. Teismų praktikos pavyzdžiai leidžia teigti, jog visuomeninės reikšmės buvimą įtakoja asmens užimamos pareigos bei nusikalstamos veikos sukeltas atgarsis visuomenėje arba atvejai, kai nusikalstama veika priklausanti privataus kaltinimo procesui padaryta kartu su kitais nusikaltimais, todėl įrodinėjimas ir šių veikų atskleidimas vyksta bendra tvarka. Teismų praktikoje dažniausiosiomis procesinėmis kliūtimis pripažįstami atvejai,

kai privataus kaltinimo skundą paduoda juridinis asmuo, kuris tokios teisės neturi arba nukentėjusiajam nėra žinomas asmuo padaręs nusikalstamą veiką. Visais atvejais nustatčius šiuos pagrindus, prokuroro dalyvavimas procese neleidžia atsiradusiems sunkumams riboti asmens teisės kreiptis į teismą.

5. BPK yra numatytos sąlygos, kurioms esant iš valstybinio kaltinimo pereinama į privatų kaltinimą, o šios tvarkos nesilaikymas ar netinkamas laikymasis suponuoja apie proceso dalyvių turimų teisių suvaržymą. Išanalizavus teismų praktiką, pastebėta, jog teismui, neišaiškinus proceso šalims apie galimybę susitaikyti, t. y. neleidus susitarti dėl žalos atlyginimo ar išsakyti savo pozicijos dėl kaltinimo, lemia esminį baudžiamojo proceso pažeidimą.
6. Apibendrinant teismų sprendimus, mokslininkų mintis ir statistinius duomenis, darytina išvada, jog galimi keli variantai, sprendžiant klausimą dėl privataus kaltinimo instituto likimo. Pirmasis variantas – palikti privataus kaltinimo institutą teisinėje sistemoje, tačiau, kad jis galėtų efektyviai veikti, siūlytina įpareigoti ikiteisminio tyrimo pareigūnus atlikti pirminius įrodymų rinkimo veiksmus. Antroji galimybė – naikinti privataus kaltinimo institutą ir palikti kaltintojo vaidmenį tik prokurorui, o nusikalstamas veikas, numatytas BPK 407 straipsnyje, perkelti į BPK 167 straipsnį. Manytina, kad tokiu būdu būtų išspręstos pagrindinės problemos, susijusios su įrodinėjimo procesu, privataus kaltinimo skundai keliamų reikalavimų dažnu nesilaikymu ir, žinoma, nukentėjusysis nebūtų apkrautas kaltintojo pareigomis.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-104.
2. Lietuvos respublikos vyriausybės 2016 m. liepos 20 d. nutarimas Nr. 754 „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 256, 293, 312, 317, 320, 322 ir 324 straipsnių pakeitimo, 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto nr. Xiip-4116“. Tar. 2016, Nr. 20927.
3. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Tarptautinės teisės aktai

5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7390.
6. Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. rekomendacija 2013/C 378/02 dėl procesinių apsaugos priemonių baudžiamosiose bylose įtariamiesiems ar kaltinamiems pažeidžiamiesiems asmenims OJ C 378.
7. Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pamatinis sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose OL L 82/32 2.

Užsienio valstybių teisės aktai

8. Code of Criminal Procedure of the Azerbaijan Republic. Chapter VIII- Article 84. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/43>.

9. Criminal code of Russian Federation. Criminal procedure code of Russian Federation. [žiūrėta 2016 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>>.
10. Code of Criminal Procedure of the Republic of Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-05].
<[file:///C:/Users/User/Downloads/Polish%20CPC%201997_am%202003_en%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Polish%20CPC%201997_am%202003_en%20(2).pdf)>.
11. The German code of criminal procedure. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html>.
12. Criminal Procedure Code of Kingdom of Norway [žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą: <<http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf>>.

Konstitucinio Teismo nutarimai

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 13-221.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono

apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.7-254, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. 219 redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas nr. 2067 “dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo”, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas nr. 128 “dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (2001 m. birželio 21 d. redakcija) 42 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 1129 “Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo” patvirtintų nekilnojamojo turto

registro nuostatų 88 punkto (2007 m. vasario 27 d. redakcija), 97 punkto (2007 m. vasario 27 d., 2008 m. spalio 22 d., 2010 m. kovo 3 d., 2011 m. gegužės 4 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios. 2011, Nr. 156-7405.

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies nuostatos, 235 straipsnio 1 dalies, 254 straipsnio 4 dalies, 327 straipsnio 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. TAR. 2000, Nr. KT19-N10/2016.

Specialioji literatūra

18. ANCELIS, P., *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime: mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
19. ANDRIULIS, V., Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero Teisynas). Iš Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX a.: straipsnių rinkinys. Vilnius: Mintis, 1980, p. 10.
20. ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 224.
21. ANDRIUŠKAITĖS, R., Rungimosi principo reikšmė ikiteisminio tyrimo stadijoje: *magistro darbas*. Vilnius, 2008.
22. AŽUBALYTĖ, A., et.al. *Baudžiamojo proceso teisė*: Vilnius, 2014, p. 49.
23. AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 221-244.
24. AŽUBALYTĖ, R.; JURGAITIS, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ, J., *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.
25. BARANSKAITĖ, A., Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Jurisprudencija*. Socialinių mokslų studijos. 2009, 4 (4): 179.
26. BILIUS, M., KUZMINOVAS, M. Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš Prapiestis, J., et al. *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės,*

- bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 397-412.
27. DANILEVIČIUS P.; KAZLAUSKAS M.; PALSKYS E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*: Vadovėlis. Vilnius: mintis, 1978, p. 72.
 28. FEINTUCK, M. *The Public Interest in Regulation*. New York: Oxford University Press, 2004, p. 24-31.
 29. GODA G., et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
 30. GODA G., et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
 31. GODA, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 369-394.
 32. GODOS G., *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*: monografija. Vilnius, 2014.
 33. GUŠAUSKIENĖ, M. Įtariamojo teisės į gynybą teisinis procesinis turinys ikiteisminio tyrimo stadijoje. Iš Ancelis, P., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 235.
 34. JURKA, R.; MELNIČENKO, S.; RANADAKEVIČIENĖ, I. Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius: Eugrimas, 2006.
 35. JUZUKONIS, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 100.
 36. LEONAS, P., *Teisės enciklopedija*. Paskaitos. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1931, p. 198.
 37. MACHOVENKO J., *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*: mokomoji priemonė. Vilnius: Justitia. 2007 m.
 38. MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese: *Jurisprudencija*. 2012, 4(3), p. 1177–1198.
 39. MATUIZIENĖ, E. Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
 40. MATŪZAITĖS I., *Valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme: magistro darbas*. Vilnius, 2009.

41. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro teisinės informacijos departamentas, 2007, p. 324.
42. PANOMARIOVAS, A. Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Iš Kurapka, V. E., et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 58.
43. PRADEL, J., *Lyginamoji baudžiamoji teisė*: vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 304.
44. STONYS, A., Viešojo ir privatinė teisė: pamatinės klasifikacijos problemos: Teisė. Mokslo darbai, 2012, p. 121.
45. ŠUMSKAS A., *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2000.
46. ŽALKAUSKAS P., Prokurorų darbo teisme organizavimas: Valstybinių kaltintojų seminaro medžiaga; Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Vilnius, 1997.
47. ŽIEMELIS, V. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918-1940 metais. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 12(90), p. 70-72.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

48. Europos Žmogaus Teisių Teismas 1999 m. kovo 25 d. sprendimas Pelissier and Sassi v. France, Nr. 25444/94, z 51, ECHR 1999-11.
49. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2013 m. kovo 26 d. sprendimas Valiulienė v. Lithuania, Nr. 23234/07.

Teismų praktika

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. lapkričio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 rugsejo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija 2008 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2009.

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-178/2010.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-283/2012.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2013.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-258/2014.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539/2014.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-222/2015.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Teismų praktika. 2007, 27: 329.
62. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2008 lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-945-628/2008.
63. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2011 liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-413-303/2011.
64. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2011 m. liepos 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-444-533/2011.
65. Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2013 lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-923-628/2013.
66. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2014 kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-578-397/2014.
67. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2014 kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-587-348/2014.
68. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-41-634/2015.
69. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2015 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1905-634/2015.
70. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-62-317/2016.
71. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-706-290/2016.

72. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-657-813/2016.
73. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. gegužės 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-652-579/2016.
74. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2016 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-843-383/2016.
75. Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. spalio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-214-106/2008
76. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99-300/2008.
77. Druskininkų miesto apylinkės teismo teisėjo 2011 lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-99-314/2011.
78. Kauno apylinkės teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-92-923/2014.
79. Kauno apylinkės teismo 2016 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-1447-966/2016.
80. Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2026-651/2011.
81. Marijampolės rajono apylinkės teismas 2014 m. gegužės 9 d. nutartis Nr. PK-339-564/2014.
82. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-339-564/2014.
83. Tauragės rajono apylinkės teismo 2015 lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-242-220/2015.
84. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2015 rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-184-831/2015.
85. Vilniaus miesto apylinkės teismas 2015m. sausio 5 d. nutartis Nr. PK-581-806/2015.
86. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2014 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-541-865/2014.
87. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2015 m. sausio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-339-891/2015.
88. Vilniaus rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 kovo 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-3-137/2014.

Kiti šaltiniai

89. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. 2015 metai. [žiūrėta 2016-10-27]. Prieiga per internetą: < <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.
90. Iš Baudžiamojo proceso kodekso norima išbraukti privataus kaltinimo galimybę [žiūrėta 2016-09-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/is-baudziamojo-proceso-kodekso-norima-isbraukti-privataus-kaltinimo-galimybe.d?id=71336034>>.
91. Lietuvos advokatūros, Nacionalinės teismų administracijos ir Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2013 m. balandžio 26 d. apskritojo stalo diskusija „Privataus kaltinimo instituto probleminiai aspektai bei įžeidimo/šmeižimo dekriminalizavimo galimybės“. Stenograma. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritojo-72x7.html>>.
92. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas; [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <[file:///C:/Users/user/Downloads/BK%20BPK%20aiskinamasis%20rastas_RED%20\(2014-02-25\)%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/BK%20BPK%20aiskinamasis%20rastas_RED%20(2014-02-25)%20(3).pdf)>.
93. Nacionalinės teismų administracijos 2015 m. vasario 2 d. raštas Nr. 4R-282-(6.9K) „Dėl privataus kaltinimo instituto bylų apžvalgos (statistikos)“. [žiūrėta 2016-10-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritojo-72x7.html>>.
94. Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojo Stasio Šedbaro 2015 m. vasario 13 d. organizuota diskusija „Privataus kaltinimo instituto perspektyvos Lietuvos teisinėje sistemoje“. [žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15259&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=387CCD0D-0098-472C-8CBB-9CA4D49A393D>.
95. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2015 metais ataskaita. [žiūrėta 2016-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2016/03/prokuraturos-veiklos-2015-m-ataskaita-2016-03-30.pdf>>. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2014 metais ataskaita. [žiūrėta 2016-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/ataskaita-2014.pdf>>.

SANTRAUKA

Pirmojoje dalyje pateikta kaltinimo funkcijos samprata bei reikšmė. Aptartos kaltinimo formos, jų skyrimo pagrindas ir išsiaiškinti jų pagrindiniai bruožai. Antrojoje dalyje pateikti ir išanalizuoti privataus kaltinimo instituto pagrindiniai ypatumai, atkreiptas dėmesys į istorinius privataus kaltinimo formavimosi aspektus. Aptarti pagrindiniai skirtumai tarp valstybinio ir privataus kaltinimo ypatumų ir šiems institutams keliamų reikalavimų. Trečiojoje dalyje yra atskleisti perėjimo iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą, ir atvirkščiai – iš valstybinio kaltinimo į privatų kaltinimą, pagrindai ir sąlygos. Be to, išanalizuota teismų praktika, leido pastebėti su kokiais dažniausiai sunkumais ir problemomis yra susiduriama šių procedūrų metu. Ketvirtojoje dalyje, išanalizavus teismų praktiką, statistinius duomenis, apžvelgus skirtingas teisininkų nuomones atskleisti privataus kaltinimo privalumai bei trūkumai.

Išnagrinėjus baudžiamąsias bylas, teisės literatūrą bei palyginus privataus kaltinimo pagrindinius aspektus su valstybiniu kaltinimu, galima daryti išvadą, kad privataus kaltintojo dalyvavimas procese yra problematiškas ir sudėtingas. Daugiausia sunkumų kyla įrodinėjimo procese, kai privatus kaltintojas palyginus su prokuroru turi ribotas galimybes rinkti ir fiksuoti įrodymus bei paduodant skundą į teismą, nes dažniausiai jis yra gražinamas atgal, kaip neatitinkantis BPK nustatytų reikalavimų.

Išnagrinėjus kaltinimo formos pakeitimo situacijas galima teigti, jog tais atvejais, kai nukentėjusysis privataus kaltinimo procese susiduria su sunkumais ir problemomis, valstybė yra nustačiusi išimtį, kurios dėka yra tinkamai apsaugomos asmenų teisės bei interesai. Būtent privataus kaltinimo perėjimo į valstybinį kaltinimą, ir atvirkščiai galimybė užtikrina, kad bus tinkamai įgyvendintos ir apgintos nukentėjusiojo teisės.

Galiausiai, išanalizavus teismų praktiką, statistinius duomenis, apžvelgus skirtingas teisininkų nuomones, prieita prie išvados, jog galimi keli variantai, sprendžiant klausimą dėl privataus kaltinimo instituto likimo. Pirmoji galimybė – naikinti privataus kaltinimo institutą ir palikti kaltintojo vaidmenį tik prokurorui, o antrasis variantas – palikti privataus kaltinimo institutą teisinėje sistemoje, tačiau, kad jis galėtų efektyviai egzistuoti, padaryti būtinus šio proceso spragų užpildymus.

SUMMARY

The concept and significance of prosecution's function is revealed in the first part. A few prosecution forms and their implication basis are being discussed, also their main attributes are explored. The second part presents the analysed features of private prosecution institutes, taking attention into the aspects of historical formation of private prosecutor. The main differences between the public and private prosecution features and the requirements made to them are being discussed. The third part presents the transition from the private prosecutor to the public prosecutor, and vice versa - the transition from the public prosecutor to the private prosecutor, their basis and conditions. Despite that, analysed criminal cases allows indicate which difficulties are mostly encountered during these procedures. The forth part presents the advantages and disadvantages after performing the analysis of court practice, statistical data and survey of different opinions of layers.

After the analysis of criminal cases, law literature and comparing private prosecution aspects regarding the public prosecution, conclusion can be made, that the presence of private prosecutor in process is problematic and complicated. The most difficulties are encountered in the substantiation process, when private prosecutor, compared to the procurator, has limited abilities to obtain and record the evidence, as well to present the complaint to the court because in most of cases it is turned back as inapplicable regarding the requirements of criminal procedure code.

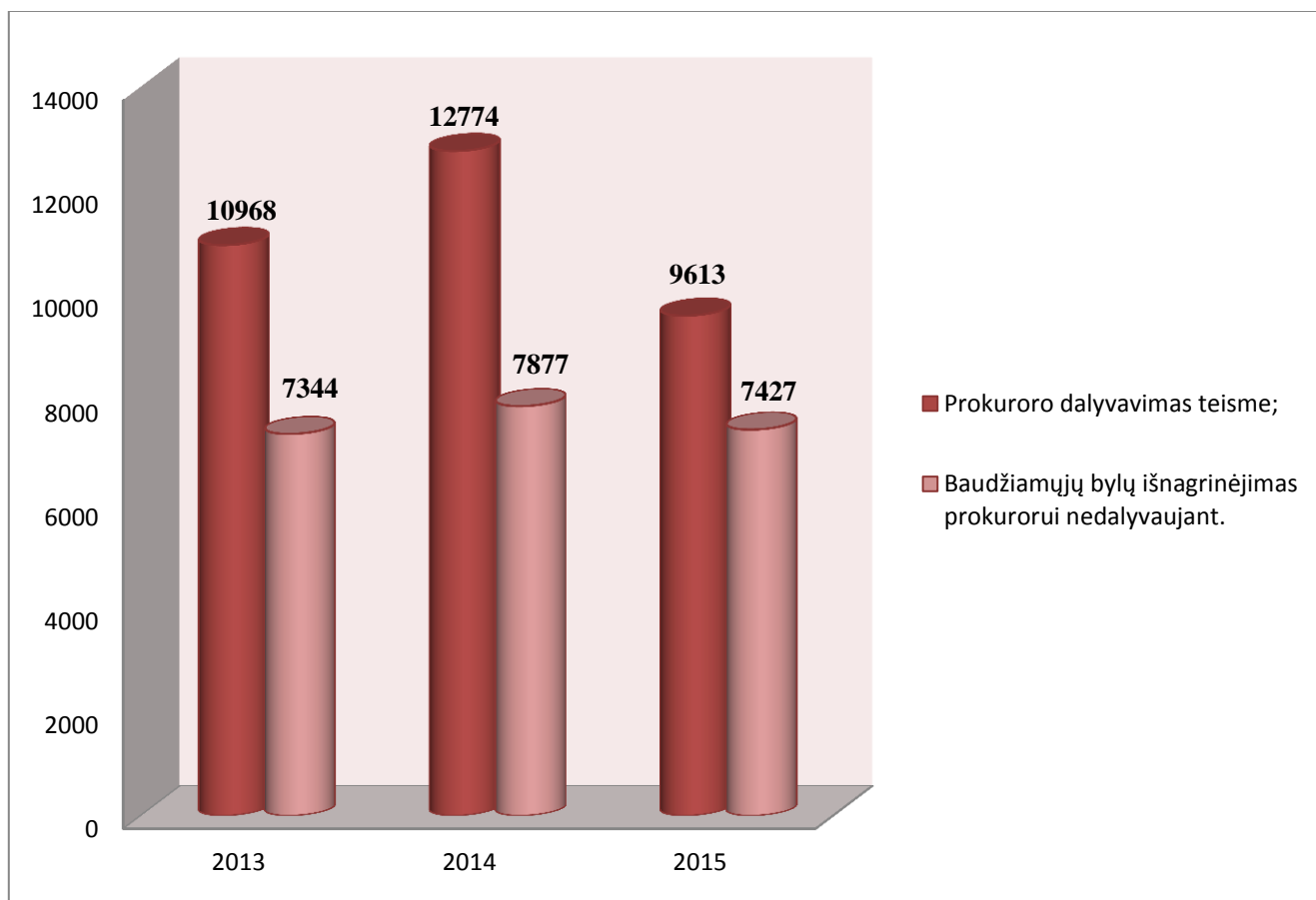
After investigation of prosecuting form changing situations we can state that in cases when the aggrieved encounters the problems in the private prosecution process, the state provides an exception which conveniently ensures the person's rights and interests. It is the chance of transition from private prosecution to public prosecution, and vice versa – from the public prosecution to private that ensures that person's rights will be appropriately defended and realized.

The analysis of criminal cases, statistical data and revising different lawyers opinions brought to a conclusion that there some options regarding the fate of the private prosecution institute. First option is eliminating private prosecution institute, leaving prosecutor's role only for the procurator, the second option is retaining prosecutor institute in the law system, but filling the missing parts of this process, so it could operate properly.

PRIEDAI

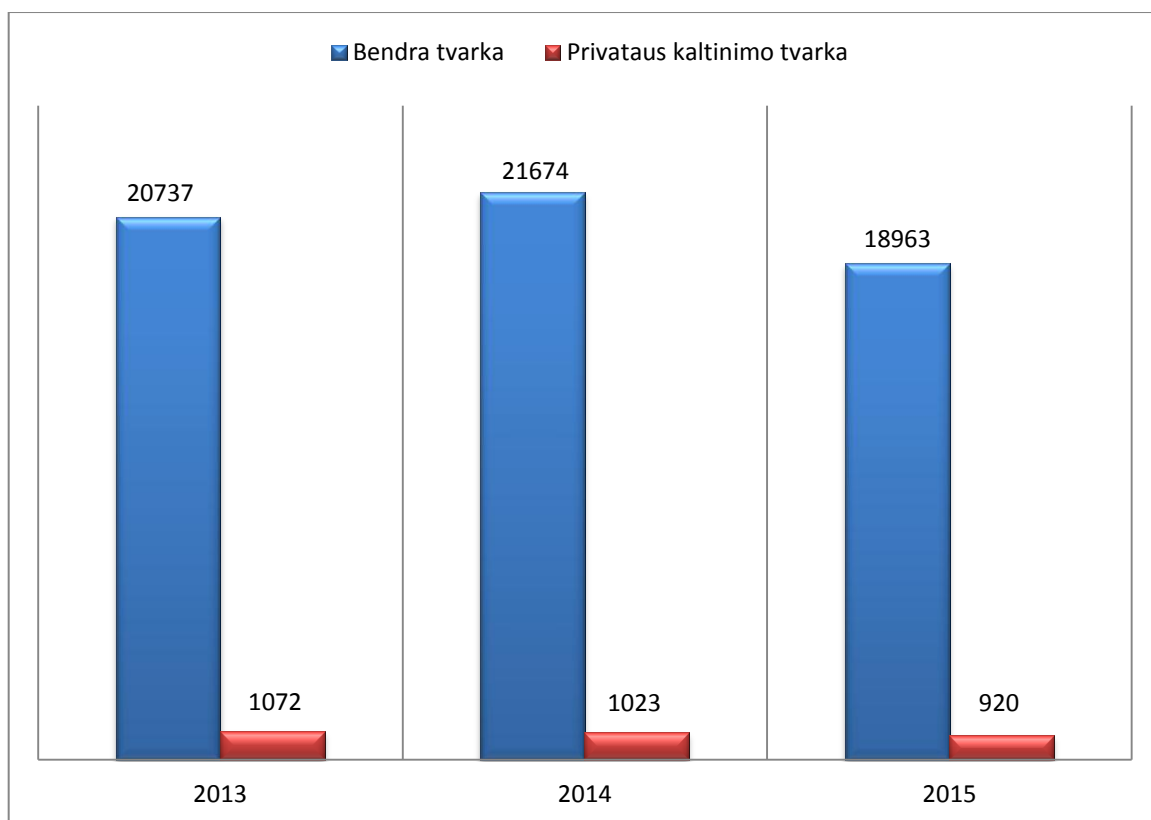
PRIEDAS Nr. 1

Prokuroro dalyvavimas I instancijos teisme, priimant nuosprendį arba nutraukiant bylą
2013-2015 m.¹⁶⁰

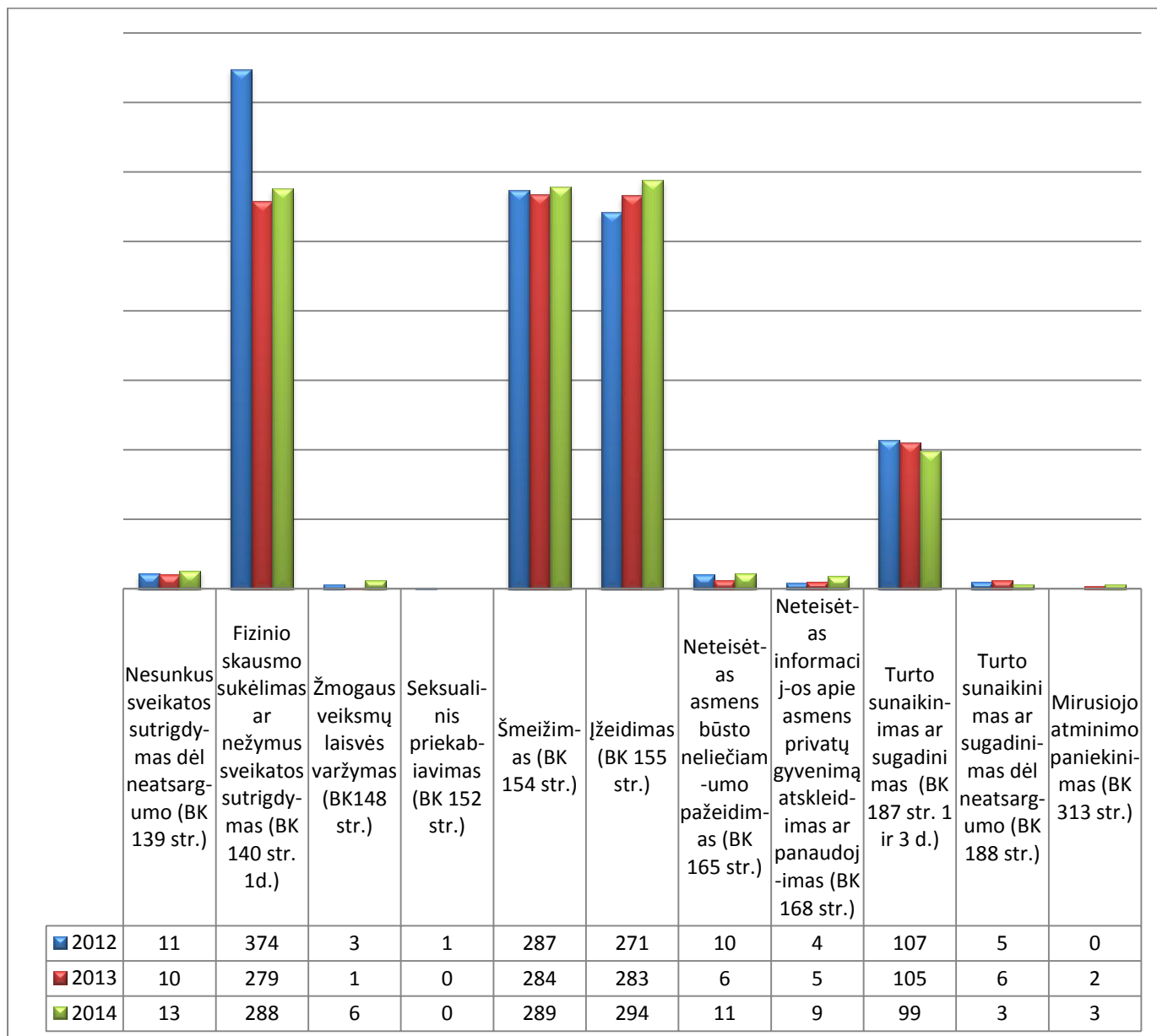
¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2015 metais ataskaita. [žiūrėta 2016-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2016/03/prokuraturos-veiklos-2015-m-ataskaita-2016-03-30.pdf>>. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2014 metais ataskaita. [žiūrėta 2016-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/ataskaita-2014.pdf>>.

Baudžiamųjų bylų išnagrinėtų Lietuvos Respublikos teismuose bendra tvarka ir privataus kaltinimo tvarka, skaičius 2013-2015 m¹⁶¹.

¹⁶¹ Nacionalinė teismų administracija. Teismų statistika. [žiūrėta 2016-09-09]. <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse numatytos nusikalstamos veikos, dėl kurių I instancijos teismuose buvo nagrinėtos privataus kaltinimo bylos 2012-2014 m.¹⁶².

¹⁶² Nacionalinės teismų administracijos 2015 m. vasario 2 d. raštas Nr. 4R-282-(6.9K) „Dėl privataus kaltinimo instituto bylų apžvalgos (statistikos)“. [žiūrėta 2016-10-28]. Prieiga per internetą <<http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejėjams/naujienos-advokatams/seime-vyksta-apskritoj-72x7.html>>.